

NIBIO

NORSK INSTITUTT FOR
BIOØKONOMI

Melkeproduksjon i Norge, Sveits og Østerrike

Sammenligning av landbrukspolitikk og driftsøkonomi i enkelte regioner i landene

NIBIO RAPPORT | VOL. 10 | NR. 21 | 2024

Kårstad m.fl.

Divisjon for kart og statistikk

TITTEL/TITLE

Melkeproduksjon i Norge, Sveits og Østerrike. Sammenligning av landbrukspolitikk og driftsøkonomi i enkelte regioner i landene

FORFATTER(E)/AUTHOR(S)

Signe Kårstad, Torbjørn Haukås og Marie Henriksen Bogstad

DATO/DATE:	RAPPORT NR./ REPORT NO.:	TILGJENGELIGHET/AVAILABILITY:	PROSJEKT NR./PROJECT NO.:	SAKSNR./ARCHIVE NO.:
14.02.2024	10/21/2024	Åpen	52629	21/01375
ISBN:	ISSN:	ANTALL SIDER/ NO. OF PAGES:	ANTALL VEDLEGG/ NO. OF APPENDICES:	
978-82-17-03467-4	2464-1162	66	4	

OPPDRAUGSGIVER/EMPLOYER:

Forskningsmidlene for jordbruk og matindustri
(FFL/JA)

KONTAKTPERSON/CONTACT PERSON:

Elin Brekke

STIKKORD/KEYWORDS:

Landbrukspolitikk, driftsøkonomi,
melkeproduksjon

Agricultural economics, milk production

FAGOMRÅDE/FIELD OF WORK:

Landbruksøkonomi, driftsøkonomi

Agricultural economics

SAMMENDRAG:

Prosjektet har sammenlignet melkeproduksjon i Norge, Sveits og Østerrike. Hensikten med prosjektet har vært kunnskapsutvikling og å vurdere hva vi kan lære med hensyn til likheter og forskjeller mellom landene, og sett i forhold til landbrukspolitiske mål i Norge. Et utvidet sammendrag følger på side 6.

SUMMARY:

This project has sought to compare dairy farming in Norway, Switzerland, and Austria. The purpose of the project is knowledge development and to consider lessons learned regarding similarities and differences between the countries in relation to agricultural policy goals in Norway. An extended summary can be found on page 8.

LAND/COUNTRY:

Norge

FYLKE/COUNTY:

Akershus

STED/LOKALITET:

Ås

NIBIONORSK INSTITUTT FOR
BIOØKONOMI

GODKJENT /APPROVED

Hildegunn Norheim

NAVN/NAME

PROSJEKTLEDER /PROJECT LEADER

Signe Kårstad

NAVN/NAME

NIBIO
NORSK INSTITUTT FOR
BIOØKONOMI

Forord

I dette prosjektet har vi undersøkt likheter og forskjeller for melkeproduksjonen i Norge, Sveits og Østerrike med hensyn til produksjonstilpasning, rammebetingelser og en analyse av driftsøkonomien i sammenlignbare regioner. Opprinnelig skulle prosjektet sammenligne jordbruket, men på grunn av utskiftning av hele prosjektgruppa har FFL-JA akseptert at temaet er snevret inn til kun å ta for seg melkeproduksjon.

Arbeidet ble opprinnelig ledet av Siri Voll Dombu (NIBIO), med hjelp fra Anna Landrø Hjelt (NIBIO) og Leif Forsell (Lefo AS). Signe Kårstad (NIBIO) overtok prosjektlederrollen 14. oktober 2022, med hjelp fra Torbjørn Haukås (NIBIO) og Marie Henriksen Bogstad (NIBIO). Etter ønske fra FFL-JA ble det opprettet ny prosjektgruppe en referansegruppe, som har bestått av Anton Langeland (generalsekretær i Norsk Bonde- og småbrukerlag), Knut Øistad (NIBIO) og Kai Espeseth. Vi er svært takknemlig for at alle deltakere i referansegruppen sa seg villig til å bidra. Av tidsmessige hensyn og ressurser i prosjektet, har vi imidlertid referansegruppen ikke blitt involvert i slutfasen av arbeidet. Dette skyldes i stor grad at arbeidet med grunnlagsmaterialet fra Sveits og Østerrike kom inn såpass seint og det har vært en svært tidkrevende prosess der også språkbarrierer og ulike regnskapsmessige føringsprinsipp har vært en utfordring. Med hensyn til ressurser i prosjektet har derfor ny prosjektgruppe måttet prioritere å diskutere mest med representanter fra instituttene som vi mottok data fra. Vi ønsker derfor også å rette en stor takk til all hjelp vi har mottatt fra Christian Gazzarin (Agroscope, Sveits), Svetlana Renner (Agroscope, Sveits), Gerhard Gahleitner (Federal Institute of Agricultural Economics, Østerrike) og Josef Hambrusch (Federal Institute of Agricultural Economics, Østerrike). Utover dette har vi også mottatt viktige innspill fra Ola Flaten (NIBIO), som tidligere har vært involvert i IFCN-nettverket for melk (International Farm Comparison Network- Dairy Data).

Prosjektet er finansiert av Forskningsmidlene for jordbruk og matindustri (FFL-JA).

Ås, 14.02.24

Hildegunn Norheim

Innhold

1	Innledning.....	10
1.1	Bakgrunn for prosjektet.....	10
1.2	Metode.....	11
2	Melkeproduksjonen i Norge, Sveits og Østerrike.....	13
2.1	Melkeproduksjon og tilpasning.....	13
2.1.1	Antall bruk og melkekyr.....	14
2.1.2	Produsentpris.....	16
2.1.3	Melkeprodusenters salgskanaler.....	22
2.2	Rammebetingelser for melkeproduksjonen.....	23
2.2.1	Krav til dyrevelferd og bygninger.....	23
2.2.2	Tilskudd.....	24
2.2.3	Andre rammevilkår.....	29
2.2.4	Internasjonale rammebetingelser.....	29
2.3	Marked.....	31
2.3.1	Merkeordninger.....	31
2.3.2	Forbrukerpreferanser.....	32
2.3.3	Import og eksport av ost.....	33
3	Lønnsomhet i melkeproduksjonen i Norge, Sveits og Østerrike.....	36
3.1	Beskrivelse av datasettene.....	36
3.1.1	Sveits.....	36
3.1.2	Østerrike.....	38
3.2	Sammenlikning av økonomisk resultat i melkeproduksjonen.....	39
3.2.1	Bakgrunnsdata.....	39
3.2.2	Inntekter.....	40
3.2.3	Kostnader.....	43
3.3	Lønnsomhet.....	46
3.4	Utvikling i lønnsomhet i perioden 2019-2021.....	48
4	Likheter og forskjeller i melkeproduksjonen.....	50
	Litteraturreferanse.....	55

Sammendrag

Prosjektet har undersøkt likheter og forskjeller i melkeproduksjonen i Norge, Sveits og Østerrike, samt hva vi kan lære fra melkeproduksjonen i Sveits og Østerrike med tanke på å nå landbrukspolitiske mål om landbruk over hele landet, variert bruksstruktur og økt lønnsomhet for melkeproduksjonen i Norge. Hensikten med prosjektet har vært kunnskapsutvikling, ikke å skissere og vurdere mulige tiltak.

Variert bruksstruktur er viktig i Norge, Sveits og Østerrike

Det er færre melkebruk i 2022 i Norge (6 663), enn i Sveits (17 531) og Østerrike (23 178).

I alle de tre landene er de største melkeprodusentene lokalisert i regioner med gode driftsforhold. Et viktig fellestrekk er at deler av jordbruksarealene er godt egnet som beite. Dette tilrettelegger for melkeproduksjon og annen grovfôrbasert husdyrproduksjon. Slike areal ligger gjerne i områder med driftsvansker som søkes kompensert med landbrukspolitiske virkemidler. Tilskuddssystemet, spesielt i Norge og i Sveits, er særlig rettet mot å utjevne driftsulemper mellom regioner. Dette forsøkes også i Østerrike, men utbetalingene er gjerne lavere, og i gjennomsnitt mottar små melkebruk i fjellbygder lavere tilskudd enn mellomstore melkebruk i fjellbygder og melkebruk i dalsone i Østerrike.

I Sveits danner arealet i ulike områder og arealets helningsgrad oftest utgangspunktet for støtten som utbetales til melkeprodusenter, snarere enn pristilskudd. Likevel løyves noe støtte til transport av melk, til melk som brukes i osteproduksjon (utenom ferskost og kvark, og med fratrekk for transportstøtte) og til melkeprodusenter som fôrer melkekyr uten bruk av silofôr. Høyere pris til melkeprodusenter som fôrer uten silofôr er også viktig i Østerrike. Denne melken kalles for høymelk (Heymilch), og markedsføres gjerne som dette. I Østerrike, som er medlem i EU, har landbruksstøtten over tid, og spesielt fra 2014, dreid fra pristilskudd og over til direkte tilskudd (søyle 1). En viktig hensikt er å nå produksjonsnøytrale tilskudd. Det løyves også støtte til bygdeutvikling (Søyle 2) og andre tiltak (Søyle 3). Utover dette er det viktig å merke at Sveits og EU/Østerrike har økt oppmerksomhet på miljøkrav i programperiodene for landbrukspolitikken fremover. Slike hensyn sikres gjennom særskilte tilskudd rettet mot miljø, men også gjennom vilkår for øvrig støtte.

Lønnsomhet for melkeproduksjon varierer mellom land og region

Gjennomgang av statistikk for melkeprodusenter i kapittel 3, viser at melkeproduksjon i Sveits og Norge har best økonomisk resultat. Det er likevel forskjell mellom regioner og mellom land, og det er bedre inntjening i jordbruket på bruk i regionene med best naturgitt utgangspunkt for jordbruksdrift. Bruk i regioner med driftsvansker har ofte mer inntjening fra annen næringsvirksomhet på bruket. Dette gjelder særlig for Østerrike. Samlet inntjening for bruket er derfor ikke så forskjellig mellom land og regioner.

Økte krav til drift og dyrevelferd kan påvirke inntjeningen til bonden. Generelt er det økt oppmerksomhet på dyrevelferd i Europa som helhet, noe man ser i utformingen av landbrukspolitikken i både Sveits, Østerrike og Norge. Det er bare Norge som har lovfestet løsdriftskrav innen 2034. Norge og Sveits løyver støtte til løsdriftsbygging, men vi er ikke kjent med noen tilsvarende ordning i Østerrike. Omlegging til løsdrift vil være krevende i alle land, og det er trolig mange produsenter som vil vurdere å gi seg dersom investeringsbyrden for å oppfylle krav blir for stor. Å oppfylle strengere krav til oppstalling vil være ekstra krevende for melkeprodusenter i regioner med driftsulemper. Intensivering av produksjon som følge av tunge investeringer kan gjøre ekstensiv drift utfordrende. Det kan være vanskelig å øke produktiviteten tilstrekkelig dersom man ønsker å utnytte de lokale ressursene. Dette kan påvirke lønnsomheten.

Landbruk over hele landet er en viktig målsetting i Norge

Tilfredsstillende økonomi i melkeproduksjonen er en forutsetning for landbruk i hele landet. Både tilskudd som kompenserer for driftsulemper, men og pris er viktig for inntjeningen til bonden.

Norge er et stort og langstrakt land, og dette er en viktig forskjell fra Sveits og Østerrike. I Norge er avstand mellom melkebruk og transportavstander for frakt av melk lengre enn i alpelandene. Dette er en viktig forskjell, som trolig påvirker at meieristrukturen i Norge er mer konsentrert enn i Sveits og Østerrike.

Sveits og Østerrike har flere melkeforedlere/meieri og flere kooperativer enn i Norge. Alpelandene ligger også tettere på det europeiske markedet og det innenlandske markedet er større sett i forhold til befolkningsstørrelse (8,8, 8,7 og 5,5 millioner i henholdsvis Østerrike, Sveits og Norge). I tillegg er merkevarebygging og utvikling av nisjeprodukter viktigere i Sveits og Østerrike enn i Norge, både i det innenlandske markedet, men også når det gjelder eksport. Relativ prisutvikling på ost til eksport i forhold til importert ost, viser også at pris på ost som eksporteres er høyere enn pris på importert ost. I Norge er det motsatt, pris på ost som importeres er høyere enn pris på ost som eksporteres. Dersom Norge skal satse på eksport, bør trolig merkevarebygging prioriteres sterkere slik at en høyere pris kan tas ut i det utenlandske markedet. Merkevarerbygging og utvikling av spesial- og nisjeprodukter kan trolig også sikre at høyere priser kan tas ut i hjemmemarkedet, gitt at etterspørselen følger etter.

I Norge vektlegges at produsentpris på melk skal være lik uavhengig bruksområde/avsetningskanal. Dette skiller seg fra situasjonen i alpelandene. Dette er en forskjell vi ser henger sammen med mål og innretting av landbrukspolitikken i Norge. Dette kan vi lære om fra alpelandene, men hvilke veivalg som skal gjøres i Norge, er likevel en politisk beslutning. Slike vurderinger kan vise seg å utfordre etablerte målsettinger innenfor markedsreguleringen.

Summary

The project aims to compare dairy farming in Norway, Switzerland and Austria, focusing on production adaptation strategies, structural conditions, and an analysis of farm economics in regions. Overall, the comparison has been focused on enhancing knowledge, and not to assess every aspect in detail. The main question at hand is: Can insights from dairy farming in Switzerland and Austria contribute to achieving Norwegian agricultural policy goals, including maintaining agriculture throughout the country, fostering diverse farm structures, and enhancing profitability in milk production.

The report at hand can be summarized in three main points, which will be presented below.

Varied farm structure is important in Norway, Switzerland and Austria

Norway has fewer dairy farms (6,663) compared to Switzerland (17,531) and Austria (23,178). The largest dairy farms are typically located in regions with favourable agricultural conditions, in all three countries. Parts of the agricultural area is well suited as pasture in all three countries, which facilitates milk production and other fodder-based animal husbandry. These areas are typically situated in less favourable areas, and policy measures aim to offset such challenges. Grants, especially in Norway and Switzerland, are specifically targeted to mitigate disadvantages between regions, with a focus on less favourable areas. This is also the case in Austria, although the payments are generally lower. In Austria, small dairy farms in mountain regions receive, on average, lower grants than medium-sized mountain dairy farms and dairy farms in lowland regions.

In Switzerland direct payments are for the most part linked to the acreages of the agricultural land, rather than price support. However, support is still given to the transportation of milk, milk used for cheese production (with a deduction on the support for transport, and fresh cheese and quark is not included), and to dairy producers who do not use silage. A higher price for milk produced without silage is also important in Austria. The milk is called haymilk (*Heymilch*) and is marketed as such. Austria is a member of the EU, and the agricultural support has over time, especially from 2014, been converted from price support to direct support (pillar 1) - to ensure production neutral subsidies. Support is also given to rural development (pillar 2) and other measures (pillar 3). Besides, it is important to note that Switzerland and EU/Austria have an increased focus on environmental measures in the current program period. These considerations are ensured through specific environmental schemes, but also through cross-compliance/conditionality for other support.

Profitability for dairy production varies between countries and regions

Farm accountancy data for dairy are analysed in chapter 3. Results show a higher profitability in Switzerland and Norway. However, differences between regions and countries occur, and profitability is higher in regions with favourable conditions for farming. Dairy farms in less favourable areas often have more income from other gainful activities than dairy farming, especially in Austria. Income from other gainful activities reduces the differences in total income, between countries and regions.

Animal welfare measures and other requirements may impact the profitability of dairy farming. In general, there is an increased focus on animal welfare measures in Austria, Switzerland, and Norway. Norway has formally passed legislation mandating the transition to loose housing for all cattle by 2034. Norway and Switzerland support transition to loose housing through investment grants. Similar grants have not been identified in Austria. Transition to loose housing will be challenging in all countries, and exits are expected. Dairy farmers, particularly those in less favourable areas, are expected to encounter challenges when transitioning to loose housing. In terms of profitability, extensive farming may face challenges when significant investments, such as loose housing, are required.

Agriculture throughout the country is an important policy goal in Norway

Ensuring sufficient profitability in dairy farming is crucial for sustaining agriculture throughout the country, an important policy goal in Norway. The price dairy farmer's receive for milk, and support aimed at compensating less favourable areas, are crucial for the farmer's income.

The substantial size and elongated shape of Norway represent a significant distinction to Switzerland and Austria. Hence, in Norway, the distance between dairy farms and the transportation distances for milk are longer than those in the Alpine countries. This distinction likely influences the structure of the Norwegian dairy industry, leading to a greater concentration compared to Switzerland and Austria.

Switzerland and Austria have more milk processors, dairies, and cooperatives than Norway. The Alpine countries benefit from being closer to the European market and from a larger population (8,8, 8,7 and 5,5 million in Austria, Switzerland, and Norway, respectively). Additionally, branding and the development of niche products hold more significance in Switzerland and Austria, both domestically and for export purposes, than in Norway. The relative price trend for export cheese, compared to imported cheese, reflects higher prices for exported cheese in the Alpine countries. The opposite occurs in Norway, imported cheese has a higher price than exported cheese. To enhance its export potential, Norway may need to prioritize branding and marketing of niche or specialty cheeses to secure higher prices in the international market. Such efforts could potentially lead to increased prices in the Norwegian domestic market if demand follows suit.

Agricultural policy in Norway has a target price system for dairy, i.e. a maximum price at point of first sale, and production quotas for dairy. The dairy sector is dominated by a market regulating co-operative (TINE) in charge of implementing administered prices and balancing, on behalf of the Agricultural Marketing Board (which is financed by the dairy farmers). The Agricultural Agreement, negotiated annually, between the government and the farmers' unions, specify target prices for dairy, and more. The target price system is a part of the milk market regulations, aimed at ensuring dairy farmers stable prices and deliveries, as well as a stable supply of dairy goods throughout the country, at roughly the same price. Due to milk market regulation in Norway, how farmers' milk prices are set differs from the situation in Switzerland and Austria. Whether this should change, is a political question, but something to keep in mind when comparing the dairy sectors in Norway, Switzerland, and Austria.

The project was funded by the Norwegian Research Fund for Agriculture and the Food Industry (FFL/JA).

1 Innledning

1.1 Bakgrunn for prosjektet

Norsk jordbruk sammenlignes ofte med Sveits og Østerrike, og melkeproduksjon er viktige bærebjelker for landbrukssektoren i landene. Deler av jordbruksarealene er gjerne godt egnet som beite, og dette tilrettelegger for melkeproduksjon og annen grovfôrbasert husdyrproduksjon. Slike areal ligger gjerne i områder med driftsvansker og landbrukspolitiske virkemidler søker å kompensere for dette.

En viktig grunn til å sammenligne melkeproduksjon i Norge, Sveits og Østerrike, er at det er vanlig med små melkebruk i europeisk målestokk i alle tre landene, og da spesielt i områder med ulike former for driftsvansker. Driftsvansker innebærer at arealene gjerne er mer tungdrevne enn i andre områder, med hensyn til helningsgrad på arealet, høyde over havet, klima, avlingspotensial, og andre forhold. Et annet viktig likhetstrekk er at melkeproduksjon gjerne eies og drives av brukerfamilien. Enkelte forhold skiller likevel mellom landene, bl.a. hvordan produsentpris til melk fastsettes og at det er vanligere å levere melk til ysteri som produserer spesialoster i Sveits og Østerrike enn i Norge. Sveits og Østerrike har også mer oppmerksomhet på økologisk melkeproduksjon enn det som er tilfellet i Norge. En annen viktig forskjell er at handelspolitikken er ulikt innrettet. Østerrike er medlem i EU, Norge er medlem i EØS og EFTA, mens Sveits er medlem i EFTA og ikke i EØS. Dette innebærer at Sveits har bilaterale avtaler med EU, mens Norge pga. primærnæringsunntaket, har en kvoteordning på blant annet ost gjennom Artikkel 19 i EØS-avtalen.

En del rapporter har sammenlignet jordbruket i Sveits og/eller Østerrike med Norge, se for eksempel Haraldsen og Tufte (2022), Prestegard (2018), Berntsen og Tufte (2018), Tenge m.fl. (2016), Hageberg (2014) og Blumentrath m.fl. (2014). Rapportene har i stor grad sett overordnet på endringer i politiske rammebetingelser og struktur. I denne rapporten er temaet likheter og forskjeller for melkeproduksjon i Norge, Sveits og Østerrike, med hensyn til landbrukspolitiske og markedsmessige rammevilkår (kap. 2) og undersøkelsen er basert på en analyse av driftsøkonomien (kap. 3). Analysen av driftsøkonomien bygger på regnskapstall fra landene. Så langt vi vet er ikke tilsvarende analyse gjort tidligere i Norge. Gjennom deltakelse i IFCN-nettverket (International Farm Comparison Network) har likevel Ola Flaten (NIBIO) presentert indikatorer for norsk melkeproduksjon. Tilsvarende og sammenlignbare analyser er også gjennomført for Sveits og Østerrike via IFCN-nettverket. IFCN-nettverket har i stor grad lagt vekt på å utarbeide kvotienter for å unngå utfordringer knyttet til ulik kjøpekraft og valuta.

Målet med prosjektet er å skaffe kunnskap om de foretaksøkonomiske forskjellene på sammenlignbare melkebruk i Norge, Sveits og Østerrike, og i hvilken grad landbrukspolitikken kan forklare variasjonen i økonomisk resultat mellom landene. Dette vil kunne gi et viktig kunnskapsgrunnlag for videreutvikling av landbrukspolitikken i Norge.

Gjennom prosjektet søker vi å belyse problemstillinger som er sentrale for melkeproduksjonen i Norge, Sveits og Østerrike. Det er først og fremst kunnskapsutvikling som er mål for prosjektet, og resultater fra prosjektet kan på den måten også være relevant for fremtidig prosjekt- og politikktutforming. Prosjektet har likevel ikke til hensikt å skissere og vurdere mulige tiltak i detalj. En viktig begrensning med prosjektet er at vi ikke har hatt tilstrekkelig ressurser til å undersøke økologisk melkeproduksjon, og hvorfor dette er såpass mye viktigere i Østerrike og i Sveits, enn i Norge. Videre har vi heller ikke hatt mulighet til å vurdere synergieffekter mellom turismenæringen og melkeproduksjonen. Trolig bør turismenæringen og landbruket forstås i sammenheng i Østerrike og i Sveits, men dette har ikke vært mulig å undersøke grundig i dette prosjektet.

Gjennom prosjektet har den overordnede problemstillingen vært som følger:

Kan lærdommer fra melkeproduksjonen i Sveits og Østerrike bidra til å nå landbrukspolitiske mål om landbruk over hele landet, variert bruksstruktur og økt lønnsomhet for melkeproduksjonen i Norge?

1.2 Metode

Utredningen inneholder tre hoveddeler: Struktur og rammebetingelser for melkeproduksjonen (kap. 2) analyse av driftsøkonomien (kap. 3) og drøfting av resultater (kap. 4).

I kap. 2 gjennomgås utgangspunktet for melkeproduksjon i Norge, Sveits og Østerrike basert på struktur, rammebetingelser, melkeproduksjon og tilpasning, og import og eksport av ost. Kapitlet er basert på gjennomgang av litteratur, tilgjengelig statistikk og tilgjengelig informasjon fra landbruksmyndighetene i landene og møter gjennomført med representanter fra Federal Institute of Agricultural Economics, i Østerrike¹, og Agroscope, i Sveits².

I del 2.2 er produksjonstilskuddsdata-basen brukt for å finne tilskudd mottatt for melkebruk i Norge i gjennomsnitt i perioden 2020-2022. For å finne statistikk som er representativ for norske melkebruk, har vi fjernet melkebruk med: Økologisk produksjon, seks ammekyr eller mer, fem avlspurker eller mer, ti slaktegris eller mer, 50 slaktekyllinger eller mer, 20 verpehøns eller mer, fem dekar korn og/eller grønnsaksareal eller mer, og fem dekar frukt- og bærareal eller mer. Videre er produksjonstilskuddsdata-basen koblet med pristilskudd, regionale miljøtilskudd (RMP), arealsoner³ og leveranser til meieri i landbruket. Det har ikke vært tid eller ressurser i prosjektet til også koble til soner for distriktstilskudd melk. For tilskudd til melkebruk i Sveits har vi tatt utgangspunkt i et gjennomsnitt av årene 2020-2022, basert på et datagrunnlag, kalt «Farm management survey⁴» (heretter; FSM) som vi mottok fra Agroscope 18. desember 2023. FSM er ikke representativ for landbruket i Sveits i sin helhet, men er godt representativ for melkeproduksjonen på grunn av mange deltakere fra denne sektoren. Gjennomsnittlig tilskudd til melkebruk i Østerrike er nasjonal statistikk som danner grunnlaget for FADN-data (Farm Accountancy Data Network) i perioden 2019-2021. Nasjonal statistikk som danner grunnlaget for FADN-data fra Østerrike ble mottatt i to omganger, først 2021-tall den 15. september 2023 og deretter 2019-2020-tall 10. januar 2024.

Utgangspunktet for analysen av driftsøkonomien til melkebruk i kap. 3 er Driftsgranskingene i jord- og skogbruk i Norge, og FADN-data i Sveits⁵ og Østerrike. Dette er utvalgsundersøkelser som bygger på et stratifisert utvalg av bruk som er representative for landet med tanke på driftsform (produksjon(er)), størrelse og region. FADN-data i Sveits har hatt et aggregeringsnivå som innebærer at vi har måttet supplere med en annen nasjonal driftsstatistikk fra Sveits (Schmid, m.fl., 2022) og FSM, for å kunne splitte aggregerte størrelser og for å finne et estimat for liter melk levert og melkepris. Beregninger som er basert på forholdstall er nærmere vurdert, blant annet opp mot gjennomsnittlig melkepris til produsenter i Sveits.

Tall for 2021 ligger til grunn for analysen av driftsøkonomien til melkebruk i landene. Dette året er valgt ettersom 2021 var det eneste året vi hadde fullstendig tallgrunnlag for, i en tidlig nok fase, og fordi valutakurs svinger mye mellom år. Det har nemlig ikke vært mulig å kjøpekraftjustere,

¹ Møte med representanter fra Federal Institute of Agricultural Economics, i Østerrike, ble gjennomført over teams, 29. juni 2023, og tema for møte var mulighet for datautveksling og rammevilkår og utviklingstrekk ved melkeproduksjonen. Vi har også mottatt supplerende informasjon over e-post, 10. januar 2024, som oppklarer føringsprinsipper i FADN-data.

² Møte med representanter fra Agroscope, i Sveits, ble gjennomført i to omganger over teams, første gang 19. juni 2023 og neste gang 18. desember 2023. I møte ble datagrunnlaget diskutert, men også rammevilkår og utviklingstrekk ved melkeproduksjonen i Sveits.

³ For arealsoner er kommuneinndeling brukt, men også Beregningsveilederen-kapittel 2 for kommuner med ulike arealsoner i samme kommune, url: <https://www.landbruksdirektoratet.no/nb/jordbruk/kart-og-register/soner-for-arealtilskudd>.

⁴ Spesialkjøringen heter «Gesamtbetriebliche Ergebnisse: Stichprobe Betriebsführung», og inneholder statistikk fra 2020-2022.

⁵ Mottatt fra Agroscope i 2022.

prisjustere eller ta hensyn til valutakurs. Dette er en svakhet med analysen, som vi har forsøkt å ta hensyn til ved å presentere relative størrelser og kvotient. Å velge ut ett år innebærer også at vi unngår problemer med at valutakurs endres mellom år. For å supplere er utvikling i lønnsomheten i perioden 2019-2021 også vurdert, i del 3.4. Enkelte beregninger er likevel oppgitt i norske kroner (NOK), og for slike beregninger er det viktig å være klar over at tallmaterialet ikke er kjøpekraftjustert.

Vi har så langt det lar seg gjøre forsøkt å finne sammenlignbare regioner og bruk i landene. Det vil likevel være forskjeller knyttet til regionene som er valgt. Analysen bygger på en sammenligning av følgende regioner:

Norge:

- Jæren: Alle melkebruk på Jæren⁶ i Rogaland, som er med i Driftsgranskinger i jord- og skogbruk. I 2019-2022 gjelder dette i gjennomsnitt 19 melkebruk med 35 årskyr og 350 dekar totalareal.
- Nord-Norge, små: Melkebruk i Nord-Norge, som er med i størrelsesgruppen 200-299 dekar i Driftsgranskinger i jordbruket. I 2019-2022 gjelder dette i gjennomsnitt 9 melkebruk med 14,8 årskyr og 250 dekar totalareal.
- Nord-Norge, mellomstore: Melkebruk i Nord-Norge som er med i størrelsesgruppen 300-500 dekar i Driftsgranskinger i jordbruket. I 2019-2022 gjelder dette i gjennomsnitt 22 melkebruk med 22,2 årskyr og 399 dekar totalareal.

Sveits

- Dalbygder: Melkebruk i arealsone for dalbygder, se del 2.1.1 for informasjon om soneinndeling i Sveits. I 2019-2021 gjelder dette i gjennomsnitt 97 melkebruk med et jordbruksareal på 261 dekar.
- Fjellbygder: Melkebruk i arealsone for fjell I-IV, se del 2.1.1 for informasjon om soneinndeling i Sveits. I 2019-2021 gjelder dette i gjennomsnitt 180 melkebruk med et jordbruksareal på 245 dekar.

Østerrike:

- Dalbygder: Melkebruk utenfor fjellområder. I 2019-2021 gjelder dette i gjennomsnitt 197 melkebruk.
- Fjellbygder, små: Dette gjelder melkebruk i fjellområder. I 2019-2021 gjelder dette i gjennomsnitt 66 melkebruk.
- Fjellbygder, mellomstore: Dette gjelder melkebruk i fjellområder. I 2019-2021 gjelder dette i gjennomsnitt 21 melkebruk.

Dalbygder i alpene kan sammenliknes med Jæren med tanke på omfang og driftsforhold. Fjellbygder i Sveits vil tilsvare både «fjellbygder, mellomstore i Østerrike» og «Nord-Norge mellomstore». «Fjellbygder små i Østerrike» vil tilsvare «Nord-Norge, små».

Å sammenligne regnskapstall fra tre ulike land har vært en tidkrevende og utfordrende prosess, blant annet med hensyn til ulike føringsprinsipp, ulike resultatmål og språkbarrierer. En stor del av arbeidet har vært å avklare hva som er forskjellig i grunnlagsmaterialet, gjerne i samråd med representanter fra Sveits og Østerrike, men vi har også måttet gjøre tilpasninger for å få tallmaterialet sammenlignbart. Analysen bygger derfor på en rekke forutsetning, og disse er dokumentert og nærmere omtalt i kapittel 3.

⁶ Jæren består av kommunene: Sandnes, Stavanger, Hå, Klepp, Time, Sola og Randaberg.

2 Melkeproduksjonen i Norge, Sveits og Østerrike

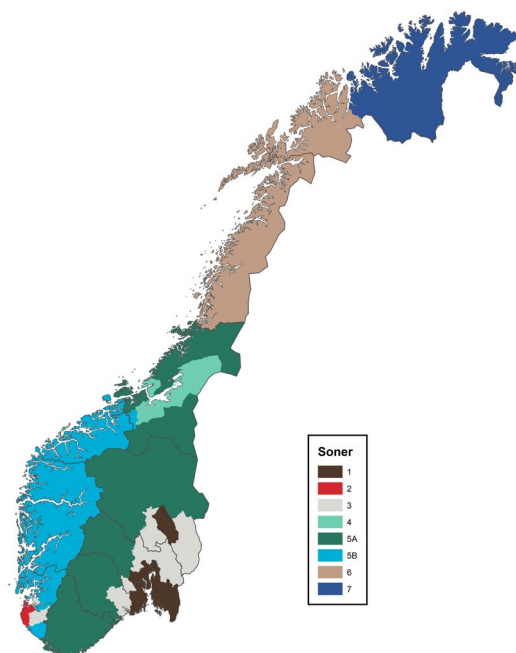
For melkeproduksjonen peker vi på likheter og ulikheter knyttet struktur og rammebetingelser, produksjonsvilkår og -tilpasning, samt markedet og salgskanaler.

2.1 Melkeproduksjon og tilpasning

Utgangspunktet for melkeproduksjon i Norge, Sveits og Østerrike har likheter og ulikheter.

Ifølge FNs ernærings- og landbruksorganisasjon (heretter; FAO) er landarealet i Sveits (39 510 km²) og i Østerrike (82 520 km²), mindre enn for Fastlands-Norge⁷ (304 041 km²). Andel jordbruksareal i forhold til landareal, er høyest i Sveits (38 %), etterfulgt av Østerrike (32 %) og Norge (3,7 %). Mindre landareal i Sveits og Østerrike, innebærer kortere transport/frakt av melk fra produsent til meieri/leverandør enn det som er tilfellet i Norge. En annen viktig forskjell er at skogarealet i forhold til landarealet er høyest i Østerrike (47 %), etterfulgt av Norge (39 %) og Sveits (32 %). Skog er en viktig næring for melkeprodusenter i Østerrike og dette omtales nærmere i kap. 3. Alle tre landene har areal med ulik grad av driftsvansker/driftsulemper, blant annet med hensyn til topografi (bratt/helningsgrad), klima (langt nord, høyde over havet), og avling/slått. Driftsvansker innebærer gjerne at arealene er mer tungdrevne, og dette søker soneinndeling å gjenspeile.

Norge er delt inn i åtte arealsoner (1, 2, 3, 4, 5A, 5B, 6 og 7), se Bilde 2-1, og ti soner for distriktstilskudd melk (A-J). Soner for distriktstilskudd melk beregnes med utgangspunkt i hvilken arealsone driftssenteret ligger i. I motsetning til Østerrike og Sveits er Fastlands-Norge langt og smalt, med svært lang kystlinje og dype fjorder. Selv om fjellene i Norge ikke er like høye som i Østerrike og Sveits, ligger Norge lenger nord og er preget av markerte dalførere med høye fjellpartier. De mest gunstige arealsonene, mht. slått og topografi, i Norge (arealsone 1-4), også for melkeproduksjon, ligger gjerne i områder der mange mennesker er bosatt.

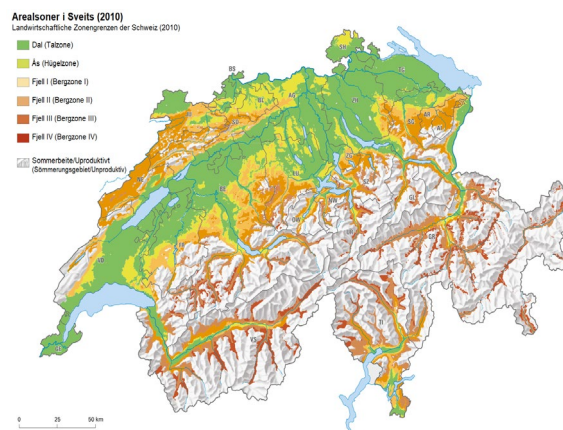

Bilde 2-1 Arealsoner i Norge (1-7)

Kilde: Landbruksdirektoratet (u.å.-a)

⁷ Statistisk sentralbyrå er brukt for landareal, skogareal og jordbruksareal i Norge i 2023 (Fastlands-Norge, ekskl. ferskvann, Svalbard og Jan Mayen). I FAO oppgis landarealet i Norge å være 365 094 km², uten ferskvann og inkludert Svalbard og Jan Mayen.

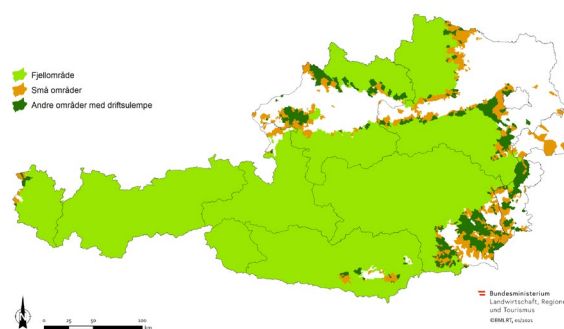
Sveits er inndelt i seks ulike arealsoner: flat- og dalbygder (*Talzone*), bakke-/åssone (*Hügelzone*), og fire soner for fjellområde (*Bergzone I-IV*), se Bilde 2-2. Landskapet i Sveits deles iblant også inn i tre hovedområder med Jura-fjellene i nordvest, alpene⁸ i sentrale og sørlige deler, og Mittelland som er et slettelandskap mellom og nord for disse fjellområdene (Prestegard, 2018). Mittelland er området med de største byene og der flest folk er bosatt. Samtidig har også Mittelland best vilkår for jordbruksproduksjon og ligger gjerne i arealsoner for flat- og dalbygder. Arealsonene i Sveits reflekterer økende grad av driftsvansker.

Bilde 2-2 Arealsoner i Sveits

Kilde: Bundesamt für Statistik (2010) og bearbejdet norsk tekst.

Landskapet i Østerrike kan deles gjerne inn i tre hovedområder med alpene i de vestlige og sentrale deler av landet, det bøhmiske massiv i nord og lavlandsområder hovedsakelig i øst. Områder med naturgitte eller andre områdespesifikke driftsulemper⁹ kan grovt kategoriseres i tre: Fjellområde (*Berggebiete*), andre områder med driftsulemper/mellomområder (*Sonstigen Benachteiligten Gebiete/Zwischengebiete*) og områder med særskilte driftsulemper/små områder (*Gebiete mit spezifischen Nachteilen/Kleinen Gebiete*), se Bilde 2-3. Denne inndelingen viser ikke hele bildet, ettersom Østerrike benytter et poengsystem etter hvor vanskelig det er å drive jorda (Landwirtschaftskammer Österreich, u.å.). Poengene gis etter topografi, klima og jordsmonn. Jo mer krevende arealet er å drive, desto høyere poengsum får man. 75 prosent av melkebrukene befinner seg i fjellområder (Federal Ministry Republic of Austria, 2023).

Bilde 2-3 Områder med naturgitt eller andre områdespesifikk driftsulemper i Østerrike

Kilde: Landwirtschaftskammer Österreich (u.å) og bearbejdet norsk tekst.

2.1.1 Antall bruk og melkekyr

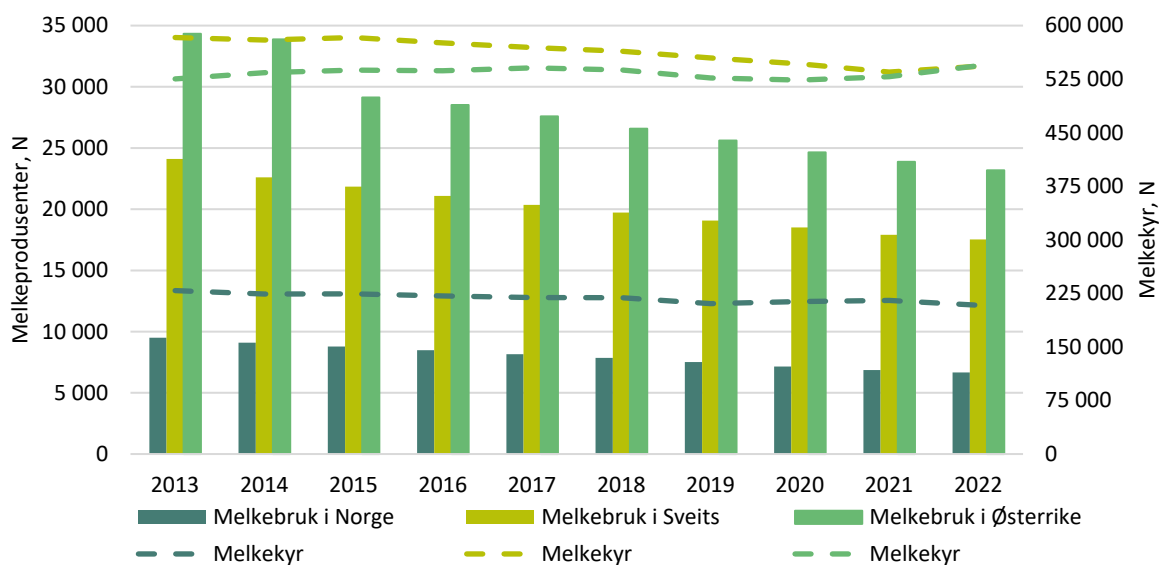
I mange år har det foregått en strukturutvikling i melkeproduksjonen. Det har blitt færre melkebruk, men ikke nødvendigvis færre melkekyr, se Figur 2-1.

⁸ Alpene kan igjen inndeles i fire deler: nordsiden av alpene, vest- og sentralalpene, sørsiden av alpene og øst- og sentralalpene (Federal Statistical Office, 2018)

⁹ Artikkel 71 og 72 i forordning (EU) nr. 2115/2021 definerer i hvilke tilfeller medlemsland, slik som Østerrike, kan gi støtte til områder med naturgitte eller andre områdespesifikke driftsulemper, url: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A02021R2115-20230101>.

I et tiårsperspektiv, har antall melkebruk falt med 30 prosent i Norge, og med 27 og 32 prosent i henholdsvis Sveits og Østerrike. Nedgangen i antall melkebruk i Sveits har vært størst for melkebruk som er lokalisert i de tre beste arealsonene (dal, bakke/ås, og fjellsone I), hvor nedgangen har gått fra 13 370 til 8 880 melkebruk (34 %) fra 2013 til 2022. I samme periode har arealsoner med større driftsvansker (fjellsone II-IV) sett en nedgang i antall melkebruk fra 10 733 til 8 651 (19 %). Tilsvarende er ikke undersøkt i Norge og Østerrike.

Det er flere melkebruk i Østerrike (23 178) i 2022, enn i Sveits (17 531)¹⁰ og Norge (6 663), se Figur 2-1. I 2022 er det litt flere melkekyr i Østerrike (543 800) enn i Sveits (542 927) og langt flere enn i Norge (208 400). Antall melkekyr i Østerrike er på omtrent samme nivå i 2013 og i 2022, mens det i samme periode har vært en liten nedgang i Norge og Sveits på henholdsvis 9 og 7 prosent.

Figur 2-1 Antall melkebruk (venstre akse) og antall melkekyr (høyre akse) i Norge, Sveits og Østerrike, i perioden 2013-2022

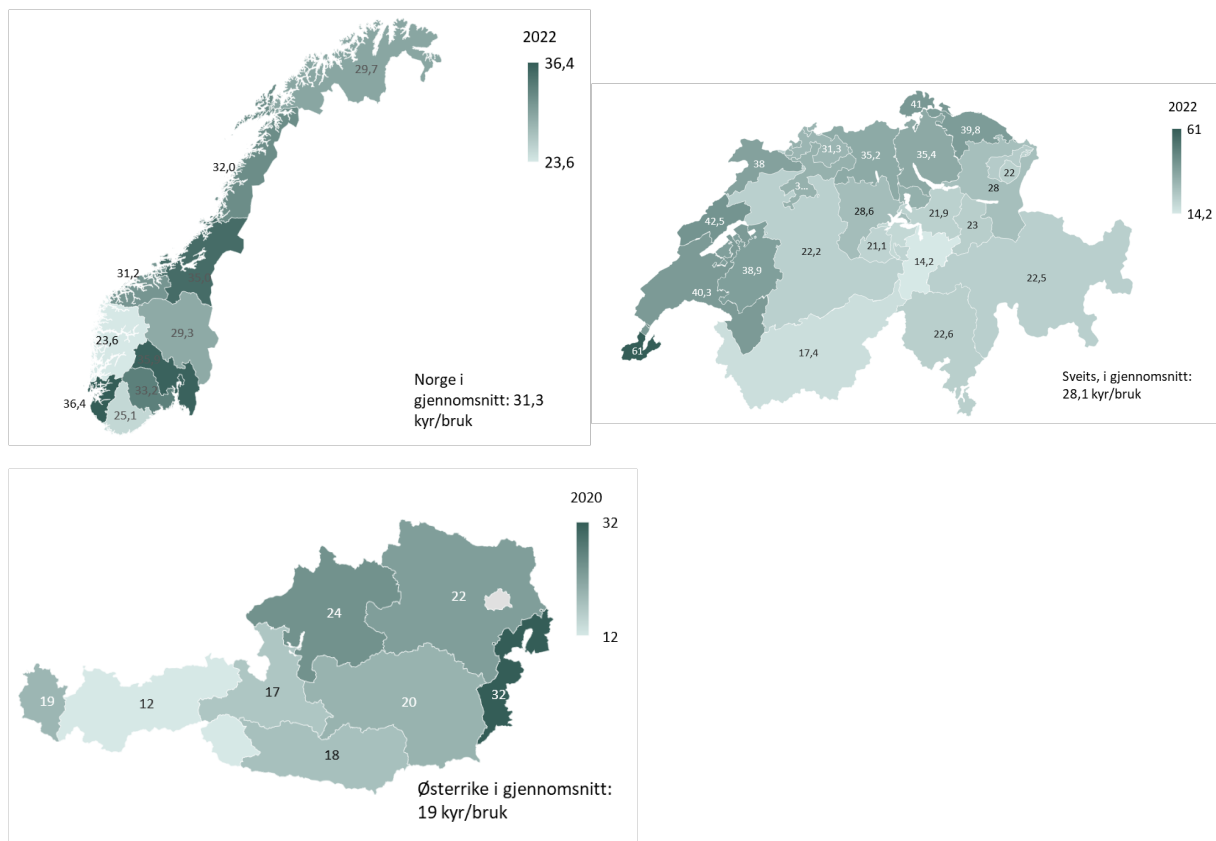
Kilde: Statistisk sentralbyrå (SSB), tabell 05984 og tabell 11583; Bundesamt für Statistik (BFS), Landwirtschaftliche Strukturerhebung og Bundesamt für Landwirtschaft (BLW)¹¹; og AgrarMarkt Austria.

Driftsvansker påvirker melkeproduksjonen i Norge, Sveits og Østerrike, og gjennomsnittlig antall melkekyr per bruk varierer, se Figur 2-2. Vi har ikke lyktes med å finne antall melkekyr per bruk etter arealsoner i hvert land. Figur 2-2 er derfor inndelt etter fylker i Norge, kantoner i Sveits og delstater i Østerrike.

I Norge varierer gjennomsnittlig antall melkekyr per bruk fra 23,6 i Vestland til 36,4 i Rogaland i 2022. Flest melkekyr per bruk finnes i de beste jordbruksområdene i Sveits i 2022, og høyest i kantonen Genève med 61 melkekyr per bruk (dalsone), og lavest i områder med driftsvansker, slik som i kantonene Uri og Wallis med henholdsvis 14,2 og 17,4 melkekyr per bruk. I vestlige deler av Østerrike er antall melkekyr per bruk høyere enn i østlige deler og dette skyldes at de klimatiske forholdene vest i landet er mer tilrettelagt for melkeproduksjon (inkl. storfeproduksjon), mens åkerbruk gjerne er viktigere i øst på grunn av mindre nedbør. I Østerrike i 2020 varierer antall melkekyr per bruk fra 32 i delstaten Burgenland til 12 i Tirol.

¹⁰ Sommerbeiteforetak (Sömmerungsbetrieb) er ikke inkludert i totaltall for antall melkebruk i Sveits, da totaltallene bare inkluderer helårsbruk. I 2022 var det 1 933 sommerbeiteforetak med melkeproduksjon.

¹¹ Gjelder tall for Sveits i perioden 2013 og 2014, ettersom tall fra BFS ikke var tilgjengelig i denne perioden.

Figur 2-2 Gjennomsnittlig antall melkekyr per bruk etter fylke i Norge i 2022, kantoner i Sveits i 2022, og etter delstater i Østerrike i 2020

Kilde: Statistisk sentralbyrå (SSB), tabell 05985, Bundesamt für Landwirtschaft (2023), Bundesministerium (u.å.), Statistics Austria (2022). Wien er ikke inkludert i Østerrike.

2.1.2 Produsentpris

Produsentpris i Norge, Østerrike og Sveits fastsettes ulikt. I Norge søker en å nå lik pris i hele landet, mens prisene er mer differensierte i Østerrike og Sveits. Spesielt i Sveits er leveringskanal viktig for prisen produsenten oppnår på melk, mens type melk levert er viktig i Østerrike.

Norge

Produsentpris på melk i Norge reguleres i forhold til målpris¹² som fastsettes årlig i jordbruksavtalen, og som gjelder i et avtaleår som vanligvis går fra 1. juli til 30. juni. Fra 1. juli 2023 ligger målpris på 6,24 NOK per liter. Målpris for melk er maksimalpris som verner forbrukerne mot at pris går over målpris, samtidig som melkeprodusentene skal ha muligheter for å oppnå målpris i et balansert marked. Det er tiltak i markedsreguleringen som skal bidra til dette (Landbruksdirektoratet, u.å.-b).

Prisgrunnlaget for målpris på melk er engrosprisnoteringer oppnådd for melk av representantvare, det vil si melk som oppfyller kravspesifikasjoner for rå melk i markedsreguleringsforskriften (jordbruksvarer) §4-3, 3. ledd (2008). Prisnoteringen omfatter melk som foredles av Tine SA og melk som Tine SA selger uforedlet til andre (Landbruksdirektoratet, u.å.-b). Øvre prisgrense er målpris pluss fem prosent. Dersom noteringsprisen går over øvre prisgrense to uker på rad, iverksetter Landbruksdirektoratet tollnedsettelse. Landbruksdirektoratet kan også fastsette tollnedsettelse for å hindre at gjennomsnittlig noteringspris for avtaleåret overstiger målpris. Markedsregulator (Tine) har

¹² Differansen mellom målpris og verdensmarkedspris omtales gjerne som «skjermingsstøtte». Tollsatsen bidrar også til høyere innenlandske priser i forhold til verdensmarkedet, og importvern/tollvern inngår som sådan i skjermingsstøtten (Rustad (red.), 2008).

også mulighet til å iverksette tiltak som midlertidig fjerner varer fra markedet, såkalte avsetningstiltak, dersom det er for mye vare i markedet og prisen står i fare for å falle.

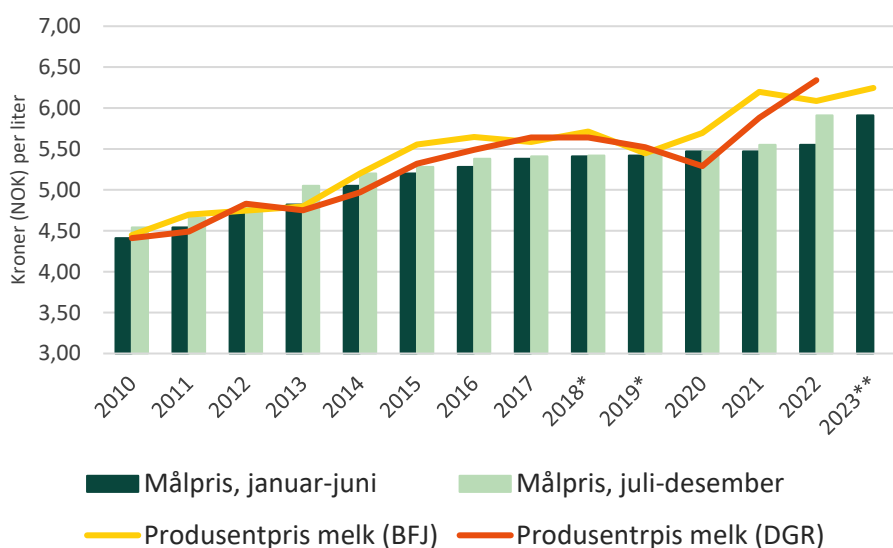
For å sikre realisering av målpris i markedet og for å sikre mest mulig lik produsentpris uavhengig hva melken brukes til og hvor melkebrukene er lokalisert, fastsettes tilskudd og avgifter for ulike produktgrupper, se omsetningsloven § 6 (1936). Det er Landbruksdirektoratet som fastsetter tilskudd og avgifter som forskrift, med hjemmel i prisutjevningsforskriften (2007). Prisutjevningsordningen for melk (heretter: PU melk) er selvfinansierende, det vil si avgiftene som betales til ordningen, finansierer tilskuddene, og meieriselskapene er enten netto avgiftspliktige eller tilskuddsberettigede. Dette innebærer at det kan oppstå situasjoner der likviditeten i PU melk gjør det nødvendig å redusere tilskudd/øke avgifter i løpet av året. I slike tilfeller kan Landbruksdirektoratet redusere tilskudd/øke avgifter og pålegge markedsregulator (Tine) å redusere prisuttaket tilsvarende. I slike tilfeller vil grensen for det samlede prisuttak i avtaleperioden bli fastsatt lavere enn målpris, en såkalt styringspris. Det kan også settes en styringspris for neste avtaleår dersom noteringspris gjennomsnittlig gjennom et avtaleår overskrider målpris. Styringsprisen settes slik at målpris for neste avtaleår justeres ned, med et beløp som svarer til overskridelsen.

Når Tine Råvare setter produsentpris på melk, gjøres dette med utgangspunkt i en basispris (4,71 NOK per liter fra 01.10.2022), samt ulike tillegg og trekk. Sesongtillegg og -trekk svinger etter sesong for å sikre at melk leveres gjennom hele året slik at meieri ikke får kapasitetsutfordringer om sommeren når produsenter gjerne leverer mindre melk på grunn av ferieavvikling, eller fordi kyrne går på utmarksbeite, eller av andre årsaker. I 2022 mottok produsenter sesongtrekk på basispris i januar til mai og i desember, og sesongtillegg i øvrige måneder, og fra juni til november. Om sommeren får melkeprodusenter i prissone fjell og fjord et høyere sesongtillegg enn øvrige produsenter. Dette henger sammen med at melkebønder i denne prissonen gjerne ikke har nærliggende beite og må utnytte beite i utmarka, noe som gjør det vanskeligere å få levert tilsvarende mengde melk som på vinteren (Lien, 2019). I slike tilfeller styrkes inntekten gjennom tilskudd til utmarksbeite. Sesongtillegget for produsenter i prissone fjord og fjell søker å stimulere til økte leveranser av melk på sommeren. Det gis også kvalitetstillegg (eller trekk) for et gitt proteininnhold og fettinnhold gjennom hele året. Økologisk melk og økologisk i omlegging oppnår høyere tillegg, og det samme gjør nye melkeprodusenter i tolv måneder fra oppstart.

NIBIO beregner oppnådd produsentpris på melk med utgangspunkt i ulikt grunnlagsmateriale, gjennom Totalkalkylen som utarbeides av Budsjettnemda for jordbruket (BFJ) og Driftsgranskinger i jord- og skogbruk (DGR). BFJ beregner årlig gjennomsnittlig melkepris til produsenter i Norge. Produsentprisen inkluderer tillegg og trekk, omsetningsavgift, og etterbetalinger (fem års gjennomsnitt), men inkluderer ikke distrikts- og grunntilskudd. I DGR beregnes produsentpris på melk basert på regnskapsdata fra rundt 300 melkebruk. Gjennomsnittlig årlig produsentpris på melk tar utgangspunkt i oppgjøret fra meieri, det vil si utbetaling fra meieri i forhold til liter melk levert. Denne oppgjørsprisen inkluderer alle tillegg og trekk, årets etterbetaling og omsetningsavgift, men ikke distrikts- og grunntilskudd.

Figur 2-3 viser gjennomsnittlig årlig oppnådd produsentpris for melk i Norge, basert på Totalkalkylen (BFJ) og driftsgranskningene (DGR). I tillegg viser Figur 2-3 målpris for melk. Ettersom produsentpris på melk inkluderer omsetningsavgift er det viktig å merke at avgiften økte i løpet av 2018 til 2020 og at dette påvirker oppnådd produsentpris. Økning i omsetningsavgiften skyldtes et behov for å styrke likviditeten i Omsetningsrådets fond for melk i forbindelse med avvikling av eksportsubsidier og redusert behov for norsk melkeproduksjon. Omsetningsavgiften nådde en topp på 30 øre per liter i 2020, men ble redusert til 10 og 9 øre per liter i løpet av 2021, og til 8 og 3 øre per liter i første del av 2022.

Gjennomsnittlig årlig oppnådd produsentpris på melk i Norge ligger i perioden nær målpris. I 2021 ligger produsentpris på melk fra BFJ og DGR over målpris, men målpris ble oppjustert i jordbruksavtalen 2022-2023 og produsentpris ligger igjen nær målpris.

Figur 2-3 Gjennomsnittlig årlig produsentpris for melk i Norge, basert på Budsjettmemnda til jordbruket (BFJ) og Driftsgranskinger i jord- og skogbruket (DGR), og målpris for melk, i kroner (NOK) per liter, i perioden 2010-2023

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket (Rustad, 2023), hovedtabell 8 i Driftsgranskingene (Rye, 2023), jordbruksavtaler og Landbruksdirektoratet.

* 1. juli 2018 til juni 2019 er en styringspris, og avviker fra målpris fastsatt i jordbruksavtalen.

**2023 er foreløpige tall (BFJ) og tall for DGR er ikke utarbeidet (d.d.).

Figur 2-3 synliggjør at oppnådd gjennomsnittlig og årlig produsentpris på melk i Norge henger sammen med markedsreguleringen, men fanger ikke opp forskjell og variasjon i oppnådd produsentpris på melk i Norge. For eksempel ser vi fra DGR at melkeprodusenter med Jersey-kyr, ofte oppnår en høyere pris enn øvrige produsenter. Gjennom DGR har vi ikke et tilstrekkelig grunnlag til å konkludere om produsentpris på melk levert til Tine eller Q-meieriene er forskjellig. Dette skyldes at det er få melkeprodusenter i grunnlagsmateriale som leverer til Q-meieriene. For de observasjonene vi har, er ikke prisforskjellene store.

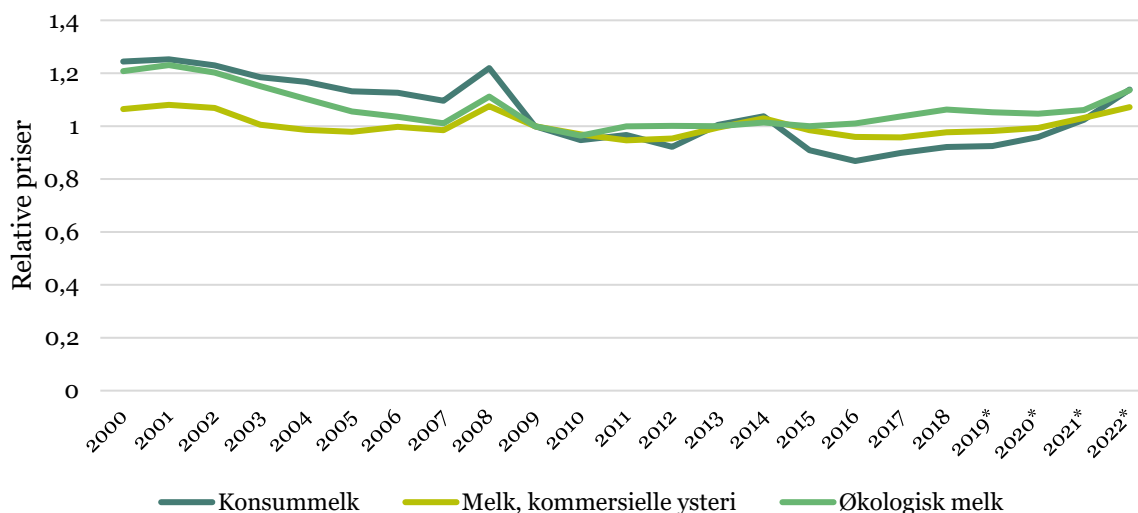
Sveits

Produsentpris på rå melk i Sveits avhenger av salgskanal og det skilles gjerne på melk levert til meieri, melk til kommersiell og industriell osteproduksjon, og melk levert som økologisk (Bundesamt für Landwirtschaft, 2023a).

Figur 2-4 vis relativ prisutvikling for produsentpris på rå melk, etter avsetningskanal (leveringskanal), i perioden 2000-2022 og i forhold til prisen i 2009. Avsetningskanalene som illustreres i Figur 2-4, er rå melk levert til meieri (ekskl. ost), til kommersielle ysteri og som økologisk. Prisene er relative ettersom de løpende produsentprisene er satt lik 1 i 2009 for å synliggjøre prisutvikling før og etter melkekvotene ble avvirket, i 2009. Avvikling av melkekvoter påvirket produsentprisen. I 2008, året før melkekvotene ble avvirket, steg produsentpris, mens i 2009, når melkekvotene ble avvirket, falt produsentpris betraktelig. I årene etter melkekvotene ble avvirket svinget produsentpris fra ett år til neste, men etter 2017 har produsentpris gradvis økt.

Fra 2017 til 2022 har den veiledende prisutviklingen på melk levert til meieri, til kommersiell osteproduksjon og som økologisk økt med henholdsvis 27, 12 og 10 prosent. Økningen i produsentpris må ses i lys av økte produksjonskostnader, redusert melkeproduksjon og høyere priser på melkeprodukter, spesielt internasjonalt. Selv om prisutviklingen fra 2017 til 2022 har vært høyest for melk levert til meieri, ligger produsentpris til ysteri og økologisk melk høyere og henholdsvis 11 og 23 prosent høyere enn produsentpris på melk levert til meieri i 2022. Denne prisforskjellen fremgår ikke

fra Figur 2-4 ettersom hensikten er å synliggjøre prisutvikling for hver leveringskanal i forhold til året da melkekvotene ble avskaffet.

Figur 2-4 Utvikling i relativ pris til produsent per kg konsummelk, melk levert til kommersielle ysteri og økologisk melk, i Sveits, i perioden 2000-2022 i forhold til pris i 2009 (2009=1), i løpende priser. *Inkluderer transportstøtte¹³

Kilde: Bundesamt für Landwirtschaft (2023b)

I Figur 2-4 og fra 2019 er godtgjørelse for transport av melk inkludert i de veiledende prisene. Denne godtgjørelsen ble innført i 2019 for å kompensere alle melkeprodusenter for høyere markedspress som følge av forbudet mot bruk av eksportsubsidier (Bundesamt für Landwirtschaft, 2024). Støtten lå på 0,045 CHF per kg melk fra 2019 til 2021 og har økt til 0,05 CHF per kg i 2022.¹⁴

Transportstøtten til melk¹⁵ utbetales til alle melkeprodusenter, og landbruksmyndighetene utbetaler denne støtten direkte til melkeprodusentene hver måned. Utover denne støtten utbetales det også støtte til melk som brukes i osteproduksjon (heretter; ostestøtte), men mottakere av denne støtten får fratrukk for eventuell transportstøtte. Ostestøtten ble innført i Sveits i 1999 (Flury m.fl., 2014). Støtten utbetales fra myndighetene til meieriselskapene, som igjen overfører støtten til melkeprodusentene innen en måned etter osten er produsert. Gitt visse kvalitetskrav¹⁶ løyves støtte til melk produsert for osteproduksjon, med unntak av melk som brukes til å produsere kvark og annen ferskost. Produsenter som fører uten silo¹⁷, får i tillegg utbetalt en ekstrastøtte. Siden 2007 har støtten til osteproduksjon ligget på 0,15 sveitsiske franc (CHF) per kg melk og tillegget for føring uten silo har ligget på 0,03 CHF per kg melk. Hverken ostestøtten eller ekstrastøtten for føring uten silo er inkludert i de veiledende prisene for kommersielle ysteri i Figur 2-4.

Figur 2-4 viser bare veiledende melkepris som er vektet mot mengde og et årlig gjennomsnitt og i forhold til 2009 (relativ prisutvikling), men ikke regionale prisforskjeller eller forskjeller knyttet til segment for kjøp og salg av rå melk. I Sveits segmenteres pris på rå melk i tre, et A-, B-, og C-segment,

¹³ Godtgjørelse for transport (på tysk: Zulage für Verkehrsmilch).

¹⁴ Se artikkel 2a i Verordnung über die Zulagen und die Datenerfassung im Milchbereich, url: <https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/2008/521/de>

¹⁵ 150 millioner CHF ble brukt til dette i 2021 (Bundesamt für Landwirtschaft, 2022)

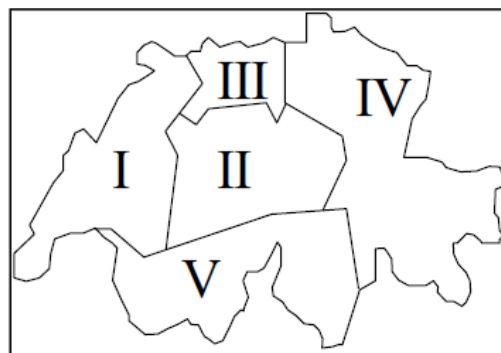
¹⁶ Se artikkel 1c i Verordnung über die Zulagen und die Datenerfassung im Milchbereich.

¹⁷ Se artikkel 2 i Verordnung über die Zulagen und die Datenerfassung im Milchbereich.

gjennom bransjesamarbeidet BO Milch¹⁸. Det kreves skriftlige kontrakter for ordningen, og disse må ha en varighet på minst ett år (Bundesamt für Landwirtschaft, 2022). I kontraktene må også melkevolum være inndelt i segment, som igjen reflekterer melkens bruksområde. Best pris får en på melk levert i A-segmentet, og denne melken brukes til å produsere melkeprodukter med høyest merverdi. Denne melken er gjerne grensebeskyttet (gjelder land utenom EU), mottar ostetstøtte eller en form for råvarepriskompensasjon. B-segmentet tilsvarer melk som brukes til å produsere meieriprodukter med begrenset merverdi eller som har høyere konkurransepress. Slik melk er gjerne ikke grensebeskyttet eller oppnår ikke samme støtte i innenlandsmarkedet, som i A-segmentet. Det er ikke levert rå melk til C-segmentet siden 2018, og dette segmentet gjelder produkter med lav merverdi som hovedsakelig går til det globale markedet. I 2021 var 83,5 prosent av melken i A-segmentet og 16,5 prosent av melken i B-segmentet.

Segmentering av rå melk i Sveits innebærer at melkekjøpere må opplyse om vilkårene (pris og kvantum) for A- og B-segmentene for påfølgende måned innen den 20. i hver måned. Melkekjøperne kan gjerne være et mellomledd, som kjøper og selger melk fra melkeprodusenter, eller meieriselskap/melkeforedlere. Ordningen skaper noe mer forutsigbarhet for melkeselgere, det vil si mellomledd og melkeprodusenter, som igjen kan ta beslutninger om justering av melkemengder eller endring av salgskanal. Ordningen forplikter også melkekjøpere, det vil si mellomledd og melkeprosessører, å melde inn¹⁹ volumet som er kjøpt og solgt for hvert segment hver måned, i tillegg til å opplyse om hvilke melkeprodukter som er produsert og eksportert med melk fra B- og C-segmentet.

Utover ulike støtteordninger og segmentering av rå melk, er det også regionale prisforskjeller på melk i Sveits. Ulike regioner i Sveits er synliggjort i Figur 2-5. I 2022 lå gjennomsnittlig pris per kg melk over det nasjonale gjennomsnittet (0,7534 CHF/kg) i region 1 (0,8097 CHF/kg) og 5 (0,7615 CHF/kg), og under landsgjennomsnittet i øvrige regioner. Forskjellen skyldes at det produseres mer melk for osteproduksjon i region 1 og 5, enn i de andre regionene.

Figur 2-5 Region 1-5 (I-V), i Sveits

Kilde: Bundesamt für Landwirtschaft (2023a)

Melkens bruksområde påvirker produsentpris på rå melk i Sveits. I region 1 er spesielt produksjon av Gruyère viktig, og i region 2 er produksjon av Emmentalerost viktig. Slik produksjon foregår i kommersielle ysteri, og gjennomsnittlig årlig pris til kommersielle ysteri var høyest i region 1 (0,8783 CHF/kg) i 2022 og 17,4 prosent lavere i region 2 (0,7480 CHF/kg). Produsentpris på rå melk i Sveits gjenspeiler med andre ord sluttproduktet, og dermed dets markedstilgang og popularitet.

Østerrike

Salg av rå melk produsert i Østerrike foregår både til hjemmemarkedet og til markeder utenfor Østerrike (Agrar Markt Austria, 2023). I 2022 ble 3 247 658 tonn rå melk levert til meieri og ysteri i hjemmemarkedet i Østerrike og 253 226 tonn melk ble levert til utlandet. Av totalmengden melk levert til hjemmemarkedet i 2022, utgjorde 9,8 prosent høymelk, 11,9 prosent økologisk melk, og 6,7 prosent økologisk høymelk.²⁰

¹⁸ Branchenorganisation (BO) Milch, se <https://www.ip-lait.ch/ueber-uns/statuten-reglemente/segmentierung/>

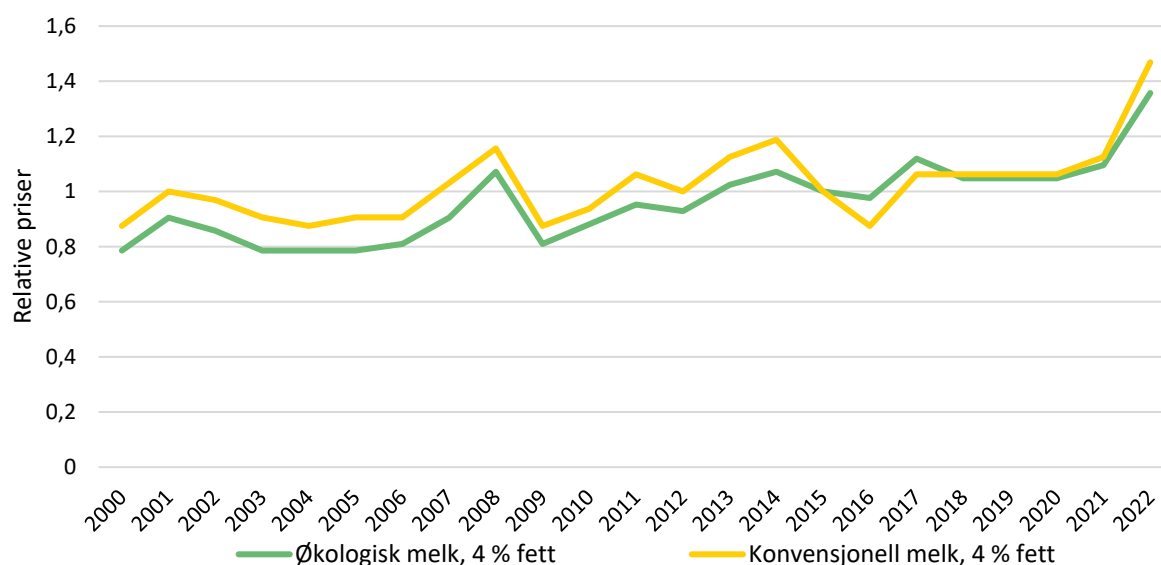
¹⁹ Treuhand GmbH (TSM) har avtale med landbruksmyndighetene (BLW), som varer ut 2036, om å samle inn og kontrollere data om melkeproduksjon og -utnyttelse.

²⁰ Høymelk, økologisk melk, økologisk høymelk heter på tysk henholdsvis Heumilch, Biomilch og Bioheumilch.

Høymelk er en benevnelse for en melke kvalitet, og melkeprodusenter som leverer høymelk, må overholde en gitt kvalitetsstandard.²¹ Kvalitetsstandarden stiller blant annet krav til fôret som brukes i melkeproduksjonen. Fôrgrunnlaget om sommeren er grøntfôr i eng, beite og alpebeite og om vinteren er fôrgrunnlaget høy og malt korn/korngrøpp (*Getreideschrot*). Det er ikke tillatt å bruke fermenterende eller fermentert fôr som silofôr. Etter spredning av husdyrgjødsel kreves en ventetid på tre uker før arealet igjen kan brukes som fôr. Høymelk produseres hovedsakelig i alpene, og de viktigste produksjonsområdene i Østerrike er i Voralberg, Tirol, Salzburg, Oberösterreich, og Steiermark. I EU og i Østerrike har høymelk tradisjonell beskyttelse, se del 2.3.1.

Melkepris til produsent varierer etter type melk levert (konvensjonell, høymelk, økologisk, og økologisk høymelk) samt etter fettinnholdet i melken. Produsentpris på melk ligger gjerne høyere for høyere fettinnhold, både for konvensjonell og økologisk melk. I tillegg ligger pris på økologisk melk med 3,7 prosent, 4 prosent og 4,2 prosent fettinnhold henholdsvis 22 prosent, 21 prosent og 19 prosent høyere enn konvensjonell melk med samme fettinnhold. Slike prisforskjeller fanges ikke opp i Figur 2-7 som relativ prisutvikling, det vil si utvikling i produsentpriser på økologisk og konvensjonell melk i forhold til 2015 (=1), som er året melkekvotene ble opphevet i Østerrike.

Avvikling av melkekvoter i 2015, påvirket produsentpris i Østerrike, se Figur 2-6. I 2014, året før melkekvotene ble avvirket, låg produsentpris høyere enn årene før. I året melkekvotene ble avvirket, falt produsentpris, og priset fortsatte i 2016. I 2017 steg produsentpris igjen, spesielt på økologisk melk, men fra 2018 har produsentpris på økologisk og konvensjonell melk hatt en ganske lik utvikling med en ny pristopp i 2022. Figur 2-6 vises bare prisutvikling for melk med 4 prosent fettinnhold, men prisutvikling for melk med annet fettinnhold følger utviklingen for økologisk og for konvensjonell melk.

Figur 2-6 Utvikling i relativ pris til produsent per kg økologisk og konvensjonell melk i Østerrike, i perioden 2000-2022 i forhold til pris i 2015 (2015=1), i løpende priser.

Kilde: Agrar Markt Austria

²¹ Retningslinjer for kvalitetsstandard for høymelk gis i «Heumilch-Regulativ der ARGE Heumilch Österreich», se <https://www.heumilch.com/wp-content/uploads/2023/05/Heumilch-Regulativ-Oesterreich-20230426.pdf>

2.1.3 Melkeprodusenters salgskanaler

Samvirketilknytning har lange røtter i Norge, Sveits og Østerrike. I Norge foregår gjerne noe småskala oste- og meieriproduksjon, men regionens betydning og/eller produksjon av spesialoster står gjerne noe sterkere i Sveits og Østerrike, spesielt sett i forhold til eksport (se mer i del 2.3.3).

I Norge eier rundt 9 140 produsenter TINE SA, og ifølge årsrapporten til TINE i 2021, ble melk hentet fra 6 998 foretak i Norge. Samvirket har lange røtter tilbake til 1856, og har opp gjennom årene endret karakter og innretning, se Dombu og Pettersen (2022). En viktig endring kom i 1997, når PU melk ble innført, i tillegg til øvrige ordninger i markedsordning for melk (Landbruksdirektoratet, u.å.-c). Øvrige markedsordninger for melk gjelder pristilskudd på melk over jordbruksavtalen, markedsregulering av melkesektoren og kvoteordningen for melk.

PU melk regulerer prisdifferensieringen av melk som råvare til ulik bruk. Ordningen gir også melkeprodusenter mulighet til å oppnå målpris på melk, uavhengig hvor produksjonen er lokalisert og hva melken brukes til. I ordningen i dag inngår Tine SA, Synnøve Finden AS, Q-meieriene AS²², Rørosmeieriet AS (økologisk meieri), Normilk AS, Valdresmeieriet AS, Arno Landman og Mondelez procurement Europe - norsk filial.

Utover Tine, henter Q-meieriene melk fra rundt 295 gårder som til sammen har rundt 14 000 kyr. Rundt 75 prosent av gårdene er lokalisert på Sør-Vestlandet, fra Etne i nord til Lindesnes i sør, mens resten av gårdene er lokalisert i Gausdalsområdet, fra Lesja i nord til Ringsaker i sør, samt i Valdres.

I Norge finnes også noe småskala osteproduksjon og/eller gårdsmeieri som hovedsakelig produserer meieriprodukter basert på melk fra egen og/eller omkringliggende gårder. Dette gjelder blant annet Tingvollst, Jerseymeieriet, Valdresmeieriet AS, Rygge Meieri AS, Munkebyost, og Ostegården AS.

I Sveits er det mange ulike salgskanaler for melkeprodusenter. Det er sterke tradisjoner for samvirkeorganisering blant melkeprodusenter, men større grad av deregulering har endret organiseringen (Forney og Häberli, 2017). Større grad av deregulering er en prosess som må ses i lys av GATT Uruguay-rundene i 1986-94 og avviklingen av melkekvote i 2009. Denne utviklingen har ført til en sammensatt organisering av melkeprodusenter, fra å bestå av mer tradisjonelle kooperativer, der medlemsmassen består av melkeprodusenter, til i dag å bestå av flere ulike typer kooperativer og mer selskapsstyrte former for produsentorganisering. Tradisjonelle kooperativer eksisterer fortsatt, men det finnes også kooperativer der medlemsmassen består av lokale kooperativer og aksjeselskaper som er eid av melkeprodusenter som historisk inngikk i et mer tradisjonelt kooperativ.

En ufullstendig oversikt over produsentorganisasjoner i Sveits finnes hos BO Milch²³, som er en bransjeorganisasjon for melkeindustrien i Sveits, der blant annet atten produsentorganisasjoner inngår. I følge IFCN var de viktigste videreforedlerne av melk i Sveits i 2018: Emmi AG- Schweiz, Cremo SA, M-Industry dairy products, Hochdorf Swiss Nutrition AG, Züger Frischkäse AG, Nèstle Suisse SA, Laiteries Réunis de Geneve (LRG), Strähl AG og Lati SA.

I Østerrike er de viktigste videreforedlerne i 2019, ifølge IFCN: Berglandmilch, NÖM Ag, Gmundner Milch, Alpenmilch Salzburg, Privatkäserei Ruup, Obersteirische Molkerei, Kärntner Milch, Pinzgau Milch, Enstal Milch og Gegrüder Woerle. For melkeleveransestatistikken som presenteres av IFCN, representerer kooperativer 77 prosent melkeleveransene i landet. Flere kooperativer har en regional profil, slik som Gmunder Molkerei, Salzburger Alpenmilch og Kärntner Milch, mens Berglandmilch prosesserer på ni lokasjoner i landet.

²² Q-meieriene ble opprettet i 2000, gjennom en sammenslåing av to meieri på Jæren og i Gausdal, som igjen ble opprettet av lokale melkeprodusenter i 1998.

²³ BO Milch (Branchenorganisation Milch). <https://www.ip-lait.ch/ueber-uns/>

2.2 Rammebetingelser for melkeproduksjonen

Tilskudd til melkebruk i Norge fastsettes årlig i jordbruksavtalen. I Sveits blir vanligvis tilskuddsordninger for landbruket vedtatt for en fireårs periode, mens Østerrike følger EUs felles landbrukspolitikk (CAP). Regelverk setter også krav til dyrevelferd og til driftsbygninger, og politiske føringer og målsettinger ligger til grunn for jordbrukspolitikken i alle de tre landene. Norge er det eneste landet hvor bøndene har forhandlingsrett med staten. Fastsetting og implementering av jordbrukspolitikken i Sveits gir imidlertid også aktører og interessenter mulighet til å komme med innspill, en prosess som bidrar til å sikre flertall for foreslåtte tiltak (Mittenzwei m.fl., 2019, s. 15). Østerrike, på sin side, utvikler egen nasjonal strategi for hvordan de planlegger å nå de landbrukspolitiske målene i CAP, og de strategiske planene må vurderes og godkjennes av EU-kommisjonen.

Matsikkerhet, landbruk over hele landet, økt verdiskaping og bærekraftig landbruk med lavere utslipp av klimagasser er fire overordnede mål for norsk landbruks- og matpolitikk (Prop. 121 S, 2022-2023). Det viktigste virkemiddelet for å nå disse målene, er jordbruksavtalen. I Sveits er viktige mål for landbrukspolitikken å sikre matforsyningen (å opprettholde selvforsyningen på dagens nivå og da på rundt 60 prosent), å ivareta kulturlandskapet, effektiv og bærekraftig utnyttelse av naturressursene, og å opprettholde en desentralisert bosetting, se i artikkel 104 i den føderale grunnloven (Swiss Government, 2017). Føringer for landbrukspolitikken i Østerrike – både av hensyn til CAP og nasjonale målsettinger – legges i den nasjonale landbruksloven (LWG, 1992). De landbrukspolitiske målene omfatter blant annet å opprettholde et effektivt og klimavennlig jordbruk, forbedret regional balanse og dyrevelferd, samt økt produktivitet og konkurransevne i landbruket som gjør det mulig for personer som er involvert i jord- og skogbruk å leve sosiale og økonomisk bærekraftige liv (ibid.). I Østerrike henger distrikts-, miljø- og jordbrukspolitikk tett sammen, og mye av støtten til rural utvikling knyttes til miljøtiltak og er uavhengig produksjonen. Det samme gjelder Sveits, hvor støtten i all hovedsak er produksjonsuavhengig. Både Østerrike og Sveits opererer med «kryssvilkår» som omhandler miljøkrav i driften for å kunne motta støtte (Mittenzwei m.fl., 2019; Haraldsen & Tufte, 2022).

2.2.1 Krav til dyrevelferd og bygninger

EUs «Farm to fork»-strategi, som ble vedtatt i 2020, omfatter blant annet en gjennomgang av dyrevelferdsregelverket i EU med bakgrunn i at det skal oppdateres i tråd med ledende vitenskapelig kunnskap på området (EU-kommisjonen, 2023). En rekke eksisterende direktiver skal i forbindelse med gjennomgangen oppdateres, og det skal utarbeides forslag til ny lov om dyrevelferdsmerking (ibid.). Arbeidet gjennomføres fortløpende, og vil trolig føre til en rekke regelverksendringer for landbruksdyr. Norge vil som medlem av EØS, berøres av et eventuelt endret regelverk. Det samme gjelder Østerrike som medlem av EU.

I Norge er det krav om at alle storfe av hensyn til dyrevelferd, skal oppstalles i løsdrift innen 2034 (Forskrift om hold av storfe, 2004). Kravet har bakgrunn fra Dyrevelferdsmeldingen fra 2002 (St.meld. nr. 12, 2002-2003). Fra og med 1.1.2024 inntreter det krav om kalvings- og omsorgsbinge for hver 25. kyr i bås fjøs. Av totalt 7 145 jordbruksforetak med dyreplasser for melkeku, var 35 prosent bås fjøs og 64 prosent løsdrift i 2020 (SSB, 2021). Det totale investeringsbehovet for omstilling til løsdriftskravet er beregnet til å være mellom 18 og 22,8 milliarder kroner (Halland et al., 2021). Ifølge en spørreundersøkelse fra TINE er det 37,4 prosent av jordbruksforetakene med båsdrift som ikke ønsker å legge om, og 31,3 prosent er usikre (Hansen, 2023). I jordbruksoppgjøret 2023 ble det påpekt at det er stort behov for oppgradering av driftsapparatet i jordbruket, og tilsvarende nødvendig «å få opp takten på investeringene» (Prop. 121 S, 2022-2023). Innen melkeproduksjon prioriteres investeringstilskudd til bruk med under 30 kyr, og maksimal tilskuddssats for investeringer for omstilling til løsdriftskravet ble satt til 50 prosent (maks 5 mill. kr. per prosjekt) (Prop. 121 S, 2022-2023, s. 152). Utover krav til oppstalling regulerer også forskrift om hold av storfe krav om mosjon og

beitetid. I båsfjøs er det krav om 16 ukers beite, og halvparten (8 uker) for storfe i løsdriftsfjøs (Forskrift om hold av storfe, 2004).

I EU sentralt er det ingen spesifikke regler knyttet til dyrevelferd for storfe, utover de generelle dyrevelferdsbestemmelsene. Den europeiske myndighet for næringsmiddel (heretter; EFSA) anbefaler likevel i sin gjennomgang av velferden for melkekyr at melkekyr ikke skal oppstalles på permanent basis i båsfjøs, men i en overgangsfase til løsdrift kan oppstalling i båsfjøs kombineres med jevnlig tilgang til luftegård eller sommerbeite for å bøte på dyrevelferdskonsekvensene (EFSA, 2023). Flere medlemsland innfører nå krav eller gir økonomisk støtte til bønder som legger om til løsdrift (for eksempel har Danmark løsdriftskrav fra og med 2027).

Hverken Sveits eller Østerrike har krav om oppstalling i løsdrift, og båsfjøs er enda tillatt. Man ser derimot en tendens i Sveits til at melkeproduksjonen gradvis utvikler seg i retning løsdrift, vekk fra tradisjonelle båsfjøs. I årene mellom 2010 og 2020 ble det opprettet 120 000 nye kuplasser i løsdrift, og i 2020 var 64 prosent av kuplassene i løsdrift (FSO, 2022). Produsenter støttes til å legge om til løsdrift gjennom tilskuddsordninger, og det gis tilskudd for å ha dyrene ute både på sommeren (minst 26 dager per måned) og vinteren (13 dager per måned) (ordning for regelmessig lufting, RAUS-programmet) (Berntsen & Tufte, 2018).

I Østerrike er permanent oppbinding forbudt selv om båsfjøs er tillatt, som vil si at det legges føringer for mosjon og beitetid. Likevel gis det dispensasjon fra kravet av hensyn til mangel på luftegård eller av sikkerhetshensyn (EFSA, 2023). Basert på en utvalgsundersøkelse står ca. 37 prosent av østerrikske kyr i båsfjøs (ibid., s. 15). Det kan være en stor barriere for mindre bønder å legge om driftssystem, og økonomi, topografi og arealtilgang er blant de største hindringene (EU-kommisjonen, 2022a). I Østerrike sies det at 85 prosent av jordbruksforetak med båsfjøs vil vurdere å avvikle dersom båsfjøs blir forbudt (Schermer, 2022 i EU-kommisjonen, 2022a). Som en del av Østerrikes nye CAP-strategi skal det gis mer støtte til dyrevelferdstiltak for blant annet storfe under ÖPUL-programmet. Dette innebærer blant annet tilskudd til «dyrevelferdsbeite» og mer dyrevennlig oppstalling av okser (BML, u.å.).

2.2.2 Tilskudd

Tilskudd i Norge, Sveits og Østerrike har ulik innretning, og støtten i Sveits og Østerrike utmåles i større grad etter areal og drift enn det som er tilfellet i Norge. Ifølge Mittenzwei m.fl. (2019) og Haraldsen og Tufte (2022) sørger krav, såkalte kryssvilkår, for at tilskudd i Østerrike og Sveits er knyttet opp til jordbrukspolitiske målsettinger og prioriteringer innenfor miljø og bærekraft, og kan i enkelte tilfeller være en forutsetning for å være berettiget støtte. Støtteordningene i Norge er i motsetning til alpelandene oftere knyttet til produksjonsavhengige forhold som produsert mengde og volum (Mittenzwei m.fl., 2019). Et viktig fellestrekk for arealtilskuddene i alle tre landene er at tilskuddssatsene er differensiert for ulike områder, og bruk som er lokalisert i områder med driftsvansker, kompenseres.

Norge

Tilskuddene til norske jordbruksforetak kan grovt sett deles inn i produksjonsuavhengig direkte støtte (produksjonstilskudd som gis per dyr eller per dekar og sosiale ordninger), produksjonsavhengig direkte støtte (som pristilskudd som gjerne gis per liter, per kg), investeringsstøtte, og indirekte støtte via forskning, undervisning og rådgivning (Bjerke (red.), 2023). Totalt utgjorde tilskudd (med inntektsvirkning) kr 19,0 milliarder i 2022 for jordbruket i Norge (ibid., s. 24). Rammene for tilskuddene til jordbruket fastsettes i de årlige jordbruksforhandlingene, og i det siste har blant annet melkeproduksjon blitt prioritert (Prop. 121 S, 2022-2023; Regjeringen.no, 2023). I Norge er distriktsdifferensiering viktig for å sikre at tilskudd bidrar til å jevne ut inntekter knyttet til geografiske ulikheter.

Norske melkeprodusenter har rett til å søke på en rekke tilskudd, basert på ulike krav og vilkår for de ulike ordningene. Produksjonstilskudd og tilskudd til avløser og fritid er ordninger som gjelder for alle som driver jordbruk/husdyrproduksjon. For melkeprodusenter er det et krav at man disponerer kvote og er registrert i Enhetsregisteret for at man skal kunne motta produksjonstilskudd (Forskrift om produksjonstilskudd og avløsertilskudd i jordbruket, 2014). Innenfor produksjonstilskudd mottar bl.a. melkeprodusenter driftstilskudd til melkeproduksjon. Driftstilskudd har som formål «å bidra til en inntekts- og produksjonsutvikling i melkeproduksjonen som medvirker til å jevne ut ulikheter i lønnsomhet mellom ulike bruksstørrelser generelt, og mellom bruk i Sør-Norge og Nord-Norge.» (Forskrift om driftstilskudd til melkeproduksjon, 2001, § 1).

Formålet med pristilskudd er å øke inntekter, redusere kostnader og utjevne regionale forskjeller i produksjon og omsetning av jordbruksprodukter (Pristilskuddforskriften, 2008). Distriktstilskudd for melk faller under pristilskudd og ordningen har som formål å bidra til utjevne forskjeller i lønnsomhet i melkeproduksjon, samt opprettholde bosetting og sysselsetting i distriktene. Pristilskudd utbetales under oppgjør for leveranse til meieri (Landbruksdirektoratet, 2023a).

Utover produksjons- og pristilskudd kan jordbruksforetak også motta tilskudd for å gjennomføre miljøtiltak. For eksempel har man fylkesvise ordninger for miljøtiltak i jordbruket gjennom det regionale miljøprogrammet (RMP), og disse retter seg mot spesifikke regionale utfordringer. På kommunalt nivå har man SMIL-ordningen som har som formål å ivareta natur- og kulturminneverdier og redusere forurensning (Altinn, 2022). Man kan også søke om tilskudd til drenerings- eller beitetiltak (ibid.).

Investeringsstøtte gis i form av midler til investering og bedriftsutvikling i landbruket (IBU-midler) (Forskrift om midler til investering mv. i landbruket, 2014). Formålet er å legge til rette for «langsiktig og lønnsom verdiskaping» med mer. Det er særskilt prioritert å gi støtte til melkeprodusenter som legger om til løsdriftsfjøs, over jordbruksavtalen, med spesielt fokus på bruk med under 30 kyr. Maksimal støtteutmåling for omstilling til løsdrift i storfeholdet ble i Jordbruksoppgjøret 2023 satt til 50 prosent og 5 millioner kroner per prosjekt – uten tak for de tre nordligste fylkene (Prop. 121 S, 2022-2023).

Figur 2-7 viser oversikt over de ulike produksjonstilskuddene²⁴, pristilskuddene²⁵ og regionale miljøtilskudd (RMP) som bevilges til melkeprodusenter, etter soner for arealtilskudd (1-7), i gjennomsnitt for årene 2020-2022. Det er viktig å være oppmerksom på at distriktstilskudd melk i Figur 2-7 er presentert etter arealsone, og ikke etter soneinndeling for melk (som har egen soneinndeling). Figur 2-7 presenteres bare tilskudd til konvensjonell drift, og inkluderer ikke melkeprodusenter med mindre enn seks kyr. I gjennomsnitt per melkebruk i perioden 2020-2022 ble det utbetalt fra kr 616 033 i arealsone 1 til 850 791 i arealsone 7 i produksjonstilskudd, fra kr 65 905 (arealsone 1) til kr 404 812 (arealsone 7) i pristilskudd, og fra kr 17 432 (arealsone 1) til kr 24 015 (arealsone 7) i regionale miljøtilskudd.

Utover distriktstilskudd melk (pristilskudd) mottar melkebruk produksjonstilskudd som er spesielt rettet mot melkeproduksjon, herunder driftstilskudd melkeproduksjon²⁶ og tilskudd til små og mellomstore melkebruk²⁷. Disse tilskuddene utgjør 32, 29, 31, 35, 37, 37, 39 og 42 prosent i henholdsvis sone 1-7, av sum produksjons-, pris- og regionale miljøtilskudd. Distriktstilskudd for melk utgjør en betydelig andel av utmålt pristilskudd i enkelte soner, men det er store variasjoner. I

²⁴ Produksjonstilskudd omfatter tilskudd til areal, avløser, beite, husdyr, kulturlandskap, driftstilskudd melkeproduksjon, tilskudd til små og mellomstore melkebruk og øvrige produksjonstilskudd.

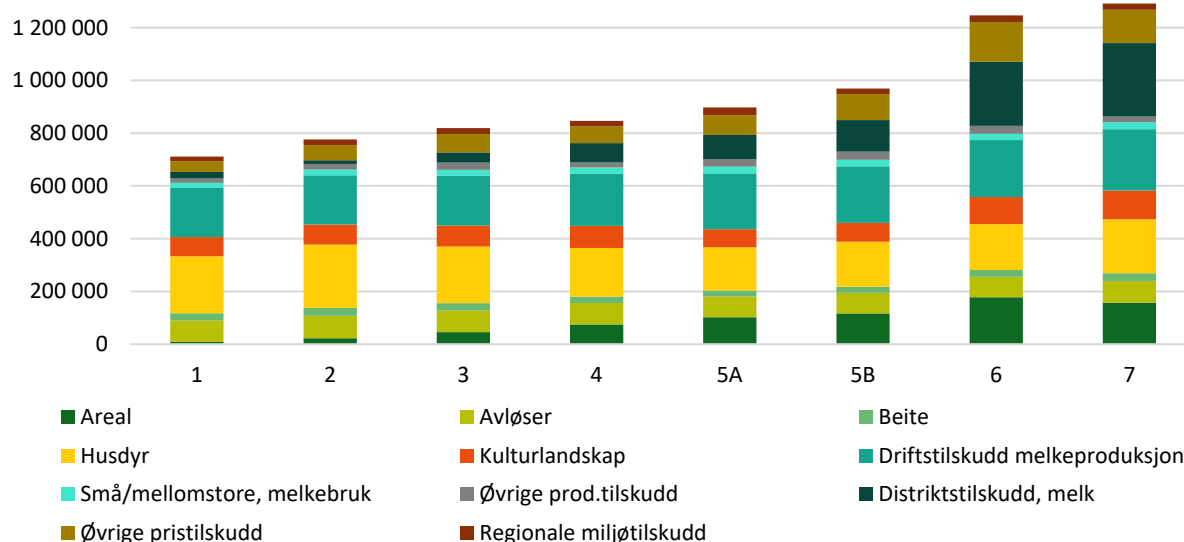
²⁵ Pristilskudd omfatter distriktstilskudd melk og øvrige pristilskudd (distriktstilskudd kjøtt, grunntilskudd kjøtt, kvalitetstilskudd store og andre pristilskudd).

²⁶ Egne satser for bruk med under fem melkekyr, men slike bruk er ikke inkludert i figur 2-7.

²⁷ Gis til foretak med mellom seks og 50 melkekyr

gjennomsnitt per melkebruk i perioden 2020-2022 er utbetaling av distriktstilskudd melk kr 25 106 i arealsonene 1 til kr 278 416 i arealsonene 7. Også arealtilskudd utbetalt i gjennomsnitt per melkebruk i perioden 2020-2022 varierer mellom arealsonene, og spennet går fra kr 8 839 i arealsonene 1²⁸ til kr 177 868 i arealsonene 6.

Mer informasjon om gjennomsnittlig utbetaling per melkebruk i perioden 2020-2022 ligger i vedlegg 1.

Figur 2-7: Tilskudd til bruk med 6 melkekyr eller mer, konvensjonell drift, etter arealsoner og tilskuddstype

Sveits

I Sveits blir vanligvis tilskuddsordningene vedtatt for en fireårsperiode og kalles for «Agrarpolitik» (AP), og de siste reformene kalles for AP 2011, AP 14-17 og AP22+ (Bundesamt für Landwirtschaft, 2022). Melkeprodusenter mottar støtte for transport av melk (transportstøtte), støtte til melk som brukes i deler av osteproduksjonen (da med fratrekk for transportstøtte) og en ekstrastøtte til produsenter som fører uten silofôr. Disse ordningene er nærmere omtalt i del 2.1.2. Utover dette mottar melkeprodusenter også direkte tilskudd, i form av tilskudd til kulturlandskap, forsyningssikkerhet, biodiversitet, landskapskvalitet, produksjonssystem, ressurseffektivitet og til overgang (Bundesamt für Landwirtschaft, 2022). En nærmere gjennomgang av de direkte tilskuddene enn det som gis her, finnes i vedlegg 2.

Figur 2- viser utbetaling av direkte tilskudd, som et gjennomsnitt i perioden 2020-2022, til melkeprodusenter i Sveits som er lokalisert i dal-, bakke-/ås- og fjellsone I-IV. Figur 2-9 viser også tilskudd til enkeltkulturer²⁹ og annen føderal og kantonale støtte, som ikke er en del av de direkte tilskuddene. Disse tilskuddene utgjør en svært liten andel av støtten i de ulike områdene og under 1 prosent og 2-3 prosent for henholdsvis enkeltkulturstøtten og annen føderal og kantonale støtte.

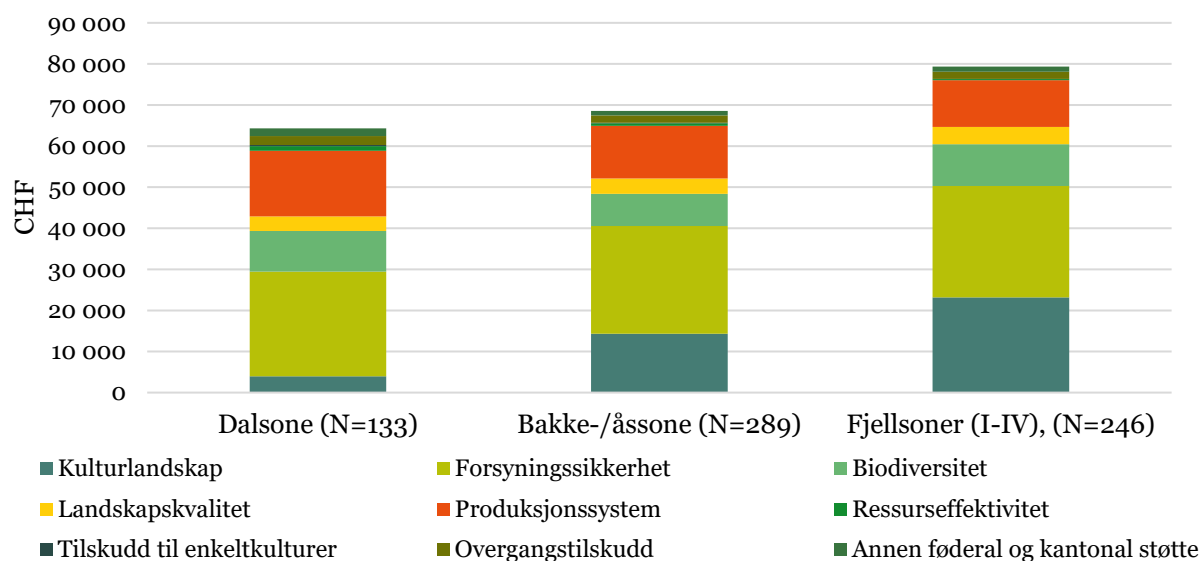
Fjellsone I-IV mottar mest tilskudd og CHF 79 339 (NOK 746 467 i 2021) i gjennomsnitt i perioden 2019-2022, mot 68 543 CHF (NOK 644 804 i 2021) i bakke-/åssone og 64 308 CHF (NOK 605 269 i 2021) i dalsone. Støtte til forsyningssikkerhet er det viktigste tilskuddet i alle områdene. Dette tilskuddet søker å sikre et stabilt tilbud fra jordbruket og består av basisstøtte som har lik sats i hele Sveits (CHF 900 per hektar i 2021) og støtte til produsenter som har alt eller deler av arealet i bakke-

²⁸ I arealsonene 1, kan melkeprodusenter motta arealtilskudd til korn, potet, frukt, bær og grønnsaker under gitt arealgrenseverdier (omtalt i metode).

²⁹ Se vedlegg 1 for omtale av tilskuddet.

/åssone og fjellsone I-IV ettersom slike områder gjerne har høyere kostnader og lavere avlinger (driftsvansker). Etter støtte til forsyningssikkerhet følger kulturlandskap for fjellsone I-IV og bakke-/åssone. Tilskudd til kulturlandskap utbetales bl.a. for å holde landskapet åpent, til bratt areal, til svært bratt areal, og til opprettholdelse av alpelandskapet med hjelp av sommerbeite. For dalsone er støtte til produksjonssystem og til biodiversitet viktigere enn støtte til kulturlandskap. Tilskudd til produksjonssystem omfatter støtte til økologisk, ekstensiv, gressbasert melke- og kjøttproduksjon og to programmer for dyrevelferd. Tilskudd til biodiversitet rommer også ulike delprogrammer som søker å motvirke tap av biodiversitet fra jordbruksareal med økt mekanisering og intensivt arealbruk.

I Figur 2- utgjør overgangstilskudd i gjennomsnitt 3 prosent av tilskudd totalt i dalsone og i bakke-/åssone, og 2 prosent i fjellsone I-IV. Hensikten med dette tilskuddet er å sikre en sosialt akseptabel overgang for bruk som ikke er helt tilpasset tilskuddsregime som ble etablert i 2014.

Figur 2-8: Tilskudd utbetalt per melkebruk i tre områder i Sveits: Dalsone, bakke-/åssone og fjellsone (IV), i gjennomsnitt 2020-2022

Kilde: FMS

I Sveits er de fleste tilskudd basert på areal, og kun noen få tilskudd basert på dyretall (Prestegard, 2018). Dette gjelder tilskudd for seterdrift og beiting (en del av støtte til kulturlandskap), tilskudd til å ha dyr på beite (en del av støtte til kulturlandskap) og dyrevelferdstiltak (en del av støtte til produksjonssystem). I motsetning til Norge har ikke Sveits velferdsordninger tilsvarende det norske avløsertilskuddet, landbruksvikarordning, førtidspensjon eller sykepengeordning (ibid.).

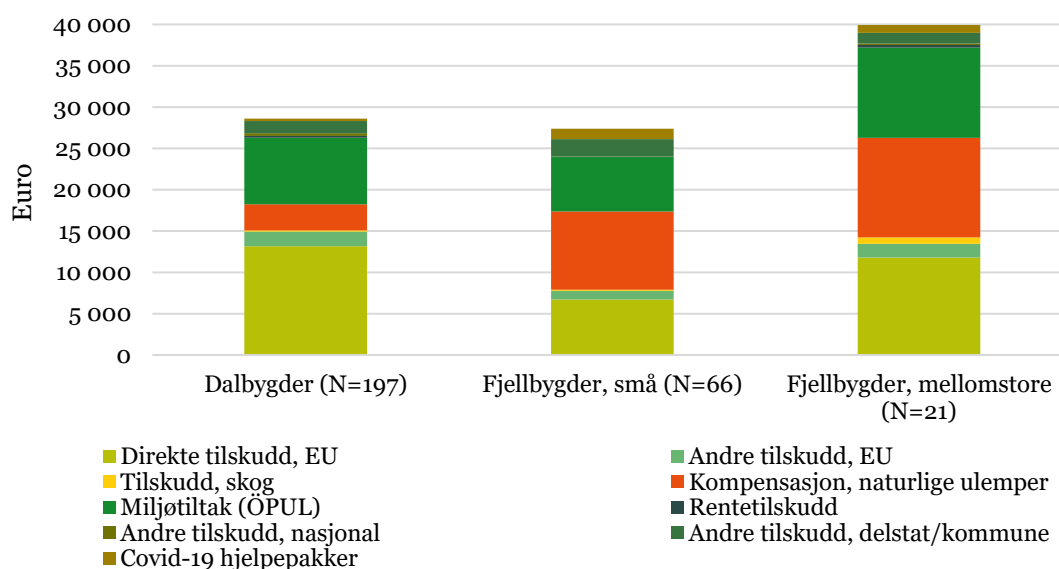
Østerrike

Østerrike organiserer landbrukspolitikken i henhold til CAP. Fra 2023 til 2027 gjelder ny programperiode for CAP, mens forrige periode gjaldt fra 2014-2020, med en overgangsperiode i 2021 og 2022 (EU-kommisjonen, 2024).

Generelt er tilskuddsordningene i Østerrike frakoblet produksjonen og knyttet hovedsakelig til areal, hvordan arealet skjøttes og hvordan matproduksjonen foregår på hvert enkelt bruk (Haraldsen og Tuft, 2022). Østerrike har valgt å legge mer vekt på midler til distrikts- og miljøtiltak enn de fleste andre EU-land, blant annet gjennom støtte til kompensasjon til områder med naturlige ulemper (Ausgleichszulage für Benachteiligte Gebiete (AZ)). Ifølge Hageberg (2014) kommer dette av bekymring for konkurranseevnen og begrensede muligheter for å utbetale støtte over søyle 1 i CAP (markeds- og produksjonsstøtte). Tilskuddsordningen for naturlige ulemper har som formål å opprettholde arealforvaltningen i områder hvor det er relativt høyere kostnader og lavere avling sammenlignet med andre regioner med mer gunstige produksjonsforhold (Landwirtschaftskammer

Österreich, u.å.). Driftsvansketilskuddene utgjør ca. 23 prosent av søyle 2-potten³⁰ til Østerrike, og ca. 40 prosent går til det Østerrikske miljøprogrammet ÖPUL (Haraldsen & Tuft, 2022). Finansieringen av tilskuddene i søyle 2 deles mellom EU (ca. halvparten), nasjonalbudsjettet og delstatene.

Figur 2-9 viser gjennomsnittlig tilskudd utbetalt per melkebruk i tre ulike regioner i Østerrike i perioden 2020-21, se del 2.1, for en beskrivelse av områdene. Mellomstore melkebruk i fjellbygder fikk i gjennomsnitt utbetalt EUR 39 935 (NOK 404 007 i 2021) i 2020-21, mens små melkebruk i fjellbygder fikk utbetalt EUR 27 378 (NOK 276 974 i 2021) og melkebruk i dalbygder fikk utbetalt EUR 28 601 (NOK 289 345 i 2021). Enkelte tilskudd finansieres av EU, blant annet direkte tilskudd og enkelte andre tilskudd. Disse tilskuddene utgjør 34 prosent i fjellbygder med mellomstore melkebruk, 28 prosent i fjellbygder med små melkebruk og 52 prosent i dalbygder.

Figur 2-9: Tilskudd utbetalt per melkebruk, i gjennomsnitt i 2020-21 og i euro, i tre regioner i Østerrike: Fjellbygder mellomstore, fjellbygder små, og i dalsone

Kilde: Nasjonal statistikk mottatt fra Federal Institute of Agricultural Economics og egne beregninger.

Fra og med 1.1.2023 gikk Østerrike inn i en ny programperiode. Denne gjelder hele CAP-systemet i EU³¹, men gir medlemslandene større frihet til å utforme eller tilpasse egne ordninger. Østerrike har utviklet en egen CAP-strategisk plan for perioden 2023-2027. Østerrikske myndigheter ønsker å prioritere økonomisk bærekraft, miljøvennlig produksjon, bedre sosiale vilkår, kunnskap, innovasjon og digitalisering. Det skal gis betydelig støtte til rural utvikling, mindre bruk (spesielt i fjellområder), miljøtiltak, biologisk mangfold og økologisk produksjon. Det skal gis særskilt tilskudd til svin- og storfeproduksjon for å fremme tiltak for bedre dyrevelferd – herunder bedre plass og bedre tilgang til beite (EU-kommisjonen, 2022b). 60 prosent av den strategiske planens økonomiske ressurser skal øremerkes bygdeutvikling (søyle 2); styrke infrastruktur og hindre fraflytting, og 60 prosent av

³⁰ Søyle 2 er program for bygdeutvikling og bygger på nasjonale og regionale programmer (Bergslid et al., 2023).

³¹ For å motta støtte i Østerrike under CAP 2023-27 må vilkår (conditionality) overholdes. Dette ble tidligere kalt kryssvilkår (cross-compliance). Se url: https://agriculture.ec.europa.eu/common-agricultural-policy/income-support/conditionality_en Vilkårene i CAP 2023-27 kan inndeles i generelle vilkår og andre vilkår knyttet til EUs standard for god landbruks- og miljøtilstand. Generelle vilkår (SMR-statutory management requirements) gjelder all støtte og regelverk knyttet til mat-, dyre- og plantehelse, dyrevelferd og miljø. Vilkår knyttet til landbruk- miljøforhold (GAEC-Good agricultural and environmental conditions), gjelder bare støtte gjennom CAP, søyle 1 og 2, gjennom støtte basert på areal eller dyr. For mer informasjon om disse vilkårene i Østerrike, se url: <https://info.bml.gv.at/en/topics/agriculture/common-agricultural-policy-and-subsidies/national-strategic-plan-2023-2027/enhanced-conditionality.html>

bygdeutviklingsmidlene skal ha målsettinger knytta til miljø (ibid.). I tillegg skal det gis støtte til produsentorganisasjoner via kvalitetsprogrammer for korte og lokale verdikjeder.

Østerrikske myndigheter har lenge hatt som formål å styrke melkeproduksjonen i landet gjennom verdiskapningstiltak og en kvalitetsstrategi (Sundfør, 2021). Formålet har vært å satse på mindre bruk, men med fortsatt høy produksjon av melk, med høy kvalitetsbevissthet og eksportretta virksomhet. Landbruksdepartementet i Østerrike promoterer østerriksk melkeproduksjon gjennom kvalitets- og opprinnelsesmerking (BML, 2022, s. 40). Dette innebærer for eksempel støtte til «høymelk» som er melk produsert uten silofôr over ÖPUL-programmet. Østerrike har ingen markeds- eller prisregulering, og det gis lite prisstøtte (Haraldsen & Tufte, 2022).

2.2.3 Andre rammevilkår

Landbrukets multifunksjonelle rolle vektlegges i større grad i jordbrukspolitikken i Sveits og Østerrike, enn det gjøres i Norge, ifølge Haraldsen og Tufte, (2022) og Prestegard (2018). Produksjonen av fellesgoder som kulturlandskap og biologisk mangfold er viktig av distriktspolitiske hensyn, men også for å tilrettelegge for turisme, som er en sentral næring for nasjonaløkonomien i Sveits og Østerrike. Ved å satse på landbrukets multifunksjonalitet gjennom tilskudd til miljø- og distriktstiltak får gårdshusholdninger flere ben å stå på inntektsmessig, og mulighet til å drive med tilleggsnæringer og turisme (Berntsen og Tufte, 2018; Hageberg, 2014). I både Sveits og Østerrike brukes turistnæringen som begrunnelse for en del av de produksjonsuavhengige tilskuddene som skal ivareta kulturlandskapet (Prestegard, 2018; Hageberg, 2014). Turistene forventer et velpleid og ryddet landskap rundt alpene (Mittenzwei m.fl., 2019), og verdiene som skapes som følge av å opprettholde fjellandbruket (gjennom for eksempel turisme og kulturlandskap), er et viktig insentiv for å bruke ressurser på støtteordninger som bidrar til landbruk også i disse områdene (Haraldsen og Tufte, 2022). I Norge omtales sjelden hensynet til landbruksbasert turisme/gårdsturisme som et hovedmotiv for å ivareta kulturlandskap, og sammenlignet med alpelandene er det også færre fjellturister i Norge. Det har i de senere årene ikke vært lagt særlig stor vekt på å styrke det multifunksjonelle jordbruket i Norge, selv om distriktshensyn har (og har hatt) en viktig plass i jordbrukspolitikken. Haraldsen og Tufte (2022, s. 47-48) skriver blant annet, at en «dreining av budsjettstøtten til tiltak rettet mot tilleggstjenester landbruket leverer» kan være hensiktsmessig for å styrke det multifunksjonelle jordbruket.

Både Norge, Østerrike og Sveits er viktige seterland, og setring er av natur- og kulturhistorisk betydning. Setring er forbundet med lokal matproduksjon og reiselivsvirksomhet, også i Norge (Landbruksdirektoratet, 2023c). Produktfortrinnet som seterdrifta fører med seg, er derimot bedre utnyttet i alpelandene, enn i Norge (ibid.), selv om Norge også har satset mer på lokalmat, gjerne i kombinasjon med reiseliv, siden 1990-tallet (Eiter et al., 2022). I kapittel 2.3.1 står det mer om merkeordninger i de tre landene. Over tid har antallet setre i Norge gått betydelig ned – fra ca. 22 000 i 1950 til rundt 740 i 2022 (Landbruksdirektoratet, 2023c, s. 12-14). Mer målrettet virkemiddelbruk i alpelandene har trolig bidratt til at seterdrifta er opprettholdt i større grad her enn i Norge, og turistnæringens betydning for bønders økonomiske trygghet har nok også bidratt til dette. Sveits har for eksempel hatt mer direkte fokus på landbrukets produksjon av fellesgoder, mens det i Norge anses mer som en tilleggseffekt av matproduksjon (Eiter et al., 2022, s. 62).

2.2.4 Internasjonale rammebetingelser

EU iverksatte 1. januar 2023 en ny landbrukspolitikk som skal gjelde frem til utgangen av 2027 (Prop. 121 S, 2022-2023, s. 74). Østerrike er som medlem av EU, omfattet av denne. De har som nevnt, utviklet en egen nasjonal strategi i tråd med nye føringer fra EU. I handelspolitisk sammenheng er det i praksis fri flyt av landbruksvarer mellom landene internt i EU, uten nasjonale tollbarrierer, men med beskyttelse mellom EU og omverdenen (Haraldsen & Tufte, 2022). Landbruksdirektoratet (2023c) peker på at den nye landbrukspolitikken i EU (basert på deres «Farm to fork»-strategi) kan virke

fordyrende på jordbruksproduksjonen og føre til at EU taper konkurransekraft på verdensmarkedet, selv om produksjonen i seg selv blir mer miljøvennlig. Det er forventet at enkelte produksjoner som melkeproduksjon, vil reduseres noe som følge av dette (ibid, s. 15).

Norge og Sveits er ikke medlem av EU, men Norge har som medlem av EØS visse forpliktelser knyttet til regelverk og handel med landbruksvarer, selv om landbruk ikke er en del av EØS-avtalen. Under artikkel 19 i EØS-avtalen har EU, EØS- og EFTA-landene inngått egne avtaler om handel om basislandbruksvarer og bearbeidede landbruksvarer (protokoll 321). Regelverket for mattrygghet, dyrehelse og -velferd er harmonisert med EU-regelverket og en del av EØS-avtalen (Bjerke (red.), 2023).

Norge fører et tollbasert importregime, og skjermingsstøtte brukes for å sikre norsk matproduksjon og omsetning av varer med stor viktighet for norsk jordbruk. Gjennom handelsavtalene i EØS-avtalens artikkel 19 er det etablert tollfrie kvoter eller tollfrihet for eksport av noen produkter fra Norge til EU (for eksempel ost), samt delvis tollfri import av landbruksvarer fra EU (Bjerke (red.), 2023). Bearbeidede landbruksprodukter, RÅK-varer (råvarekompensasjon), faller også innunder avtalen (protokoll 3), og skal legge opp til konkurranse i bearbeidingsleddet. Innenfor melkeproduksjonen omfatter RÅK-ordningen varer hvor melk brukes som ingrediens, herunder yoghurt og melk med smak, og ordningen gjør at meieriprodukter har et lavere tollvern når de importeres som en ingrediens til en RÅK-vare, enn når det importeres som meieriprodukt (Landbruksdirektoratet, 2023b). Prisnedskrivningstilskudd gis for å utligne forskjell i råvarepris til norske råvarer (ibid.).

Sveits er som Norge, medlem av EFTA³² (Det europeiske frihandelsforbund), men ikke EØS. Sveits baseres sitt handelsforhold til EU på bilaterale avtaler. EFTA gjør også forhandlinger om bilaterale avtaler med andre land på vegne av sine medlemsland. Både Sveits og Norge har for eksempel lagt til rette for tollfri import av jordbruksvarer (og andre varer) fra fattige utviklingsland (Prestegard, 2018, s. 60). Sveits har i motsetning til Norge også innført frihandel på ost med EU (i 2007) (ibid.).

Verdens handelsorganisasjon, WTO, ble opprettet i 1995 og har som formål å regulere handel mellom stater. En egen landbruksavtale i WTO legger føringer for handel med landbruksvarer. Det har lenge vært et mål å øke liberaliseringen i verdenshandelen, men det har over tid vært lite fremdrift i forhandlingsprosessene i WTO. Globale kriser og geopolitisk turbulens har ført til endrede rammevilkår, usikkerhet og ustabilitet, og en viss proteksjonisme når det kommer til global handel (Prop. 121 S, 2022-2023). Både Sveits, Østerrike og Norge er medlem av WTO, og landbruksavtalen legger rammebetingelser for den nasjonale landbrukspolitikken i alle de tre landene. Gjennom medlemskap i WTO har man visse forpliktelser for tilgang til markeder gjennom øvre grense for tollsatser og importkvoter, tilskudd (med visse forpliktelser om reduksjon eller øvrige kriterier for unntak av beløpsbegrensning. Tilskuddene deles inn i «bokser» med fargene gul, blå eller grønn), og eksportstøtte (ibid., s. 73). Støtten i gul boks anses som mest handels- og produksjonsvridende, og det er satt en øvre grense for hvor mye som kan bevilges årlig. Skjermingsstøtte/importvern inngår for eksempel i gul boks, og dette regnes som forskjellen mellom verdensmarkedspris og målpris i Norge (Mittenzwei m.fl., 2019, s. 17). Støtte i grønn boks er minimalt eller ikke produksjonsvridende, mens blå havner midt mellom de to. Grønn støtte i norsk sammenheng gjelder tilskudd til forskning, økologisk landbruk, RMP, beitetilskudd og areal- og kulturlandskapstilskudd, blant annet (ibid.). I 2015 ble det vedtatt å avvikle bruken av eksportsubsidier med umiddelbar effekt for utviklede land (WTO, 2015), og for Norge og Sveits ble fristen satt til utgangen av 2020.

³² EFTA består av Island, Liechtenstein, Norge og Sveits.

2.3 Marked

Sett i forhold til befolkning i 2021 er det innenlandske markedet for melkeprodukter større i Sveits (8,7 millioner) og Østerrike (8,8 millioner), enn i Norge (5,5 millioner) (FAO, 2021). Eksport er også viktigere i Østerrike og Sveits, enn i Norge, se del 2.3.3.

2.3.1 Merkeordninger

Merkeordninger er en måte å synliggjøre ulike aspekter ved et produkt, som regionen produktet kommer fra, smak, kvalitet, eller annet, og en måte å beskytte et produkt. I Norge, Sveits og Østerrike/EU³³ benyttes bl.a. beskyttet opprinnelsesmerking, men slik merking er trolig viktigere i Sveits og Østerrike ettersom landene eksporterer ostespesialiteter. Det er også mulig å synliggjøre forskjeller knyttet til et produkt, gjennom merkevarebygging og markedsføring. Merkeordninger, merkevarebygging og markedsføring bidrar til produkt differensiering, det vil si å skille produktet ut fra konkurrentenes.

I Norge er beskyttelse av tradisjonelt særpreg regulert gjennom nasjonal forskrift³⁴, og ordningen er direkte knyttet til EUs merkeordning for geografiske betegnelser. Norge har fått på plass en avtale med EU som skal gjøre det mulig å oppnå beskyttelse i EU-markedet, og motsatt. I Norge er det flere oste- og meieriprodukter³⁵ som enten har geografisk betegnelse (gamalost fra Vik, økologisk tjukkmylk fra Røros, skjørorst fra Røros-traktene) eller som er merket med tradisjonelt særpreg (setersmør/stølssmør som tradisjonelt produseres på seter og støler i fjellområdet i Norge), men ingen av disse har søkt om å få tilsvarende merking i EU.

I Sveits er også beskyttet opprinnelsesmerking regulert³⁶ og merkeordningen bygger på EUs regulering. Sveits har, i likhet med Norge, fått på plass avtale med EU som skal gjøre det mulig å oppnå beskyttelse på EU-markedet, og motsatt. Ordningen er trolig viktigere i Sveits, der en rekke oster har opprinnelsesmerking (bl.a. Emmentaler, Gruyère, Sbrinz, Tête de Moine)³⁷ og der alle, utenom Emmentaler³⁸, er beskyttet på tilsvarende måte i EU-markedet. I Østerrike er også flere oster beskyttet gjennom EUs opprinnelsesmerking (bl.a. Tiroler Almkäse/Tiroler Alpkäse, Tiroler Bergkäse, Ennstaler Steirerkas)³⁹, i tillegg til høymelk.

Kvalitetsmerking er en måte å differensiere ulike produkt, og dette er en viktig trend i Sveits (Zorn og Zimmert, 2022). Spesielt økologisk melk er viktig i det sveitsiske markedet. Økologisk melk er også svært viktig i det østeriske markedet, mens i Norge er det mindre etterspørsel etter økologisk melk.

En form for kvalitetsmerking i Norge, er merkeordningen Spesialitet for lokalmat og -drikke, som Stiftelsen Norsk Mat⁴⁰ står bak. En rekke oster og meieriprodukter har Spesialitet-merking. Det er en matfaglig jury som vurderer hvilke produkter som oppnår Spesialitet-merking, og enkelte krav til produktet ligger til grunn, bl.a. må hovedråvaren ha en norsk opprinnelse. Videre må produktet ha

³³ EU-regulering Nr. 1151/2012, se <http://data.europa.eu/eli/reg/2012/1151/2022-06-08>

³⁴ Forskrift om beskyttelse av betegnelser (2002).

³⁵ <https://www.beskyttedebetegnelser.no/godkjente-produkter/>

³⁶ I Sveits er beskyttet merkevare regulert gjennom regulering 910.12 (https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/1997/1198_1198_1198/de) og 910.124 (<https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/1999/350/de>)

³⁷ <https://www.blw.admin.ch/blw/de/home/instrumente/kennzeichnung/ursprungsbezeichnungen-und-geografische-angaben.html#accordion1700476488736>

³⁸ <https://www.aop-igp.ch/ueber-aop-igp/aop-igp-in-europa>

³⁹ <https://www.tmdn.org/giview/>

⁴⁰ <https://www.spesialitet.no/>

håndtverkspreg, være basert på spesielle oppskrifter, samt være produsert og pakket i Norge med en tydelig lokal forankring.

2.3.2 Forbrukerpreferanser

Det er sterke preferanser for hjemlig produserte landbruksprodukter i Norge, Sveits og Østerrike.

I Norge er det sterke preferanser for norske landbruksprodukter, og for rundt 6 av 10 er dette meget eller ganske viktig i 2021 (Norsk Monitor, 2022). På spørsmål om hvilke matvarer som respondenten er opptatt av at skal være norske, og basert på norske råvarer, svarer 62, 42 og 40 prosent at dette er viktig for henholdsvis melk, ost og smør/margarin i 2021. Det er få som oppgir å spise ost fra norske småprodusenter/lokalt produsert ost daglig eller en eller flere ganger i uken (6 %), men flere som oppgir å spise dette en eller flere ganger i måneden (22 %). Mange oppgir å aldri spise ost fra norske småprodusenter (20 %) og flest oppgir å spise dette 3-11 ganger i året eller sjeldnere (49 %). For 18 prosent er det spesielt viktig med økologisk melk, men samme spørsmål stilles ikke om andre økologiske meieriprodukter. For 61 prosent er det viktigere at maten som kjøpes er kortreist⁴¹ enn at den er økologisk, mens 28 prosent er helt eller delvis uenig i dette og rundt 9 prosent mener at dette er helt umulig å svare på.

Hvert andre år gjennomføres en spørreundersøkelse om innkjøpsvaner og forbrukerpreferanser i Sveits (Bundesamt für Landwirtschaft, 2023c). Resultater fra spørreundersøkelsen i 2023 viser at forbrukere i Sveits foretrekker landbruksprodukter produsert i Sveits fordi de verdsetter korte transportavstander, ønsker å støtte sveitsisk landbruk og på grunn av høy kvalitet. For melk og ferske meieriprodukter svarte 65 prosent av respondentene⁴² i 2023 at de «alltid/nesten alltid» velger produkter produsert i Sveits. Ved forrige spørreundersøkelse i 2021 svarte 64 prosent av respondentene⁴³ tilsvarende (Bundesamt für Landwirtschaft, 2021). Dersom respondenter som svarer at de «oftest» velger sveitsisk melk og melkeprodukter, slås sammen med de som svarer «alltid/nesten alltid», øker andelen til 88 prosent i 2023 og 85 prosent i 2021. For ost svarer 49 prosent i 2023 (48 % i 2021) at «de alltid/nesten alltid» velger sveitsisk, og andelen øker til 83 prosent i 2023 (85 % i 2021) dersom respondenter som svarer «oftest», inkluderes.

I Østerrike er mat med østerriksk opprinnelse og region viktig for forbrukernes valg i dagligvarehandelen. Dette viser svar på en spørreundersøkelse om preferanser for regional mat i Østerrike i 2022.⁴⁴ På en skala fra en til tre var østerriksk opprinnelse rangert som den viktigste årsaken for valgene i dagligvarebutikken for 27 prosent av respondentene, dernest følger region (22 %), kontrollert kvalitet (17 %), dyrevelferd (14 %), økologiske produkter (6 %), miljøvern (5 %), bærekraft (4 %), sporbarhet (2 %) og Fair Trade (2 %). Hvordan regional mat forstås, er en viktig del av undersøkelsen. Flesteparten av respondentene forstår regional mat som produkter fra nærområdet eller fra delstaten de bor i, 26 prosent av respondentene forstår regionale produkter som produkter fra Østerrike, mens 3 og 2 prosent forstår regionale produkter som produkter fra en region i henholdsvis Europa eller i verden. De tre viktigste grunnene til å velge regionale produkter er kortere transportavstand (29 %), støtte til lokalt landbruk (29 %), og at regionale produkter er ferske (13 %). Spørreundersøkelsen fanger ikke opp og preferanser for melk, ost og meieriprodukter.

⁴¹ Kortreist skal forstås som «i nærheten av der jeg bor».

⁴² 1 061 respondenter inngikk i spørreundersøkelsen som er utført av Demoscope market research institute, på oppdrag fra landbruksmyndighetene (BLW).

⁴³ Totalt 1 respondenter inngikk i spørreundersøkelsen utført av Demoscope market research institute i 2021.

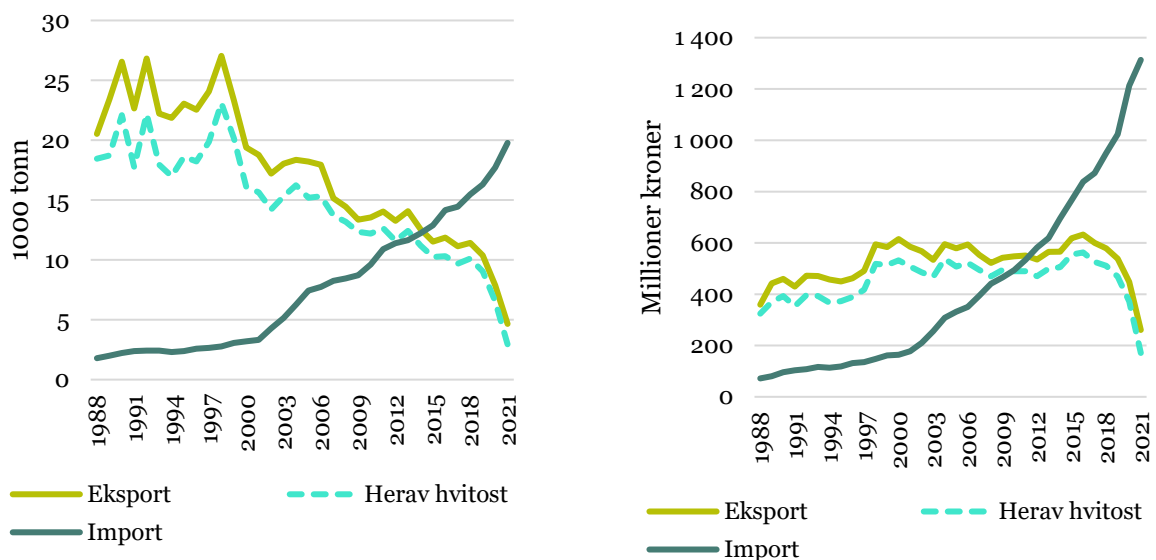
⁴⁴ RollAMA gjennomfører motivanalysen blant 1893, 1685 og 1 555 i henholdsvis 2022, 2019, og 2016. Url: <https://amainfo.at/presse/pressemitteilung/ama-oesterreichs-agrar-aussenhandel-2022-trotz-erschwerter-bedin-gungen-nachhaltig-auf-erfolgskurs-1>

2.3.3 Import og eksport av ost

Import og eksport av ost er forskjellig i Norge, Østerrike og Sveits. Vi har sett på utviklingen av eksportert og importert mengde og verdi i perioden 1988 til 2021 for Norge og Sveits, og i perioden 1999-2021 for Østerrike. I Norge har importen økt, mens eksporten har falt. Både import og eksport av ost ligger lavere i Norge enn i Østerrike og Sveits, og høyest i Østerrike. I Østerrike har både eksport og import av ost økt. Sveits har i lang tid eksportert mer ost enn det som blir importert, men i 2021 lå det på omtrent samme nivå. Import og eksport av ost i Norge, Østerrike og Sveits omtales fortløpende.

Norsk import av ost har økt betraktelig fra 1988 til 2021, fra i underkant av 2 000 tonn til i underkant av 20 000 tonn, se Figur 2-10. Målt i mengde var norsk eksport av ost større enn importen fra 1988 og frem til 2014, mens fra 2015 til 2021 var norsk import av ost høyere enn eksporten. Det er hovedsakelig fast hvitost som har drevet norsk import.

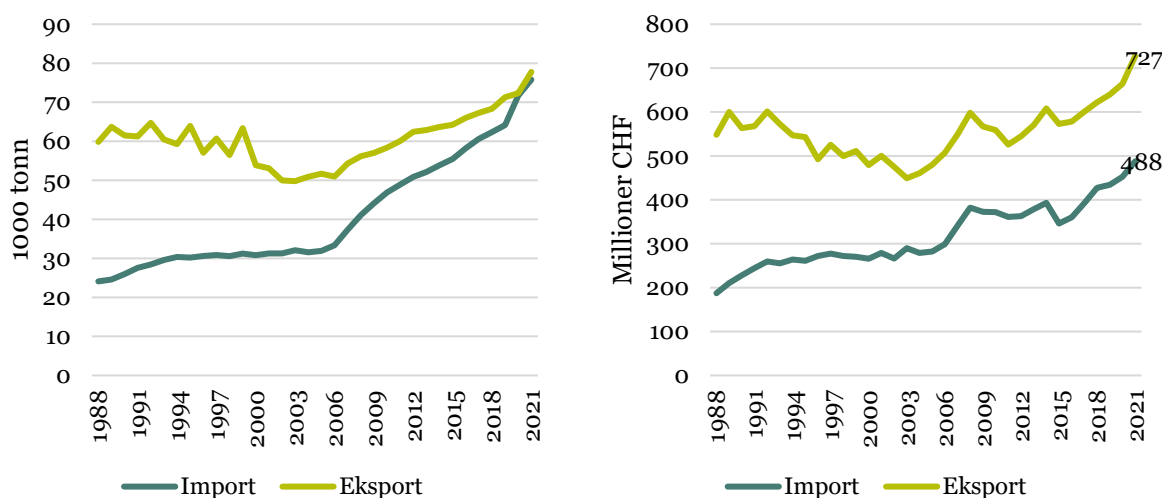
Norsk eksport av ost, og herunder hovedsakelig fast hvitost, viser en nedadgående trend siden 1988, og spesielt etter 2015. Redusert eksport av ost fra Norge etter 2015 bør forstås i lys av utfasing av eksportsubsidier i Norge fra 2015 og frem mot forbudet i 2020. Forbudet mot bruk av eksportsubsidier har ført til at produksjon og salg av det som tidligere var Norges viktigste eksportost, Jarlsberg, i dag foregår utenfor Norge, ved TINEs meierier i USA og Irland (Tine, 2023). Jarlsberg ble opprinnelig utviklet i 1956, men fikk en noe treg start i hjemmemarkedet. Fra midten av 60-tallet startet eksport av Jarlsberg, og osten er i dag en sterk merkevare, spesielt i USA og i Australia. Rundt 40 prosent av produksjonen av Jarlsberg foregår fortsatt i Norge og salget går hovedsakelig til det norske markedet selv om det fortsatt foregår produksjon av Jarlsberghjul for eksport i Elnesvågen, i Møre og Romsdal (Tine, 2022). Denne eksporten skyldes at TINEs meieri i Irland har vært i en oppstartsfase. Utover eksport av Jarlsberg eksporterer også TINE noe annen ost, blant annet brunost til asiatiske markeder, og da hovedsakelig til Sør-Korea. I 2021 ble det eksportert rundt 100 tonn brunost til Sør-Korea (Tine, 2021).

Figur 2-10 Norsk eksport og import av ost 1988-2021. Volum i 1000 tonn (venstre) og verdi i millioner NOK (høyre)

Kilde: SSB tabell 08801: Utenrikshandel med varer, etter år, statistikkvariabel, varenummer og import/eksport

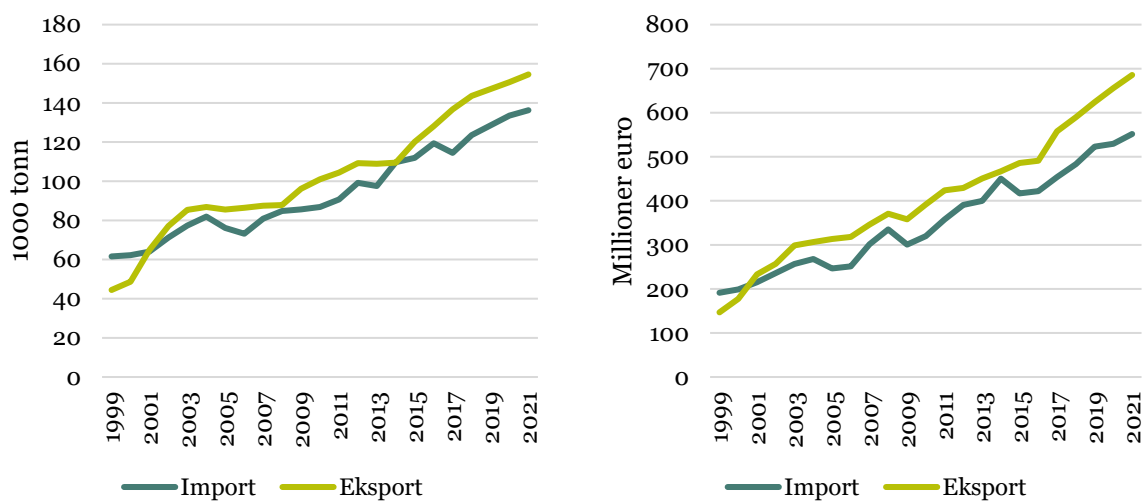
Målt i volum har import av ost til Sveits økt siden 1988, og spesielt etter 2006 og frem til 2021, se Figur 2-11. Osteeksporten svinger noe mellom år fra 1988 og faller fra slutten av 90-tallet, før den igjen tar seg opp fra 2006 til 2021. Økt import og eksport etter 2006, bør trolig ses i sammenheng med at det ble innført fri handel med ost mellom EU og Sveits fra 1. juni 2007 (Prestegaard, 2018). I 2021 importeres det nesten like mye ost til Sveits som det eksporteres, men eksportverdien ligger likevel betraktelig høyere enn importverdien.

Figur 2-11 Sveits' import og eksport av ost 1988-2021. Volum i 1000 tonn (venstre) og verdi i millioner CHF (høyre)

Kilde: Swiss Impex, <https://www.gate.ezv.admin.ch/swissimpex/public/bereiche/waren/query.xhtml>

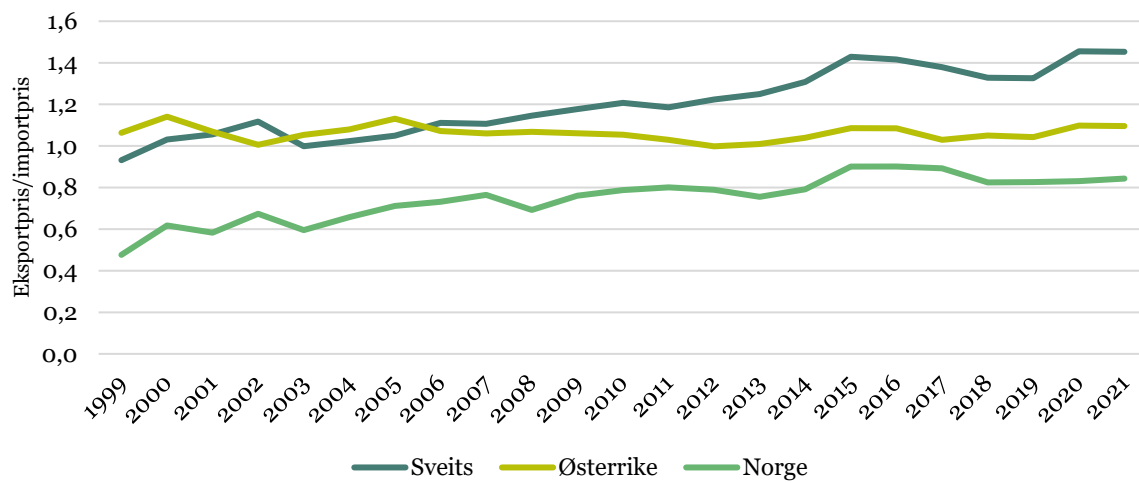
I perioden 1999 til og med 2000 ble det importert mer ost til Østerrike, enn det ble eksportert, se Figur 2-12. I 2001 var eksport og import på omtrent samme nivå, både i volum og i pris, men fra 2002 har eksporten vært høyere enn importen i alle år utenom i 2014. Gjennom hele perioden har både eksport og import av ost til Østerrike økt.

Figur 2-12 Østerrikes import og eksport av ost 1999-2021. Volum i 1000 tonn (venstre) og verdi i millioner EUR (høyre)

Kilde: Eurostat, *EU trade since 1988 by HS2-4-6 and CN8 (DS-645593)*

Figur 2-13 viser gjennomsnittlig eksportpris dividert med gjennomsnittlig importpris på ost for hvert land fra 1999 til 2021. Eksportpris er lik importpris ved verdi 1, er høyere enn importpris når verdi er over 1 og lavere enn importpris når verdi er under 1. Østerrike har i nesten hele perioden hatt litt høyere eksportpriser enn importpriser, uten noen tydelig endring. I Sveits og Norge har de relative eksportprisene økt i perioden. I 1999 var eksportpris i Sveits og i Norge lavere enn importprisene, og henholdsvis 7 prosent og 52 prosent lavere. Eksportprisene i Sveits lå likevel over importprisene fra år 2000, med unntak av noen få år, og i 2021 lå eksportpris på ost 45 prosent høyere enn importprisen. Gjennom hele perioden har eksportpriser på ost i Norge vært lavere enn importprisene, men eksportprisene har likevel gått noe opp. I 2021 lå eksportpris på ost rundt 16 prosent lavere enn importprisen.

Figur 2-13 Relative priser på eksport i forhold til import av ost i Sveits, Østerrike og Norge 1999-2021.

3 Lønnsomhet i melkeproduksjonen i Norge, Sveits og Østerrike

For å vurdere lønnsomhet i melkeproduksjonen i de tre landene, har vi fått tilgang til de årlige regnskapsundersøkelsene for årene 2019-2021 for Sveits og 2021 for Østerrike. I Norge er det Driftsgranskinger i jord- og skogbruk, i Østerrike er det nasjonal statistikk som er grunnlag for FADN-data (Farm accountancy data network) og i Sveits Swiss FADN. Det er utvalgsundersøkelser som bygger på et stratifisert utvalg av bruk som er representative for landet med tanke på driftsform (produksjon(er)), størrelse og region.

I denne sammenlikningen har vi valgt å se på melkeproduksjon i to regioner i hvert land. Siden det var såpass stor forskjell i produksjonsomfang i fjellregionen i Sveits og Østerrike, har vi valgt en ekstra gruppe i Østerrike og i Norge. Det er valgt ut en region med lavtliggende landskap med arealer som er enkle å drive og som blir regnet som de beste jordbruksområdene i landene. I Norge er det melkeproduksjon på Jæren som er valgt ut, i Østerrike og Sveits er det dalbygdene. Det er også valgt ut en region med vanskelige driftsforhold, som dårligere vekstvilkår. Disse regionene har andre rammevilkår for drift som for eksempel høyere tilskudd. I Sveits og Østerrike er det valgt ut fjellregionen, i Norge er Nord-Norge plukket ut på grunn av de antatt største driftsulempene.

Landbruket i de tre landene er svært forskjellig, noe som gjenspeiler seg gjennom deskriptiv analyse av regnskapsdata. I dette prosjektet er det forsøkt å beskrive forskjellene og likhetene og til slutt gjort en sammenlikning av lønnsomheten for melkeproduksjonen i de tre landene.

3.1 Beskrivelse av datasettene

3.1.1 Sveits

I materialet fra Sveits er det registrert arbeidstimer på brukene. Arbeidsstokken er delt inn i bruker, ektefelle/samboer og øvrig familie samt ansatte. Arbeidsforbruket er oppsatt på to måter i den nasjonale statistikken. Normalarbeidsdagen i landbruket er regnet til 10 timer noe som er langt høyere enn i Norge. Antall normalarbeidsdager er oppgitt for alle de nevnte arbeidsgruppene. Et årsverk for ulønnete arbeidere (bruker, ektefelle og øvrig familie) er satt til maksimalt 2 280 timer i den nasjonale statistikken. For de ubetalte arbeidsgruppene (bruker, ektefelle/samboer, øvrig familie) er det en faktisk avkortning på timene på grunn av taket på årlige arbeidstimer på 2 280 timer. Dette er det stor misnøye med i næringa⁴⁵. Det er også registrert faktiske timer som er brukt i form av normalarbeidsdag på 10 timer. Antall normalarbeidsdager * 10 er også en måte å beregne arbeidsforbruket i landbruket i Sveits. For de to utvalgte gruppene (melk dalbygder og melk fjellbygder) vil timebruk ligge 35 prosent over nivået som er offisielt beregnet i statistikken. Det aller meste av arbeidet på gården er utført av (stor-) familien. Arbeidsforbruket på et gjennomsnitt melkebruk er 1,8 årsverk à 2 280 timer. I sammenlikningen er derfor årsverk endret slik at det blir likt det norske årsverket som er på 1 845 timer. For Sveits er normaliserte timer brukt, maksimalt 2 280 timer per familiarbeider.

Arealbruken på melkebrukene er omtrent som i Norge. Det meste av arealene er grasmark med noe innslag av åpen åker og andre vekster. Skog er med i landbruksarealet for Sveits, men etter opplysninger fra Agroscope (det sveitsiske instituttet som utarbeider statistikken) utgjør skogbruk så

⁴⁵ Agroscope, personlig meddelt, 18. desember 2023.

lite (mindre enn 1 prosent) at det er valgt å se bort fra det. Det er forholdsvis lite skogbruk på de brukene som har melk som hovedproduksjon.

I Sveits blir det operert med dyreenheter, se vedlegg 3 tabell). Det blir ikke operert med årskyr som i Norge, men dyretall som årlig gjennomsnittsbeholdning gjennom året. I materialet for bruk med melkekyr er det stort sett bare storfe med et lite innslag av andre dyr som i Norge.

I det sveitsiste materialet er det ikke skilt mellom ulike næringsgreiner slik som det er gjort i Norge. Det vil si at jordbruk, skogbruk, tilleggsnæring og annen næring inngår i resultatmålene. For å kunne sammenlikne med Norge og Østerrike er materialet splittet. Inntektene er enkle å identifisere, mens arbeidstimer og kostnader er delt etter omsetning. Dette er en tilnærming som er gjort for å kunne sammenlikne resultat mellom landene.

I den nasjonale statistikken som er representativ for landbruket, er både inntekter og kostnader presentert på et aggregert nivå. Det vil si inntekter fra planteproduksjon, fra husdyrhold, foredling og andre inntekter. For å kunne analysere mer spesifikt har vi også fått tilgang til en annen undersøkelse (Farm management survey; FMS). Denne undersøkelsen er ikke representativ for landbruket i Sveits, men er godt representativ for melkeproduksjon på grunn av mange deltakere fra denne sektoren. Den har samme oppbygging og inndeling som den nasjonale statistikken. For å studere detaljer på inntekts- og kostnadssiden er det supplert med data fra FMS. Siden de aggregerte beløpene ikke er like i de to undersøkelsene er det foretatt en tilpasning. Inntektene og kostnadene er fordelt i tråd med fordeling med data fra FSM, men det er brukt hovedtall fra FADN data. For eksempel er inntekter fra husdyrhold i FADN data splittet i melkeinntekter, inntekter fra kjøttproduksjon og andre husdyrinntekter etter prosentvis fordeling i FMS. Avvikene er ikke store, så tilnærmingen vil være ganske god. Når det gjelder produksjonsdata fra melkeproduksjonen, er dette hentet fra en spesialrapport (Schmid m.fl., 2022). Derfra er det hentet ytelsesdata og melkepris. Levert mengde er beregnet ut fra omsetning og melkepris.

Data fra balansen er også mer aggregert. Det er gjort en tilnærming for å splitte private bygninger fra næring. På samme måte er det brukt data fra FMS for å splitte postene i balansen mellom ulike næringsgreiner.

Kapital innsatt i drifta påvirker driftsresultatet. Innsatt kapital ligger noe høyere i Sveits sammenliknet med Norge. For å sammenlikne resultatene er det brukt gjennomsnittlig valutakurs for 2021. Gjeldsandelen i Sveits er 45 prosent, omtrent den samme som i Norge.

Avskrivningsprinsipp benyttet i det sveitsiske materialet er sammensatt. I statistikken benyttes skattemessige avskrivninger. Det blir opplyst fra Agroscope at bøndene kan velge mellom ulike metoder, lineær eller ulike former for saldoavskrivning alt etter hva som er skattemessig gunstig for dem. I sammenlikningen er oppgitte, skattemessige avskrivninger benyttet. Verdsettingsmetoden for eiendeler i balansen er innkjøpsverdi med fratrukk av eventuelle tilskudd eller frasal og avskrivninger, og det er benyttet skattemessige verdier. Metoden er derfor ikke så ulik det vi har i Norge med historisk kostpris.

I den sveitsiske statistikken er det som vi regner som faste kostnader, gruppert i tre deler. Det er personalkostnader, kostnader knyttet til mobile enheter og kostnader tilknyttet fast eiendom. Faste kostnader er for eksempel arbeid, vedlikehold, energi, forsikring og administrasjon.

I tillegg er det en egen avdeling for inntekter og kostnader på fast eiendom. Her samles alt vedrørende utleie av jord, driftsbygninger, utleiehus og bolighus på gården. På inntektssiden finnes også inntekt fra utleie av fast eiendom i tillegg til beregnet husleie for brukerfamilien. Alt som er definert som privat, er tatt ut i sammenlikningen.

Resultatmålene avviker også fra det som er brukt i Norge. Det er beregnet et overskudd der alle næringer basert på brukets ressurser er inkludert, som jordbruk, skogbruk og tilleggsnæring. For å kunne sammenlikne med data fra Norge, var det derfor nødvendig enten å prøve å dele opp jordbruket

i datamaterialet fra Sveits i næringsgreiner eller å sammenlikne resultat fra samlet landbruk på gården. Det er valgt å splitte det sveitsiske materialet i næringsgreiner i tråd med det norske systemet for å kunne sammenlikne.

Flere resultatmål er brukt i det sveitsiske materialet. I driftsresultatet er netto finanskostnader trukket fra. Familiens arbeidsfortjeneste er beregnet ved å trekke kalkulert rente på egenkapital fra driftsresultatet. For de tre årene vi har sett på (2019-2021) har det vært negativ rente i Sveits. Kalkulert rente er derfor satt til 0. Videre beregnes familiens arbeidsfortjeneste per årsverk. I Norge trekkes et kalkulert rentekrav på all innsatt kapital fra driftsoverskuddet for å beregne familiens arbeidsfortjeneste. I den aktuelle perioden har rentefoten vært satt til 2 prosent i Norge. Flere resultatmål er presentert i materialet fra Sveits, både med tanke på lønnsomhet og soliditet. I sammenlikningen er den norske metoden benyttet. I Sveits blir det også kalkulert et arbeidsvederlag der median timepris for sekundær og tertiærnæringer i regionen blir ganget med antall timer i landbruksdriften. Dette trekkes fra arbeidsfortjenesten i landbruket. Differansen viser om personer i landbruket tjener mer eller mindre enn personer i andre sektorer. Differansen er negativ for melkeprodusenter i alle regioner. Arbeidsfortjeneste utgjør mellom 61 og 76 prosent av kalkulert vederlag for gruppene som er med i prosjektet.

Inntektskomposisjonen avviker noe fra den norske. Inntektene består av bidrag fra planteproduksjon, husdyrhold, foredling, andre inntekter og tilskudd. Utleie av fast eiendom er viktig, og finnes sammen med kostnader i en egen del av regnskapet. Det betyr at all aktivitet på bruket, også skog og tilleggsnæring er med i samlede produksjonsinntekter på gården. For eksempel inngår inntekter av ost og andre melkeprodukter i inntekter fra melk solgt som råvare. Utgiftene (variable kostnader) er gruppert omtrent som i Norge. Kostnader knyttet til leveringsrett for melk er regnet som en variabel kostnad. I sammenlikningen er alt som i Norge blir regnet som tilleggsnæring, flyttet til egen post i sammenlikningen. Timene og faste kostnader er fordelt mellom næringsgreiner i forhold til omsetning. Privat bolig (våningshus) er med i regnskapet fra Sveits. Dette er fjernet fra næringsregnskap både med tanke på inntekter, kostnader og eiendeler i sammenlikningen.

3.1.2 Østerrike

Data fra Østerrike er detaljerte og viser de fleste sider av østerriksk melkeproduksjon. Arbeidskraft på bruket er oppgitt i betalte og ubetalte arbeidstakere. I Østerrike er det nesten ikke registrert betalt arbeidskraft i noen av regionene. Det aller meste av arbeidet er utført av brukerfamilien. Et årsverk i jordbruket i Østerrike er definert til 2 160 timer, og en person kan maksimalt ha dette timetallet. Det finnes som for Sveits, oppgitt antall arbeidsdager som er definert til 8 timer. Det er derfor avvik mellom oppgitte årsverk og årsverk beregnet på arbeidsdager. Avviket er for melkebrukene ca. 15 prosent. Vi har brukt de offisielle årsverkene i sammenlikningen. Arbeidstimer for skog og tilleggsnæring er skilt ut i materialet.

Arealopplysninger er detaljerte og viser antall dekar med forskjellige kulturer i åker, eng og skog. Dessuten er det oppgitt leid areal i motsetning til Sveits hvor det mangler. Skog er en viktig inntektskilde for melkebrukene i Østerrike og er med i resultatene. For å kunne sammenlikne er skog skilt ut som egen næring i sammenlikningen. Det er brukt landbruksareal (LF, Landwirtschaftlich genutzte Fläche) i sammenlikningen noe som tilsvarer jordbruksareal i Norge.

Besetning er oppgitt i antall kyr og andre storfe. Det er gjennomsnittlig antall dyr i året som er oppgitt. Det finnes svært få andre dyr enn storfe på melkebrukene.

I materialet for Østerrike er de fleste parametere skilt mellom ulike næringsgreiner slik som det er gjort i Norge. Driftsresultatet for bruket omfatter jordbruk, skogbruk, tilleggsnæring og annen næring på samme måte som i Sveits. For å kunne sammenlikne mellom landene er materialet splittet i næringsgreiner. På grunn av detaljnivået var det enklere å splitte data fra Østerrike enn for Sveits.

Balansen er godt spesifisert med unntak av bygninger. Alle bygninger på bruket definert som gårdsbygninger, er derfor ført på jordbruket. Inntekter og kostnader er svært spesifisert, så det er enkelt å plassere i forhold til riktig næring.

Avskrivningsprinsipp benyttet i Østerrike er omtrent det samme som i Norge med lineær avskrivning på eiendelene etter forventet levetid. Verdsettingsmetoden for eiendeler i balansen er basert på historisk kost, det vil si balanseført med innkjøpspris med fradrag av eventuelle tilskudd eller frasalg og avskrivninger. Metoden er derfor nokså lik den vi har i Norge med historisk kostpris.

Det er færre produksjonsdata knyttet til de økonomiske dataene enn det vi vant med i Norge. Det gjelder data som produsert mengde kjøtt, pris på produkt med mer.

Resultatmålene avviker fra de vi har i Norge. Det opereres med dekningsbidrag uten tilskudd, deretter legges andre inntekter (som for eksempel tilskudd) til og andre driftskostnader trekkes fra og man får resultat før arbeid og leieinntekter. Deretter legges finans og leieinntekter til og man får driftsresultat for land- og skogbruk etter finans. Deretter blir det beregnet godtgjørelse for egenkapital på 3,5 prosent (2021). Det blir også beregnet et kalkulert arbeidsvederlag basert på timer * timesats (for 2021 ca. 18 EUR per time). Rentekrav for egenkapital trekkes fra driftsresultat, og man får vederlag til arbeid. Driftsresultatet som skal dekke arbeid og egenkapitalgodtgjørelse, deles på summen av kalkulert arbeidsvederlag og godtgjørelse for egenkapital. Dette benevnes som lønnsomhetskvotient for landbruket der alle næringsgreinene inngår. For 2021 lå denne kvotienten på 0,58, 0,29 og 0,56 for de tre gruppene vi har med i prosjektet. Det vil si at driftsresultatet bare dekker en andel av beregnet vederlag til arbeid og egenkapital.

3.2 Sammenlikning av økonomisk resultat i melkeproduksjonen

Prosjektet har behandlet data fra melkeproduksjon i områder som er regnet for å være de beste jordbruksområdene og fra områder som er regnet å ha størst driftsvansker av ulike former i de tre landene. Det er valgt dalbygder fra Alpelandene og Jæren fra Norge som sammenlikningsregioner for de beste jordbruksområdene. For mindre produktive områder er det valgt Nord-Norge sammen med fjellbygder i Alpelandene. De fleste resultatene er oppgitt i resultat per bruk. På grunn av at vi ikke hadde adgang til mikrodata (enkeltbruksdata) vil det være noe avvik i størrelse mellom gruppene. Det er derfor også oppgitt en del økonomiske data per ku. Resultatene er oppgitt i de resultatmålene vi bruker i Norge når driftsgranskingene presenteres. På grunn av at vi bare har hatt tilgang til aggregerte data og at produksjonsvolumet varierte mellom gruppene, er det valgt å ta med en ekstra gruppe fra Østerrike og Norge. Datamaterialet er omfattende, og alt materiale fra alpelandene er på tysk, noe som også har medført språklige utfordringer. Særlig vanskelig har det vært å skille mellom tilleggsnæring og annen næringsaktivitet. Resultatet fra disse er derfor slått sammen til næringsaktivitet utenom jordbruksproduksjon.

3.2.1 Bakgrunnsdata

Sammenlikningsgruppene for regioner med best produksjonsvilkår varierer noe med tanke på arealbruk, omfang av melkeproduksjon og antall kyr er størst i Østerrike dalbygder, de har også mer kornareal enn de andre gruppene. Gruppene for regioner med driftsvansker varierer mer i produksjonsomfang. Vi har derfor tatt med en ekstra gruppe fra Nord-Norge og Østerrike fjellbygder for å få et bedre sammenlikningsgrunnlag. Nord-Norge små og Østerrike fjellbygder små har 14 kyr i gjennomsnitt, mens Sveits fjellbygder, Nord-Norge mellomstore og Østerrike mellomstore har henholdsvis 19,4, 22,7 og 29,2 kyr. Begge grupper innenfor Østerrike fjellbygder skiller seg ut med stort grovfôrareal per ku.

Arbeidstimer per ku varierer mest med produksjonsomfang og driftsvansker. I dalbygdene i Alpene og på Jæren ligger arbeidsforbruket rundt 100 timer per ku, mens Østerrike fjellbygder små og Nord-Norge små ligger over 200 timer. De mellomstore brukene ligger rundt 160 timer per ku.

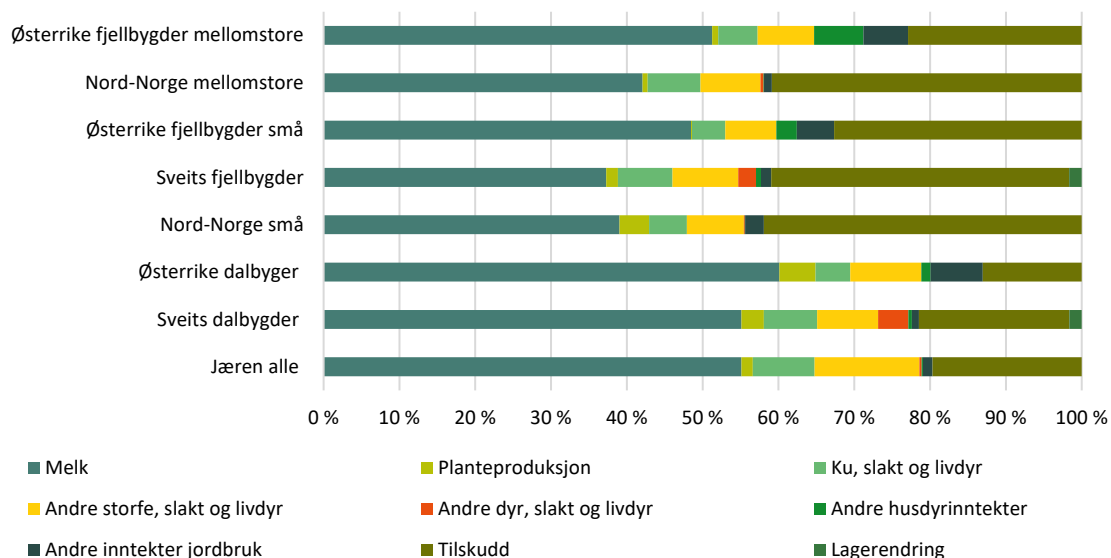
Ytelse i kg melk per ku ligger rundt 8 000 kg per ku. Unntakene er Østerrike fjellbygder små og Sveits fjellbygder som ligger noe lavere rundt 6 500 kg per ku.

Tabell 3-1 Oversikt over arealbruk, produksjonsdata melk, arbeid og innsatt kapital for regionene.

	Jæren alle	Sveits dalbygder	Østerrike dalbyger	Nord-Norge små	Sveits fjellbygder	Østerrike fjellb. små	Nord-Norge mellomst.	Østerrike fjellbygder mellomst.
Antall bruk	19	81	200	10	171	64	22	22
Jordbruksareal, daa	350	254	526	254	249	329	402	756
Korn og oljevekster, daa	3	25	204	-	2	4	-	12
Grovfôr, daa	342	224	315	250	241	301	400	675
Annet, daa	6	5	7	4	6	24	2	69
Herav leid areal, daa	168	-	229	99	-	64	198	253
Grovfôrareal per ku, daa	11	6	7	17	12	21	18	23
Produksjonsdata								
Melkekyr, stk	31,55	37,44	43,66	14,60	19,42	14,00	22,65	29,22
Annet storfe, stk	52,10	18,00	45,28	20,55	19,00	16,90	33,00	35,09
Levert liter melk	255 386	266 077	332 213	99 862	119 431	81 808	160 235	196 096
Ytelse kg/ku	7 743	8 185	8 062	7 802	6 706	6 381	7 844	7 212
Melkepris, NOK	6,20	6,31	4,20	6,00	6,31	5,36	5,86	4,60
Arbeidsforbruk								
Ubetalt arbeid, timer	2 864	3 010	3 977	2 442	3 159	3 475	3 091	4 468
Betalt arbeid, timer	632	860	147	703	532	21	703	46
Sum arbeid i jordbruket, timer	3 496	3 870	4 124	3 145	3 690	3 496	3 794	4 513
Arbeidstimer per ku	111	103	94	215	190	250	168	154
Aktiva								
Jordbruk, 1 000 NOK	6 807	8 427	7 533	1 900	5 383	4 172	4 028	6 953
Annet, 1 000 NOK	607	506	798	1 045	281	1 242	1 355	2 024
Privat, 1 000 NOK	2 357	2 997	1 222	1 769	2 316	766	1 058	1 295
Sum eiendeler, 1 000 NOK	9 772	11 930	9 553	4 714	7 980	6 180	6 441	10 272
Passiva								
Egenkapital, 1 000 NOK	4 985	6 339	7 913	3 133	4 455	5 282	3 229	9 214
Gjeld, 1 000 NOK	4 787	5 591	1 640	1 581	3 525	898	3 213	1 058
Sum eiendeler, 1 000 NOK	9 772	11 930	9 553	4 714	7 980	6 180	6 441	10 272

3.2.2 Inntekter

For å være definert som et melkebruk, må minst 75 prosent av standard omsetning komme fra melkeproduksjonen. Likevel finnes det innslag av andre inntekter. Figur 3-1 viser andel inntekt fra ulike deler av jordbruksproduksjonen. Melkeinntektene betyr mest for de store og mellomstore brukene og mindre for de små. Tilskuddene er en viktig del av inntektene for gruppene med mest driftsvansker.

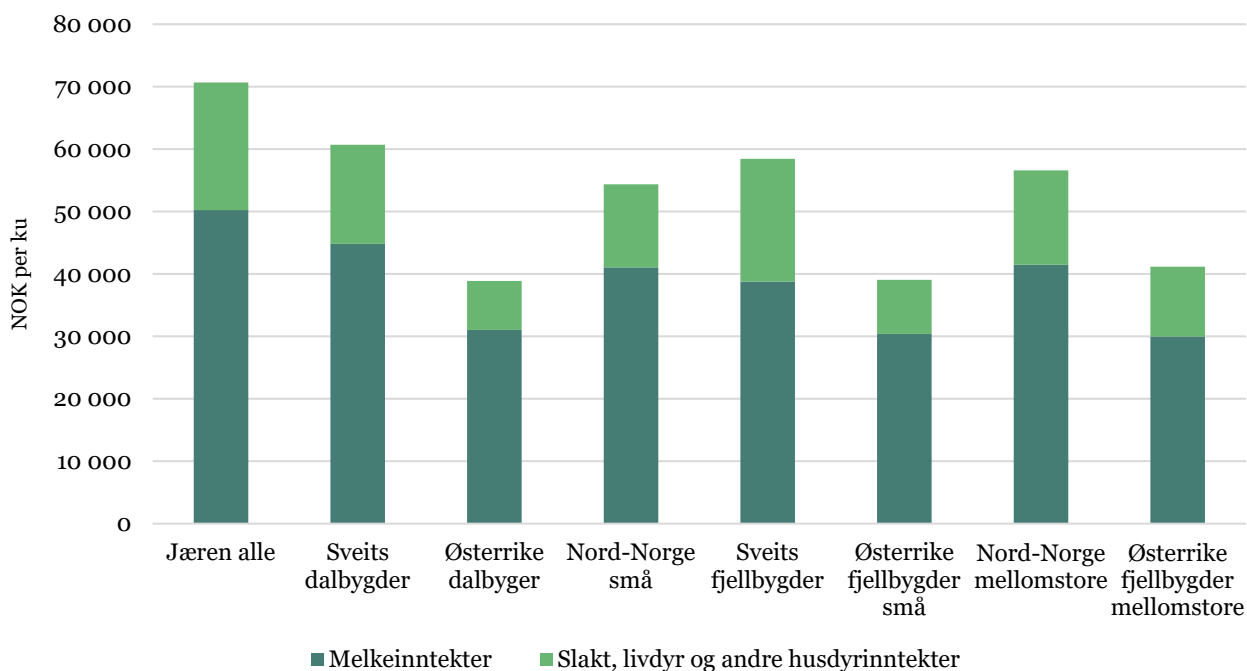

Figur 3-1 Relativ fordeling på inntekter i regioner i Norge, Sveits og Østerrike, i 2021

Det er forholdsvis små inntekter fra planteproduksjon på melkeproduksjonsbrukene i alle regionene i de tre landene. På brukene i dalbygdene i Østerrike er det meste av planteinntektene korn og oljevekster (86 prosent) og fôr (8 prosent). I fjellbygdene i Østerrike er det lite inntekter fra planteproduksjon, mest fôr og poteter. I Sveits er ikke planteproduksjon spesifisert. Jærbrukene har inntekt fra grovfôr og noe potet og grønnsaker. På brukene i Nord-Norge er det inntekter fra grovfôr og potet.

Melkeinntektene varierer mye mellom gruppene på grunn av ulikt produksjonsomfang. Ser vi på dalbygdene i Sveits og Østerrike og Jæren målt i NOK per ku, er det store forskjeller. Mens alle gruppene i Østerrike ligger rundt NOK 30 000 per ku, ligger Sveits på NOK 45 000 og Jæren på NOK 50 000. Hovedårsaken til forskjellene er melkeprisen. I Østerrike var den NOK 4,20, Sveits 6,31 og Jæren 6,20. For fjellbygdene i Østerrike er de to gruppene omtrent like til tross for ulike forutsetninger. Den minste gruppen hadde mye lavere melkeytelse, og høyere melkepris. Melkepris var henholdsvis NOK kr 4,60 og 5,36. Fjellbygdene i Sveits hadde lavere melkeinntekt på grunn av lavere ytelse. Prisen var lik dalbygdene. Gruppene fra Nord-Norge hadde omtrent samme melkepris (NOK 6,00 og 5,86) og ytelse og dermed lik melkeinntekt per ku.

Fellestrekk for fjellbygdene i Sveits var at de hadde mye lavere melkeytelse enn dalbygdene. I Østerrike ble dette kompensert med høyere pris, mens i Sveits ble melkeinntektene lavere på grunn av dette.

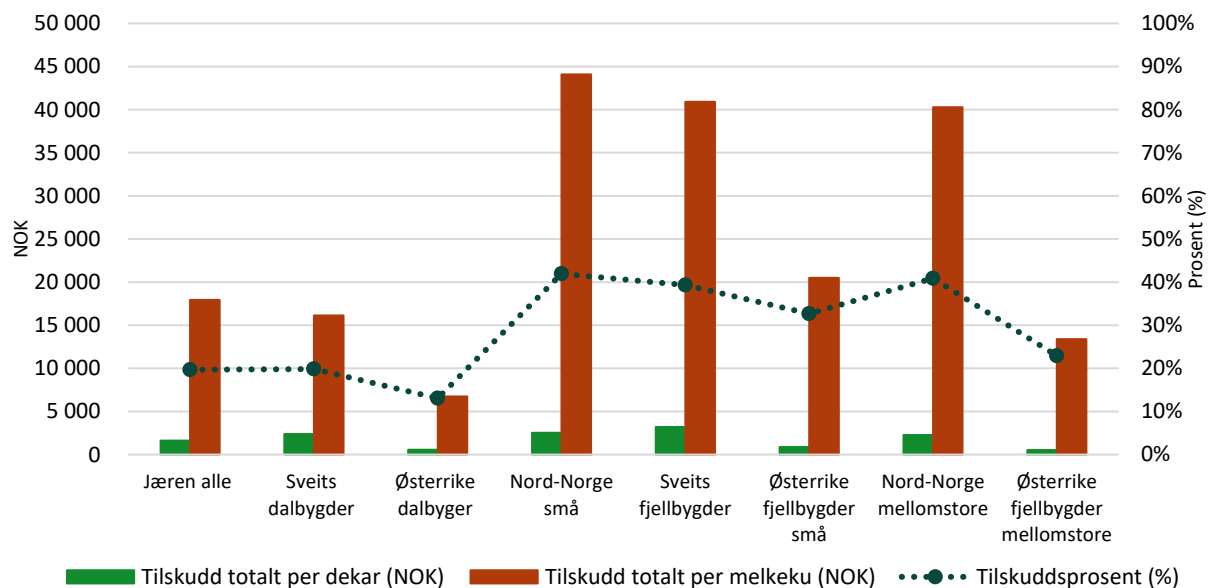
Figur 3-2 Melkeinntekter og slakt/livdyr/andre husdyrinntekter per ku målt i norske kroner, 2021.

Inntekter fra slakt, livdyr og andre husdyrinntekter for fjellbygdene i Sveits og for Jæren og lavest for de tre gruppene fra Østerrike målt i NOK per ku. Samla husdyrinntekter er høyest for Jæren med NOK 70 000 per ku og lavest for de tre gruppene fra Østerrike med omtrent kr 40 000 per ku.

Samla tilskudd per ku varierer mye mellom gruppene. Fjellbygdene i Sveits og gruppene fra Nord-Norge ligger høyest med i overkant NOK 40 000 per ku. Minst tilskudd har Østerrike dalbygder med knapt NOK 7 000 per ku. Hvilke tilskudd som dominerer i de ulike regionene, er omtalt i kap. 2.2.2.

Nivået på tilskudd er lavest i dalbygdene i Sveits og Østerrike og på Jæren. Figur 2-1 viser at tilskuddene er et viktig virkemiddel for å jevne ut inntektsforskjeller generert av forskjell i produksjonsvilkår i alle landene.

Tilskuddsprosenten viser andel (%) av produksjonsinntekter som er tilskudd. For de Nord-norske gruppene er tilskuddsprosenten omtrent lik med henholdsvis 42 og 41 prosent for de små og de mellomstore brukene. Jæren har mindre enn halvparten av dette, med 20 prosent. I Sveits er tilskuddsnivået omtrent de samme som i Norge med 39 prosent for fjellbygdene og 20 prosent for dalbygdene. Østerrike har lavere andel tilskudd. Dalbygdene ligger på 13 prosent og fjellbygdene på 33 prosent for de små brukene og 23 prosent for de mellomstore.

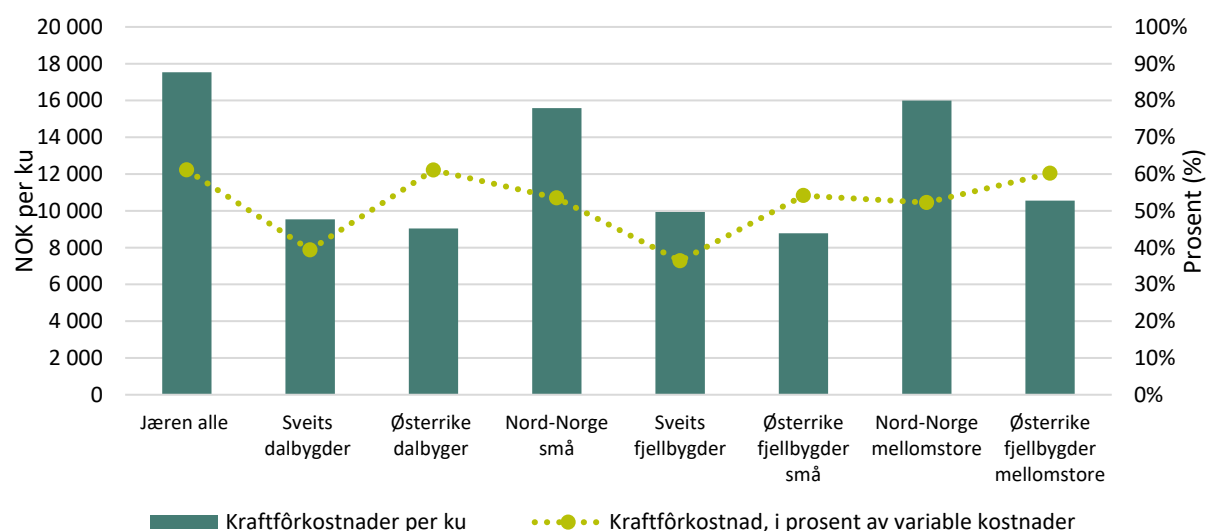

Figur 3-3 Tilskudd totalt per dekar og per melkeku, i NOK (venstre akse), og tilskuddsprosent (%), det vil si tilskudd som andel av totale inntekter (høyre akse), i ulike regioner i Norge, Sveits og Østerrike, i 2021

3.2.3 Kostnader

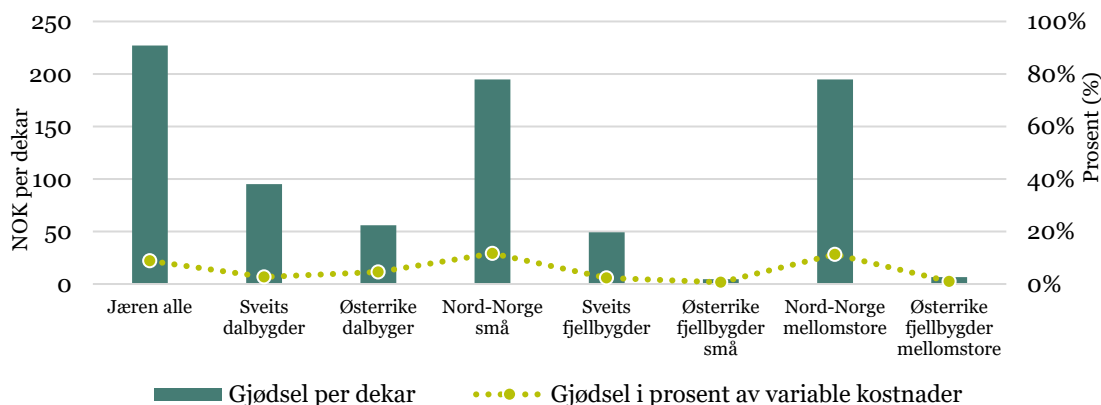
Kostnader er her delt inn i variable og faste kostnader. Relativ fordeling av kostnader finnes i vedlegg 4.

Variable kostnader er utgifter som svinger med produksjonen. Kraftfôr er en stor variabel kostnad i melkeproduksjonen i alle regionene. Figur 3-6 viser at de norske gruppene har høyest kostnad per ku, aller høyest på Jæren med NOK 17 500. I Sveits ligger begge regionene rett under kr 10 000 mens Østerrike litt lavere. Dersom vi ser kraftfôrkostnadene i forhold til sum variable kostnader, blir bildet noe endret. Sveits ligger da klart lavest med 36 prosent i fjellbygdene og 39 prosent dalbygdene. Dalbygdene i Østerrike, Jæren og Nord-Norge mellomstore er like med vel 60 prosent, mens de andre gruppene ligger mellom 52 og 53 prosent.

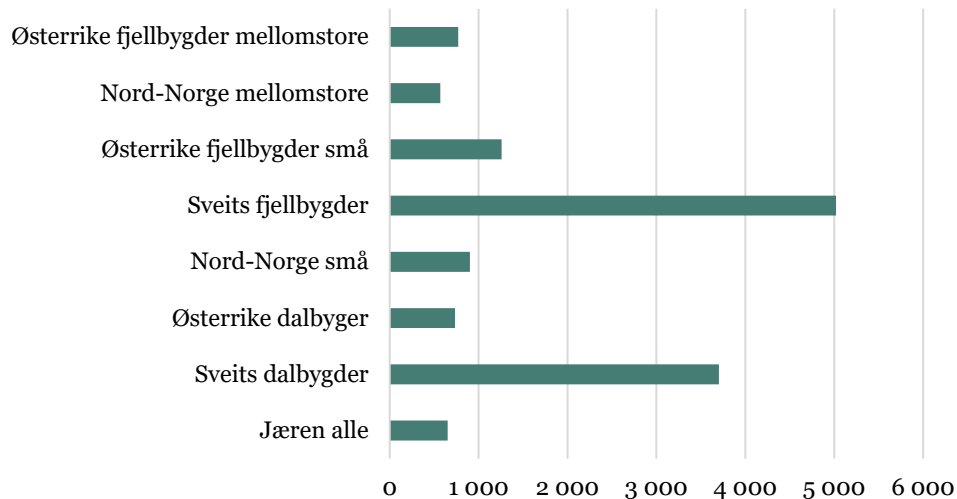
Figur 3-4 Kraftfôrkostnad per melkeku, i NOK (venstre akse), og kraftfôrkostnad som andel av sum variable kostnader, i prosent (høyre akse), i ulike regioner i Norge, Sveits, og Østerrike, i 2021

Gjødselkostnad i NOK per dekar varierer mye mellom land og regioner, se Figur 3-5. Gjødselkostnaden er klart høyest i Norge, og aller høyest på Jæren. Fjellbygdene i Østerrike har svært lav gjødselkostnad, de har også stort arealgrunnlag per ku (Tabell 3-1). I Sveits er gjødselkostnaden høyest i dalbygdene, omtrent dobbelt så høy som i fjellbygdene. Gjødselkostnad i andel av variable kostnader er høyest i Nord-Norge og lavest i Østerrike fjellbygder der det nesten ikke er registrert gjødselkostnader.

Figur 3-5 Gjødselkostnader NOK per dekar, og gjødselkostnader i prosent av variable kostnader

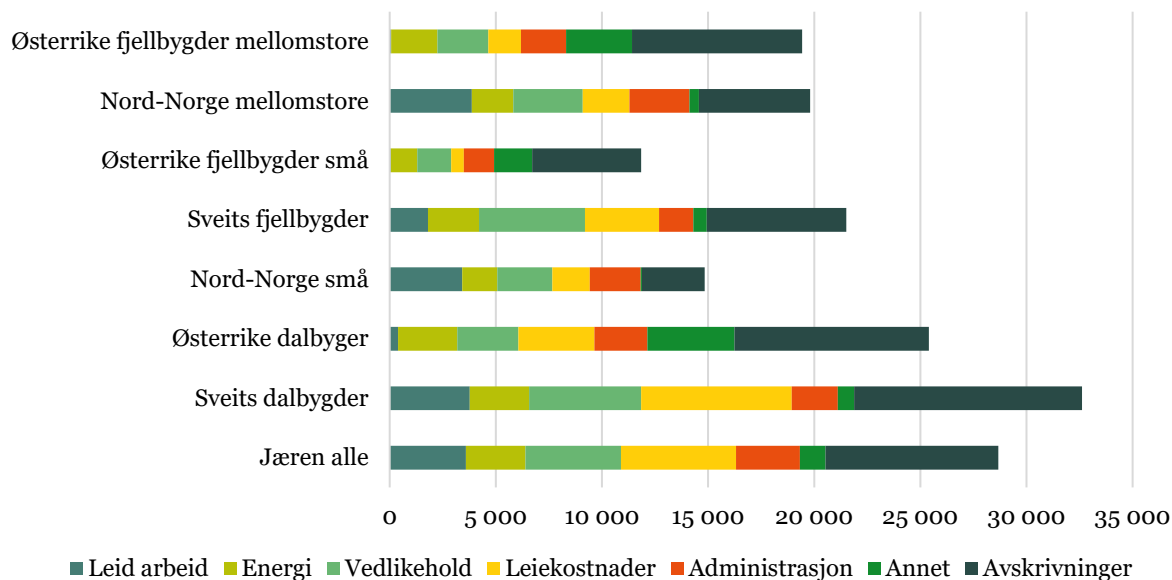
Veterinær- og medisinkostnader kan være en indikator på helsetilstand i besetningen, se Figur 3-6. Kostnader til semin inngår i denne posten. Her skiller Sveits seg ut med høye kostnader per ku sammenlignet med Østerrike og Norge.

Figur 3-6 Veterinær- og seminkostnader NOK per ku 2021

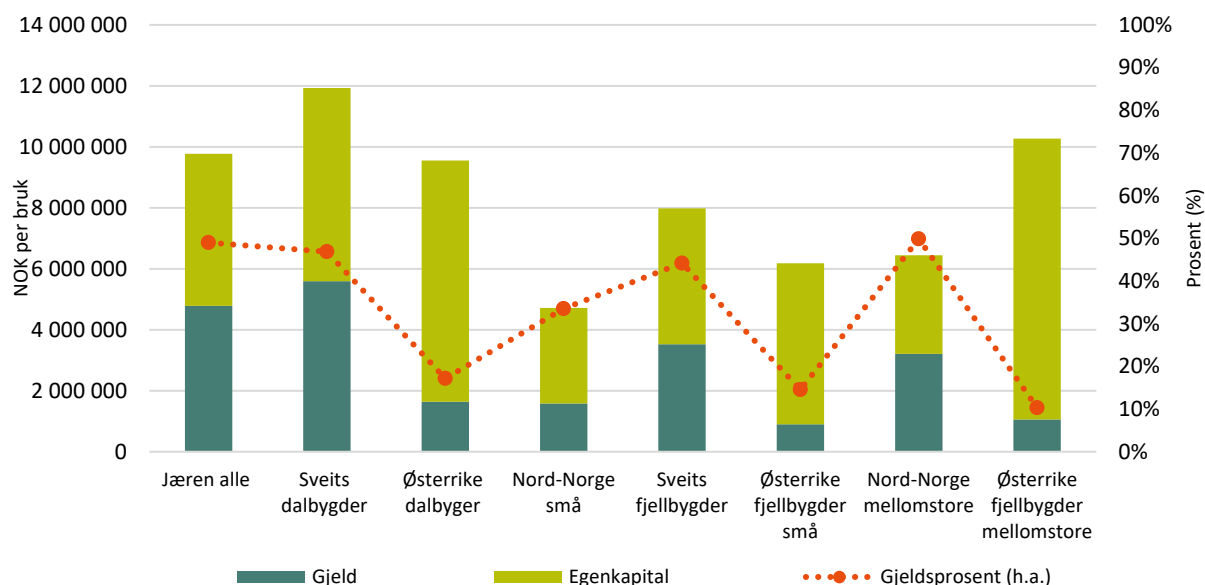
Faste kostnader omfatter alle utgifter som ikke kan knyttes direkte mot enkeltproduksjoner som arbeid, vedlikehold og leieutgifter. I tillegg er avskrivninger regnet som faste kostnader. Det er stor variasjon i faste kostnader mellom regionene, se Figur 3-7. Vi har sett på faste kostnader per ku. Høyest faste kostnader er det i gruppene med størst produksjonsomfang, dalbygdene i Østerrike og Sveits og Jæren. Dalbygdene i Sveits ligger høyest mens små fjellbygder i Østerrike ligger lavest. Det er lite kostnader til leid arbeid i Østerrike for alle gruppene. Høyest ligger dalbygdene i Sveits og de norske regionene. Fjellbygdene i Sveits og alle gruppene i Østerrike ser ut til å ha tradisjon for å utføre alt arbeidet innen storfamilien.

Avskrivninger er indikator på hvor mye kapital som er innsatt i driften. Høyest per ku ligger dalbygdene i Sveits fulgt av Jæren og dalbygdene i Østerrike. Laveste avskrivninger finnes i den minste gruppa i Nord-Norge. På små melkeproduksjonsbruk finnes det ofte lite avskrivninger, og det kan være et tegn på avviking av drifta.

Figur 3-7 Fordeling av faste kostnader NOK per ku 2021

Soliditet på brukene kan måles ved å se på andel egenkapital og gjeld i forhold til innsatt kapital. Høy andel egenkapital og lav andel gjeld er tegn på god soliditet. Total gjeld er høyest per bruk i dalbygdene i Sveits og på Jæren og lavest på de små brukene i Nord-Norge, se Figur 3-8. Gjeldsandelen er høyest på mellomstore bruk i Nord-Norge og på Jæren. Generelt er soliditeten best i Østerrike i alle gruppene som ligger med en gjeldsprosent mellom 10 og 17, mens Sveits og Norge ligger på et nivå mellom 40 og 50 prosent gjeld.

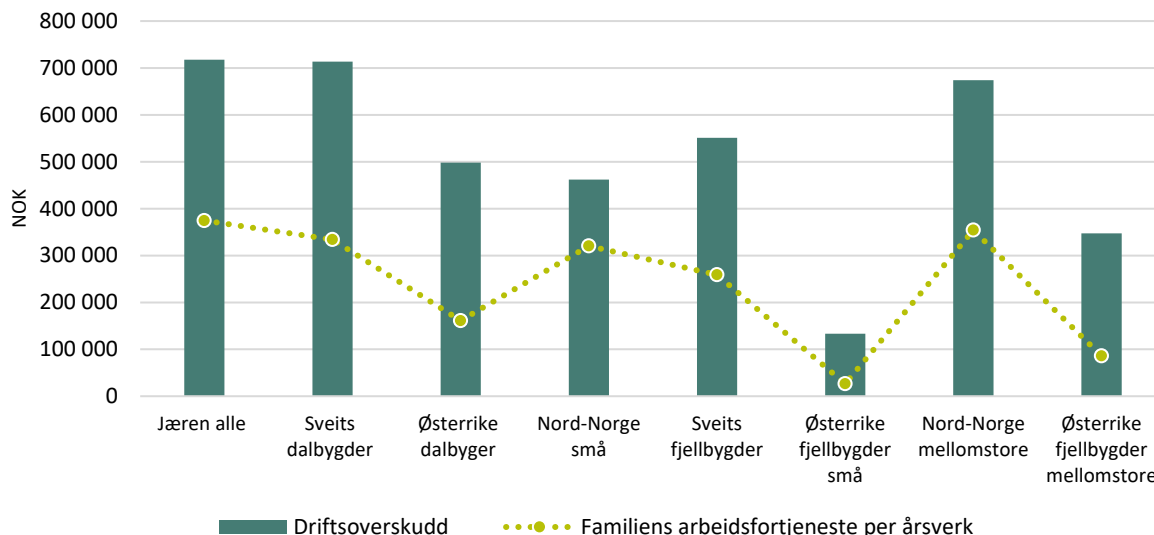
Figur 3-8 Eiendeler i alt, gjeld og egenkapital, i NOK (venstre akse), og gjeldsprosent (%) (høyre akse), i regioner i Norge, Sveits og Østerrike, i 2021

3.3 Lønnsomhet

Her er lønnsomhet vurdert i forhold til driftsoverskudd og lønnsomhetskvotient.

Driftsoverskuddet er inntekter fratrukket alle kostnader. Det skal dekke vederlag til kapital og arbeid. I Figur 3-9 viser driftsoverskudd per bruk for de ulike gruppene. Driftsoverskudd per bruk er høyest på Jæren og dalbygdene i Sveits. Lavest driftsoverskudd finnes i fjellbygdene i Østerrike.

Driftsoverskuddet er bidraget fra jordbruket til totaløkonomien på bruket, og vil øke med økende produksjonsomfang. Familiens arbeidsfortjeneste er driftsoverskudd fratrukket et kalkulert rentekrav, satt til 2 prosent for alle land. I 2021 hadde Sveits et rentekrav på egenkapital på 0 prosent, Østerrike 3,5 prosent og Norge hadde 2 prosent på all innsatt kapital. For å vurdere resultatmålet opp mot ressursinnsats, blir familiens arbeidsfortjeneste blir ofte oppgitt per årsverk som er ulike for Sveits, Østerrike og Norge med henholdsvis 2 280, 2 160 og 1 845 timer. I sammenlikningen er det brukt norsk årsverk for alle med 1 845 timer.

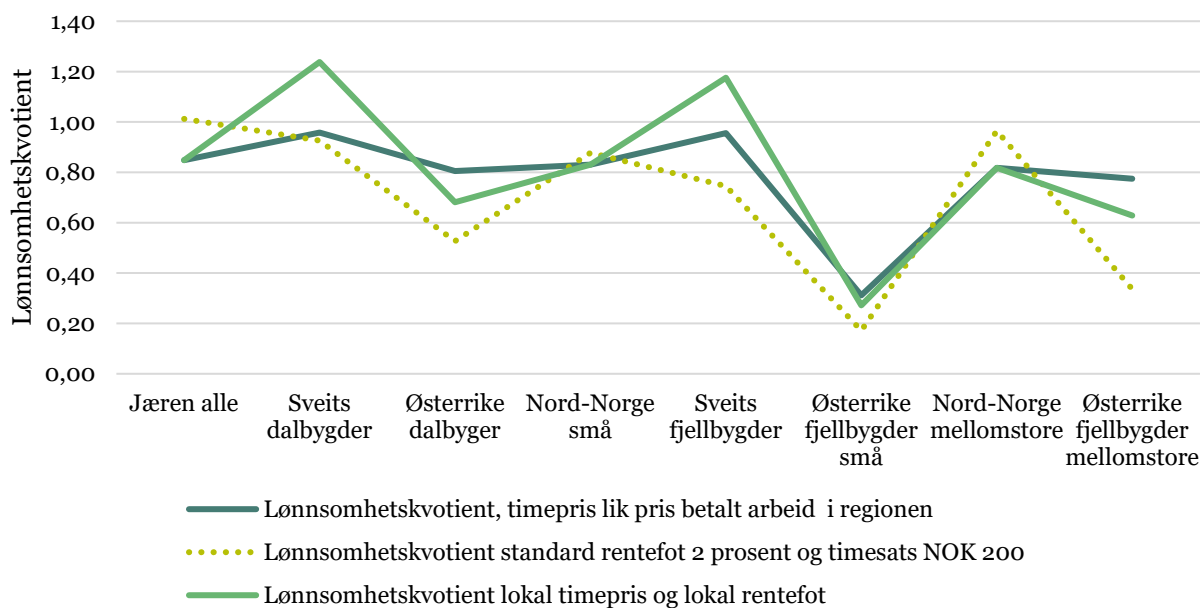

Figur 3-9 Driftsoverskudd per bruk og familiens arbeidsfortjeneste per årsverk (à 1845 timer), i ulike regioner i Norge, Sveits og Østerrike, i NOK og i 2021.

For å se på lønnsomhet med en relativ størrelse, kan man bruke en lønnsomhetskvotient.

Lønnsomhetskvotienten⁴⁶ er forholdet mellom driftsoverskuddet og summen av kalkulert rentekrav og arbeidsvederlag. Dersom lønnsomhetskvotienten er 1 eller større, dekker driftsoverskuddet kapital og arbeid ut fra de forutsetningene som er gitt. For å beregne lønnsomhetskvotient kan det brukes ulike forutsetninger. I alternativ 1 er det brukt lik rentefot (2 prosent) og timesats lik timepris på leid arbeid for de ulike regionene. I alt. 2 er rentefot satt til 2 prosent i alle land og det er brukt lokal rentefot. I alt. 3 er det bruk lokal rentefot og lokal timesats. I en slik beregning er det ofte brukt forskjellig grunnlag, som for eksempel tariff lønn i jordbruket (Norge) eller medianlønn i sekundær og tertiærnæring (Sveits). Rentenivået vil også variere fra land til.

⁴⁶ Lønnsomhetskvotient (L) beregnes på følgende måte: $L = D / (R + (UT * TS))$ der D er driftsoverskudd, R er rentekrav (rentefot x innsatt kapital), UT er ubetalte timer og TS er timesats.

Figur 3-10 Lønnsomhetskvotient, beregnet med ulike forutsetninger i Norge, Sveits og Østerrike, i 2021

Ut fra regnskapene har vi også sett på total inntjening for næringsaktivitet basert på brukets ressurser, samlet inntjening og privatforbruk, se Tabell 3-2. Dette gir visse indikatorer på levestandard for ulike grupper av melkeprodusenter i de tre landene.

Tallene viser at store deler av inntjening for alle gruppene kommer fra næringsaktivitet på bruket. Sum inntekt ligger høyest for de norske regionene mål i NOK. Det er likevel ikke så stor forskjell mellom regionene med ett unntak. Det gjelder gruppen med små fjellbruk i Østerrike. Her er inntjening bare halvparten av de andre gruppene. Tabell 3-2 viser at bidraget fra melkeproduksjonen er størst i de norske gruppe og mindre fra andre aktiviteter på bruket. Særlig er det stort bidrag fra andre aktiviteter i Østerrike. Samlet næringsvirksomhet på bruket er derfor ikke så forskjellig mellom gruppene med unntak av små melkebruk i fjellbygdene i Østerrike. Registrert privatforbruk er også lavest for denne gruppen. Privatforbruk ligger høyest for de norske regionene. Tallene for privat forbruk er ikke levekårsjustert. En må være oppmerksom på at noen av gruppene inneholder få bruk, noe som kan medføre tilfeldige utslag.

Tabell 3-2 Oversikt over totaløkonomi, 1 000 NOK 2021.

	Jæren alle	Sveits dal- bygder	Østerrike dalbyger	Nord- Norge små	Sveits fjell- bygder	Østerrike fjellbygder små	Nord-Norge mellomstore	Østerrike fjellbygder mellomstore
Antall bruk	19,0	81,0	200,0	10,0	171,0	64,0	22,0	22,0
Driftsoverskudd J	717,6	713,4	498,1	462,0	551,1	133,4	674,0	347,1
Driftsoverskudd S	1,3	-	93,4	8,8	-	68,9	0,8	197,8
Driftsoverskudd annet	187,0	84,7	388,3	35,4	69,5	194,6	67,5	448,3
Lønn	272,4	192,1	66,8	305,9	209,1	101,3	250,0	46,6
Pensjon og sykepenger	54,1	18,7	45,2	104,9	19,5	57,5	52,8	68,5
Utbytte og gevinst	5,3	13,3	6,0	216,4	1,4	0,8	14,9	0,3
Renteinntekter	2,0	1,8	1,5	3,8	0,6	0,3	3,6	0,1
Sum inntekt	1 238,4	1 024,0	1 005,9	1 128,3	851,2	487,9	1 062,7	910,9
Gjeldsrenter og kår	139,3	7,4	23,0	46,1	6,9	11,8	97,3	12,4
Nettoinntekt	1 099,1	1 016,6	982,9	1 082,2	844,3	476,1	965,4	898,6
Privatforbruk	618,0	441,7	434,3	513,7	390,6	338,1	506,9	449,0

3.4 Utvikling i lønnsomhet i perioden 2019-2021

Det kan være en svakhet å bare se på ett år når man skal sammenlikne lønnsomhet. Spesielle hendelser som tørke, flom eller pandemi kan påvirke resultatene i enkeltår eller over kortere perioder. Derfor har vi i tillegg til 2021 sett på de årene 2019-2020. Det har ikke vært mulig å analysere på detaljnivå lik det er gjort for 2021. Derfor har vi sett på regionale lønnsomhetsmål i lokal valuta og prøvd å forklare ulik endring i utvikling de tre årene, se Tabell 3-2. Nominelle tall for de tre årene er brukt i oversikten. For Sveits og Østerrike blir det oppgitt driftsresultat for landbruk per bruk (Jordbruk, skogbruk og tilleggsnæring) og driftsoverskudd jordbruk for de norske regionene.

Tabell 3-2 viser at for flere av gruppene har det vært små endringer i løpet av perioden. Det gjelder for begge gruppene i Sveits og Østerrike dalbygder og Østerrike små fjellbygder. Det er særlig for Jæren at det har vært en stor utvikling i driftsresultat mellom 2019 og 2021. Det er flere årsaker til dette. Det er særlig husdyrinntektene som har økt, mest på grunn av økning i priser. Det er også en økning for gruppene i Nord-Norge av samme årsak, men økningen er betydelig mindre enn for Jæren.

Østerrike mellomstore fjellbygder har også hatt en økning enn de andre gruppene i alpelandene. Årsaken her er også økning i husdyrinntekter, dessuten er det også en stor økning i inntekter fra skog. Skoginntekter er ikke med i sammenlikningen mellom landene, og har derfor ikke betydning for de resultatmålene som er beregnet. Dersom vi hadde brukt et grunnlag for tre år (2019-2021) i stedet for 2021, ville de tre regionene i Norge kommet dårligere ut sammenlignet med alpelandene. Dette tyder på at det har vært en bedre økonomisk utvikling for melkebrukene i Norge i perioden, og særlig på Jæren, sammenliknet med Sveits og Østerrike.

Tabell 3-3 Utvikling i driftsresultat 2019-2021 for regionene oppgitt i lokale resultat og lokal valuta

	2019	2020	2021	2019-2021	Avvik mellom 21 og 19-21	Prosent avvik
Jæren alle NOK	388 606	542 660	717 594	549 620	167 974	31 %
Sveits dalbygder CHF	75 015	77 651	80 001	77 556	2 445	3 %
Østerrike dalbyger EUR	68 644	66 004	67 907	67 518	389	1 %
Nord-Norge små NOK	380 036	433 291	461 976	425 101	36 875	9 %
Østerrike fjellbygder små EUR	25 071	24 216	26 108	25 132	976	4 %
Sveits fjellbygder CHF	53 842	57 149	56 959	55 983	976	2 %
Nord-Norge mellomstore NOK	554 935	606 072	673 952	611 653	62 299	10 %
Østerrike fjellbygder mellomstore EUR	49 183	62 422	68 266	59 957	8 309	14 %

4 Likheter og forskjeller i melkeproduksjonen

Melkeproduksjon er en bærebjelke for jordbruket i Norge, Sveits og Østerrike. Landene preges av både like og ulike utfordringer, som igjen gjerne har ulike løsninger. Dette gjelder både sett fra rammevilkår og produksjonstilpasning i landene, men også sett i et driftsøkonomisk perspektiv.

I gjennomgangen av lønnsomhet i melkeproduksjonen i kapittel 3 kom det fram at det er stor forskjell i økonomisk resultat mellom regioner og land. Det er bedre inntjening i jordbruket på bruk i de regionene med best naturgitt utgangspunkt for jordbruksdrift. Alle landene har subsidiering av jordbruket med en profil som gir mest støtte til områder med driftsvansker. Statistikk fra Østerrike viser likevel at små melkebruk i fjellbygder i gjennomsnitt får mindre tilskudd enn bruk i dalsonen og det som er tilfellet for mellomstore melkebruk i fjellbygder. I Norge og Sveits er profilen tydeligere, gjennomsnittlig utbetalt tilskudd per melkebruk øker med grad av driftsvansker, mens dette ser vi ikke for små melkebruk i fjellbygder i Østerrike.

Viktige målsettinger for melkeproduksjon, men også for det øvrige jordbruket i landene, er å sikre kulturlandskap, drift og bosetting i hele landet og å jevne ut inntekter mellom bruk med ulike forutsetninger. Resultatene fra kap. 3 viser at bønder i Sveits og Norge har bedre økonomisk resultat enn bønder i Østerrike. Østerrike ligger lavere for alle gruppene mest på grunn av et betydelig lavere støttenivå.

I Norge søker markedsreguleringen å jevne ut inntekter for melkeprodusenter, mens i Sveits og Østerrike er tilskuddene mer rettet mot areal, selv om Østerrike også har egne tilskudd til regioner med naturlige ulemper. Videre sørger kryssvilkår for at landbruket i Sveits og Østerrike er rettet mot prioriterte målsettinger, slik som miljø og bærekraft. Sveits har overgangsordning for bruk som ikke tilfredsstillende alle vilkår, men utbetalingene fra denne ordningen er lavere enn øvrige.

Ny programperiode for CAP og AP22+ søker å ytterligere styrke målsettinger knyttet til miljø og bærekraft. Kryssvilkår kan gjøre det enklere å vri støtten etter målsettinger som ønskes prioritert. Norge har ikke innrettet tilskuddene på denne måten, men det stilles likevel krav knyttet til miljø og bærekraft. Det skjer blant annet gjennom regionale miljøtilskudd, men også andre krav knyttet til for eksempel kantsone for å motta arealtilskudd. Dersom miljø og bærekraft skal prioriteres sterkere i Norge, finnes det mulighet for å forsterke krav knyttet til blant annet produksjonstilskuddene. Forsterkede krav vil påvirke melkeprodusenter, men også øvrig husdyrhold i Norge, med mindre det rettes mot tilskudd som særskilt gjelder melkeproduksjonen. Dette er ikke nærmere vurdert her. De regionale miljøtilskuddene i Norge er tilpasset behovet i fylkene, og kan vurderes som et viktig supplement til øvrige tilskudd som gjelder i hele landet. Slike forhold er heller ikke vurdert nærmere her, men vi ser at det er viktig med en helhetlig tilnærming til tilskudd som bevilges.

Måten melkedriften blir organisert på er ulik i de tre landene. I Østerrike er det nesten ikke registrert innleid arbeidskraft på melkebrukene i motsetning til Sveits og Norge som hadde noenlunde samme nivå på innleid arbeidskraft. Dette kan tyde på at det er mer ledige personressurser til stede på brukene i Østerrike enn i Sveits og Norge. Bakgrunnstallene viser at både ektefelle/partner og øvrig familie deltar i driften i langt større grad i Østerrike enn i Sveits og Norge. Årsaken kan være kulturforskjeller eller det kan skyldes større deltakelse i yrkeslivet utenfor gården i Norge og Sveits, men dette er ikke nærmere undersøkt. Mens partner og øvrig familie utførte 43 prosent av arbeidet i jordbruket i dalbygdene i Østerrike, er tilsvarende tall fra Jæren og dalbygdene i Sveits henholdsvis 12 og 17 prosent. For fjellbygdene i Østerrike er tilsvarende tall henholdsvis 47 og 44 prosent. Nord-Norge avviker ikke mye fra Jæren og ligger på henholdsvis 12 og 21 prosent for små og mellomstore melkebruk. Trenden i Norge de siste årene har vært en endring fra et familiejordbruk der flere på gården deltok i driften, i retning av et enpersons-jordbruk supplert med innleid arbeidskraft.

Betaling for leid arbeid varierer også mellom landene. I Norge, der bruken av leid arbeidskraft er høyest, er også betalingen høyest. Deretter følger Sveits, mens betaling for leid arbeid er lavest i

Østerrike. Lavere betaling til leid arbeid i Østerrike bør trolig ses i sammenheng med lavere økonomisk resultat for melkebruk i Østerrike enn i Norge og Sveits.

Kraftfôrkostnaden er en annen viktig kostnadspost for melkeproduksjonen i de tre landene. Bruk av lokale ressurser i driften vises gjennom kraftfôrkostnader. Kraftfôrkostnaden er langt høyere i Norge enn i alpelandene til tross for omtrent samme ytelsesnivå i dalbygdene som i Norge. I Norge subsidieres kraftfôr gjennom transportstøtte og dette kan påvirke kraftfôrbruken, uten at vi har undersøkt dette nærmere. En annen grunn til høyt kraftfôrforbruk i Norge, kan være at dette i mange tilfeller er rimeligere enn grovfôr. Vi kjenner ikke til situasjonen i Sveits og Østerrike, men det er mer bruk av grovfôr i disse landene, knyttet til satsing på høymelk, økologisk melkeproduksjon og lignende. Fjellbygdene i alpelandene har likevel en produksjon med lavere melkeytelse. Lavere kraftfôrkostnader kan også skyldes muligheten til å utnytte beiteressursene. Lengre beitesesong i alpelandene muliggjør å ta høyere avlinger per dekar, flere slåtter (som er svært regionalt betinget i Norge) og mindre behov for kraftfôr. I intervju med representant i Sveits, pekes det også på at Sveits har prioritert grovfôrforskning.

I Norge er også gjødselkostnadene høyere enn i Sveits og Østerrike, målt i NOK per ku. Dette kan skyldes muligheter for bedre utnyttelse av naturgjødsel, mer fokus på økologisk drift eller større ressursgrunnlag per ku på bruk i alpelandene. I fjellbygdene i Østerrike er det flere dekar per ku noe som kan tyde på mer ekstensiv drift og lite bruk av innkjøpt gjødsel.

Det multifunksjonelle landbruket står sterkere i Østerrike enn i Sveits og Norge. Østerrike har høyt bidrag fra annen næringsaktivitet på bruket, blant annet fra skog. Dette kompenserer noe for lav inntjening i jordbruket. Sum inntjening på bruk varierer ikke så mye mellom brukene med ett unntak. De små brukene i fjellregionen i Østerrike har bare halvparten av inntjening sammenliknet med de andre gruppene. Oppgitt privatforbruk er også lavere for denne gruppen. Under slike økonomiske vilkår, kan det bli vanskelig å rekruttere nye generasjoner fremover.

Rentekostnader varierer mye mellom gruppene. I Østerrike er det lave rentekostnader på grunn av lite gjeld, mens det i Sveits er lave rentekostnader på grunn av svært lavt rentenivå. Det er høye rentekostnader i Norge sammenliknet med de andre landene. Nettoinntekten (samlet inntjening med fradrag av renter og kår) er nokså lik mellom gruppene med det nevnte unntaket for små fjellbygder i Østerrike, noe som skulle tyde på små forskjeller i levestandard for melkeprodusenter mellom landene. Hva som er årsaken til høyere privatforbruk i Norge, er ikke nærmere undersøkt. Statistisk Sentralbyrå (Mohamed, 2022) har likevel pekt på at nordmenns forbruk er nest høyest i Europa, etter Luxembourg, mens personlig forbruk i Sveits havner på tredje plass. Prisenivået er likevel høyere i Sveits enn i Norge, noe som generelt kan tyde på at personlig forbruk er mer moderat i Sveits enn det som er tilfellet i Norge.

En viktig trend for melkeproduksjon i landene, er utvikling i retning større og færre bruk. Viktige drivere for dette er blant annet teknologi og mekanisering. Resultat fra kapittel 3 viser at gjeld i gjennomsnitt per melkebruk er høyest i dalbygder i Sveits, etterfulgt av mellomstore melkebruk i fjellbygder i Østerrike, og deretter melkebruk på Jæren. Gjennomsnittlig gjeldsprosent for mellomstore melkebruk i fjellbygder i Østerrike er likevel svært lav, sammenliknet med Jæren og dalbygder i Sveits. Et trekk fra de små melkebrukene i Nord-Norge er at det er svært lite innsatt kapital i drifta. Det kan tyde på lave investeringer over tid og er tegn på en nedslittingsstrategi. I de andre regionene med driftsvansker finner vi ikke samme tendensen. Det kan tyde på at mindre melkebruk er mer utsatte i Nord-Norge enn i alpelandene.

Flere melkebruk har investert i melkerobot. Særlig gjelder det i de gode jordbruksregionene. I lavlandet i Sveits⁴⁷ finner man flere og flere melkebruk med større besetning og robot. I Norge har strukturutviklingen ført til en økt konsentrasjon av melkeproduksjon i de beste jordbruksområdene,

⁴⁷ Agroscope, personlig meddelt, 19. juni 2023.

og mer effektiv produksjon. Kvoteordninger har bremsert denne utviklingen ved at kvoter ikke kan overdras mellom regionene. 39 prosent av besetningene i Kukontrollen hadde melkerobot i 2022. Også i Østerrike⁴⁸ har melkeproduksjonen geografisk beveget seg i retning de beste jordbruksområdene, og i disse områdene er det større bruk, mer bruk av robot, og mer teknologi. Det er imidlertid mindre bruk av robot i Østerrike generelt (Sundfør, 2021). Ifølge Sundfør er dette en bevisst del av deres kvalitetsstrategi for å unngå overmekanisering på brukene, nettopp fordi de har en så stor andel av melkeproduksjonen i fjellområder (75 %).

En annen viktig driver for investeringer og investeringsbehovet i melkeproduksjonen, er krav til dyrevelferd og da særlig løsdriftskrav. Ifølge Halland m.fl. (2021, s.25) kan investering i løsdrift føre til økt avdrått per ku og økt forbruk av kraftfôr, i tillegg til at løsdriftsfjøs gjerne også har melkerobot. Norge, Sveits og Østerrike har per 2022 rundt samme andel kyr i løsdrift, rundt 63-64 prosent, se kap. 2.2.1. Norge er likevel det eneste landet som har forskriftsfestet krav om løsdrift innen 2034. I Sveits gis det insentiver for omlegging til løsdrift i form av ekstra tilskudd. Så langt vi vet er ikke dette tilfellet i Østerrike⁴⁹, selv om det i ny CAP-strategi er planlagt økt innsats for dyrevelferd knyttet til oppstalling av storfe. For østerrikske bønder i områder med driftsulemper er et eventuelt løsdriftskrav et problem, og mange vurderer å gi seg dersom kravet lovfestes.

Behov for investeringer som følge av endrede krav, kan føre til mer intensiv produksjon og spesialisering. Dette skyldes at besetningen gjerne økes for å forsvare investeringer av en viss størrelse. I Sveits⁵⁰ pågår det en debatt mellom de som ønsker mer ekstensiv produksjon og de som ønsker å intensivere av hensyn til forsyningssikkerhet. Denne debatten viser en målkonflikt mellom hensyn knyttet til forsyningssikkerhet på den ene siden og miljø og bærekraft på den andre siden. I Østerrike⁵¹ finnes også et tilsvarende skille, men ulike strategier for melkeproduksjonen søker å balansere hensyn knyttet til produktivitet/effektivitet, nisjeproduksjon og/eller mangesysleri. I Norge kan det også sies å være et skille mellom de bøndene som er mer bedriftsøkonomisk bevisste og de som er opptatt av produksjon alene. En profesjonalisering av bonderollen (med økt fokus på bedrifts- og økonomistyring) sees gjerne i kontrast til den mangesyslende bonden og familiebruket (Ystad, 2015).

For å oppnå økt besetning i melkeproduksjonen, kreves gjerne et større areal. Areal kan være en knapp ressurs i enkelte områder, og dette gjenspeiles gjerne i jordleieprisene. I Norge ser man store forskjeller i jordleiepriser i ulike deler av landet. I gode jordbruksområder i Norge er gjerne leiejord en knapp ressurs, og areal som er egnet for grønnsaksproduksjon kan drive jordleieprisene opp. I områder med større grad av driftsvansker kan en utfordring være store avstander, snarere enn høye jordleiepriser, men dette kan variere. I Sveits og Østerrike kan det være vanskelig å øke jordbruksarealet i særlig grad, ettersom det er begrenset jordbruksareal og mye konkurranse. Kirschweiger og Kantelhardt (2015) påpeker at gårdsinvesteringer i Østerrike oftere fører til økt produksjon i form av intensivering.

Internasjonale rammevilkår setter et viktig premiss for utformingen av jordbrukspolitikken i Norge, Sveits og Østerrike. Uruguay-runden på 90-tallet i Verdens Handelsorganisasjon (WTO) har lagt føringer, blant annet gjennom et tak på produksjonsvridende støtte (gul boks). Sveits og EU/Østerrike har løst dette ved å flytte mesteparten av tilskuddsordningene over i grønn boks, og redusere produksjonsavhengige tilskudd. Støttesystemet i Østerrike og Sveits har et sterkt fokus på areal og bønder belønnes for å innfri krav og tjenester utover ren matproduksjon (Haraldsen & Tufte, 2022). Det ble forsøkt å gjennomføre en vridning i retning mer post-produktivistisk⁵² landbruk i Norge også

⁴⁸ Federal Institute of Agricultural Economics, personlig meddelt, 29. juni 2023.

⁴⁹ Ibid.

⁵⁰ Agroscope, personlig meddelt, 19. juni 2023.

⁵¹ Federal Institute of Agricultural Economics, personlig meddelt, 29. juni 2023.

⁵² Burton (2004) referer til et post-produktivistisk landbruk som et landbruk som ikke er sentrert rundt intensivering av produksjonen, men som heller fører til økt differensiering og mer mangfold i jordbruk og landskap.

etter medlemskapet i WTO og EØS, men det ble møtt med en viss motstand hos den norske bondestanden (Eiter et al., 2022, s. 62). På bakgrunn av hvordan støtteordningene er innretta, kan man kanskje si at bonden som produsent av fellesgoder er tydeligere definert i landbrukspolitikken i alpelandene enn i Norge.

Mindre avstander og større befolkning gjør nærhet til landbruket og fjellene mer vanlig i Sveits og Østerrike enn i Norge. Turistnæringens posisjon og betydning i alpene påvirker nok også. Dette er en økonomisk trygghet for bonden, samtidig som det skaper et gjensidig avhengighetsforhold mellom befolkningen for øvrig og gårdsbrukene i fjellene (Stotten, 2020). Nærhet til markedet og kunden er også en viktig forutsetning for lokalmatsalg og dette er trolig mer krevende i Norge enn i alpelandene. Turismenæring eller betydningen av nærhet til marked for lokalmatsalg, er likevel ikke nærmere undersøkt i denne rapporten.

En målsetting i Norge er landbruk over hele landet. Bayr m.fl. (2020) har påpekt, i en rapport om måloppnåelse for målet landbruk over hele landet, at «*en konsentrasjon av matproduksjonen til de aller beste jordbruksarealene, fører uvegerlig til en lavere ressursutnyttelse på nasjonalt nivå*» (s. 38). Strukturrasjonalisering i melkeproduksjonen kan derfor tolkes til å utfordre målet om landbruk i hele landet i den forstand at det truer overlevelsen av de små og mellomstore brukene i de mer marginale områdene. Både alpelandene og Norge kan sies å satse på små og mellomstore bruk i utformingen av sin landbrukspolitikk i senere år. Likevel er tendensen en konsolidering av melkeproduksjonen til større bruk i de beste jordbruksområdene og det er her lønnsomheten er best for de tre landene – som vist i kap. 3. Men alpelandene er bedre på å utnytte de lokale ressursene i produksjonen, i form av gras/beite og husdyrgjødsel. Dette er en viktig forutsetning for bedre ressursutnyttelse av norske arealer. En rapport fra AgriAnalyse og Ruralis (Tuft m.fl., 2024) peker på at en dreining fra produksjonsdrivende tilskudd til areal, bruksstruktur og driftsvansker ved for eksempel mer finmaska tilskudd for å kompensere for driftsulemper (slik som i Østerrike og Sveits) bedre kan egne seg for å oppnå målet om landbruk i hele landet.

Lange avstander i Norge, og en målsetting om landbruk over hele landet, legger viktige føringer for landbrukspolitikken i Norge. Slike forhold påvirker nok også meieristrukturen i Norge. Forbrukere har sterke preferanser for norskprodusert melk, ost og smør/margarin (se del 2.3.2), men ikke like sterke preferanser knyttet til ost fra norske småprodusenter/lokalt produsert ost. Sveits og Østerrike har fokus på merkevarebygging, og melk som anvendes for spesial- eller nisjeost har gjerne høyere pris. En viktig grunn til det er at slik osteproduksjon gjerne foregår uten bruk av silofôr, noe som også premieres gjennom produsentprisen.

Sveits og Østerrike ligger tettere på det europeiske markedet. Landene er også mer eksportrettet enn Norge. Østerrike gjennom å være medlem i EU, mens Sveits har hatt frihandelsavtale på ost med EU siden 2007. Norge er ikke like eksportrettet og har importkvoter på blant annet ost fra EU. En annen viktig forskjell er at Sveits og Østerrike i motsetning til Norge, ikke lenger har melkekvoter. Avvikling av melkekvoter førte til svingninger i melkeprisen til produsent, enten i forkant, i året eller årene etter kvotesystemet ble avviklet. I ettertid har likevel prisene tatt seg opp, men noe mer gradvis i Sveits enn i Østerrike.

Eksport av ost er markant viktigere i Østerrike og i Sveits enn i Norge. Relativ prisutvikling på eksport i forhold til import, viser også at det tas ut en betydelig høyere eksportpris i Sveits og i Østerrike enn det som er tilfellet i Norge. Jarslberg har vært en viktig merkevare som har drevet osteeksport i Norge, men fjerning av eksportsubsidier har ført til at produksjonen i stor grad er lagt til meieri i andre land. For å satse på eksport, blir det med andre ord viktig å satse på merkevarebygging som igjen er sterk nok til at en høyere pris kan tas ut i det utenlandske markedet.

En satsing på merkevarebygging og prisdifferensiering etter for eksempel opprinnelse, kvalitet på produkt og/eller anvendelse av melken innebærer en vurdering av prissystemet for melk, ettersom en betydelig økning i målpris for melk begrenses av beløpsgrensen i gul boks i WTO. Sveits og Østerrike

har ikke tilsvarende markedsregulering som Norge, plasserer mesteparten av tilskuddene sine i grønn boks (ikke produksjonsvridende) og disse er mer rettet mot driftsvansker og miljøtiltak, blant annet.

Vi ser at en svært viktig forskjell mellom Norge og alpelandene, er at vi i Norge prioriterer lik pris på melk til produsent uavhengig bruksområde/avsetningskanal. Denne forskjellen kan gi grunnlag for spørsmål knyttet til mål og innretning av landbruket i Norge. Hvilke veivalg som skal gjøres, er likevel en politisk beslutning. Via bondeorganisasjonene, har norske melkebønder likevel mulighet til å påvirke utformingen av landbrukspolitikken gjennom de årlige jordbruksforhandlingene. Melkebønder i alpelandene har ikke en tilsvarende forhandlingsrett.

Vi har ikke undersøkt bondens rolle og bøndernes holdninger til endringer i landbrukspolitikken. Et viktig spørsmål er om norsk melkeproduksjon beveger seg bort fra at flere i husholdet bidrar, til å gå i retning av en driver som i større grad har behov for bruk av innleid arbeidskraft. En lignende situasjon foregår kanskje også i Sveits, men i mindre grad i Østerrike, men dette er ikke godt nok undersøkt her. Et annet viktig spørsmål er om landbrukets rolle i samfunnet generelt står sterkere i alpelandene enn tilfellet er i Norge og hvorvidt eller i hvilken grad dette er knyttet opp mot varene som genereres basert på råvarene bonden produserer (forbrukersiden) eller om dette er mer knyttet opp mot fellesgodene som skapes. I alpelandene er det kanskje også sterkere synergier mellom turisme og landbruk, men slike forhold er ikke inngående vurdert her.

Litteraturreferanse

- Agrar Markt Austria. (2023). *Jahresbericht. Milch und Milchprodukte 2022*. AMA. https://www.ama.at/getattachment/f74d7ce4-b3c4-446f-80ee-6f5a32dob48f/Jahresbericht_Milch_2022.pdf
- Altinn. (2022). *Miljøtilskudd i jordbruket*. Altinn. <https://info.altinn.no/starte-og-drive/stotteordninger/miljotilskudd-i-jordbruket/>
- Bayr, U., Strand, G. H. & Dramstad, W. (2020). *Indikatorer for landbruk over hele landet - Utvikling av en metode for resultatkontroll av landbrukspolitiske mål*. NIBIO-rapport 6 (65). <https://hdl.handle.net/11250/2652631>
- Berntsen, C. og Tufta, T. (2018). *Sveitsisk jordbrukspolitikk – matforsyning og fellesgoder likestilt*. Agri Analyse Rapport 1 – 2018
- Bjerke, Kristian (red.) (2023). *Utsyn over norsk landbruk: Tilstand og utviklingstrekk 2023*. NIBIO BOK 9 (4). <https://hdl.handle.net/11250/3093248>
- Blumentrath, C., Stokstad, G., Dramstad, W. & Eiter, S. (2014). *Agri-environmental policies and their effectiveness in Norway, Austria, Bavaria, France, Switzerland and Wales: Review and recommendations*. Report from Skog og landskap 11/2014
- Bundesamt für Landwirtschaft. (2021). *Agrarbericht 2021 Komplett*. <https://2021.agrarbericht.ch/de>
- Bundesamt für Landwirtschaft. (2022). *Agrarbericht 2022 Komplett*. <https://www.agrarbericht.ch/de/service/dokumentation/publikationen>
- Bundesamt für Landwirtschaft. (2023). *Auswertung der Daten über die Milchproduktion Kalenderjahr 2022*. Dato: 13. januar 2023. <https://www.blw.admin.ch/blw/de/home/nachhaltige-produktion/tierische-produktion/milch-und-milchprodukte.html>
- Bundesamt für Landwirtschaft. (2023a). *Milch*. Allzeithoch der Produzenten- und Konsumentpreise im Jahr 2022. Marktbericht Milch, März 2023. https://www.blw.admin.ch/dam/blw/de/dokumente/Markt/Marktbeobachtung/Milch/Marktberichte/mbm_03_2023.pdf.download.pdf/MBM_03_2023_d.pdf
- Bundesamt für Landwirtschaft. (2023b). *Produzentpreis für Milch*. <https://www.blw.admin.ch/blw/de/home/markt/marktbeobachtung/milch.html>. Hentet: 16. november 2023.
- Bundesamt für Landwirtschaft. (2023c). *Agrarbericht 2023*. Komplett. <https://agrarbericht.ch/de/service/dokumentation/publikationen>
- Bundesamt für Landwirtschaft. (2024). *Zulage für Verkehrsmilch*. Sist endret: 25. januar 2024. <https://www.blw.admin.ch/blw/de/home/nachhaltige-produktion/tierische-produktion/milch-und-milchprodukte/zulagefuerverkehrsmilch.html>
- Bundesamt für Statistik. (2010). *Landwirtschaftliche Zonengrenzen der Schweiz (2010)*. <https://www.bfs.admin.ch/bfs/de/home/statistiken/kataloge-datenbanken.assetdetail.441363.html>
- Bundesministerium Land- und Forestwirtschaft, Regionen und Wasserwirtschaft (BML). (U.å.), *Die wichtigsten Punkte des Tierwohl-Paktes im Überblick*. Info.bml.gv.at. Hentet den 31. januar 2024. <https://info.bml.gv.at/themen/landwirtschaft/landwirtschaft-in-oesterreich/tierische-produktion/tierschutz-tiergesundheit/die-wichtigsten-punkte-des-tierwohl-paktes-im-ueberblick.html>
- Bundesministerium. (U.å). *Benachteiligte landwirtschaftliche Gebiete*. <https://info.bml.gv.at/themen/landwirtschaft/gemeinsame-agrarpolitik-foerderungen/gap-bis-2022/laendl-entwicklung-2014-2020/ausgewaehlte-programminhalte/berggebiete-benachteiligte-gebiete/benachteiligte-geb.html>
- Burton, R. J. F. (2004). Seeing Through the 'Good Farmer's' Eyes: Towards Developing an Understanding of the Social Symbolic Value of 'Productivist' Behaviour. *Sociologia Ruralis*, 44(2), 195-215. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9523.2004.00270.x>
- Dombu, S., Pettersen, I. (2022). *Om å konkurrere med formuende samvirke på like vilkår. Mulige og umulige problemstillinger bak konkurransetiltakene i markedsordningen for melk*. NIBIO-rapport;8(81) 2022. <https://hdl.handle.net/11250/2996609>
- EFSA AHAW Panel (EFSA Panel on Animal Health and Animal Welfare). Nielsen SS, Alvarez J, Bicot DJ, Calistri P, Canali E, Drewe JA, Garin-Bastuji B, Gonzales Rojas JL, Schmidt CG, Herskin M, Michel V, Miranda Chueca MA, Padalino B, Roberts HC, Spooler H, Stahl K, Velarde A, Viltrop A, De Boyer des Roches A, Jensen MB, Mee J, Green M, Thulke H-H, Bailly-Caumette E, Candiani D, Lima E, Van der

- Stede Y and Winckler C. (2023). *Scientific Opinion on the welfare of dairy cows*. EFSA Journal 2023;21(5):7993, 177 pp. <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2023.7993>
- Eiter, S., Bele, B., Fjellstad, W., Flø, B.E., Sickel, H., Vennesland, B. & Dramstad, W. (2022). *Mat og opplevingar i fjellet: Berekraftig bruk av lokale ressursar*. NIBIO-rapport 8/121. <https://hdl.handle.net/11250/3023584>
- EU-kommisjonen. (2022a). *Seventh meeting of the sub-group on the welfare of calves and dairy cows*. 17. november 2022. https://food.ec.europa.eu/system/files/2023-02/aw_platform_20221017_sub-cows_min.pdf
- EU-kommisjonen. (2022b). *Austria – CAP Strategic Plan. Agriculture and rural development*. https://agriculture.ec.europa.eu/cap-my-country/cap-strategic-plans/austria_en
- EU-kommisjonen. (2023). *Revision of the animal welfare legislation*. Food.ec.europa.eu. https://food.ec.europa.eu/animals/animal-welfare/evaluations-and-impact-assessment/revision-animal-welfare-legislation_en
- EU-kommisjonen. (2024). *CAP transitional regulation*. Agriculture.ec.europa.eu. Hentet 24. januar 2024. https://agriculture.ec.europa.eu/common-agricultural-policy/cap-overview/transitional-regulation_en#caprulesfor202122
- Federal Ministry Republic of Austria. (2023). *Dairy farming in Austria*. Info.bml.gv.at. <https://info.bml.gv.at/en/topics/agriculture/agriculture-in-austria/animal-production-in-austria/dairy-farming-in-austria.html>
- Federal Statistical Office (FSO). (2018). *Land use in Switzerland. Results of the Swiss land use statistics 2018*. <https://www.bfs.admin.ch/bfsstatic/dam/assets/19365054/master>
- Federal Statistical Office (FSO). (2022). *Agriculture and food: Pocket statistics 2022*. <https://www.bfs.admin.ch/news/en/2022-0409>
- Flury C., Sorg L., Giuliani G. (2014). *Evaluation der Zulagen für verkäste Milch und für Fütterung ohne Silage*. Flury&Giuliani GmbH, Zürich.
- FNs ernærings- og landbruksorganisasjon (FAO). (U.å.) *Country profiles*. Nedlastet: 31.01.2024. Url: <https://www.fao.org/countryprofiles/en/>
- Food and Agricultural Organisation of the United Nations (FAO). (2021). *Selected indicators: Norway, Switzerland, Austria*. FAOSTAT. Url: <https://www.fao.org/faostat/en/#country>
- Forney, J., Häberli, I. (2017). *Co-operative values beyond hybridity: The case of farmers' organisations in the Swiss dairy sector*. Journal of Rural Studies 53 (2017), 236-246. Doi: <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2017.04.003>
- Forskrift om beskyttelse av betegnelser. (2002). *Forskrift om beskyttelse av opprinnelsesbetegnelser, geografiske betegnelser og betegnelser for tradisjonelt særpreg på næringsmidler (FOR-2002-07-05-698)*. Lovdata. https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2002-07-05-698/KAPITTEL_3#%C2%A711
- Forskrift om driftstilskudd til melkeproduksjon. (2001). *Forskrift om driftstilskudd til melkeproduksjon. (FOR-2001-07-02-980)*. Lovdata. <https://lovdata.no/dokument/LTI/forskrift/2001-07-02-980>
- Forskrift om hold av storfe. (2004). *Forskrift om hold av storfe (FOR-2004-04-22-665)*. Lovdata. <https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2004-04-22-665>
- Forskrift om midler til investering mv. i landbruket. (2014). *Forskrift om midler til investering og bedriftsutvikling i landbruket (FOR-2014-12-19-2816)*. Lovdata. <https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2014-12-19-1816>
- Forskrift om prisutjevningsordningen for melk. (2007). *Forskrift om prisutjevningsordningen for melk (FOR-2007-06-29-832)*. Lovdata. <https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2007-06-29-832/%C2%A77#%C2%A77>
- Forskrift om produksjonstilskudd og avløsertilskudd i jordbruket. (2014). *Forskrift om produksjonstilskudd og avløsertilskudd i jordbruket (FOR-2014-12-19-1817)*. Lovdata. <https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2014-12-19-1817>
- Hageberg, E. (2014). *Østerriksk alpejordbruk. Høy produksjon med småskalastruktur*. Agri Analyse Rapport 3 – 2014
- Halland, A. Walland, F. Rustad, L. J., Haukås, T. & Hegrenes, A. (2021). *Investeringsbehov innen melkeproduksjon: Å tilpasse produksjonen til løsdriftskravet i 2034*. NIBIO-rapport 7 (46). Url: https://nibio.brage.unit.no/nibio-xmlui/bitstream/handle/11250/2732512/NIBIO_RAPPORT_2021_7_46.pdf?sequence=2&isAllowed=y

- Hansen, Bjørn Gunnar. (2023). *Mjølkeprodusentane om sine framtidsplanar*. TINE. Publisert 27. november 2023. <https://medlem.tine.no/fag-og-forskning/mjølkeprodusentane-om-sine-framtidsplanar>
- Haraldsen, K., S. og Tufte, T. (2022). *Østerriksk jordbrukspolitikk. Aktiv struktur- og miljøpolitikk kompenserer utfordrende produksjonsforhold*. AgriAnalyse, rapport 6-2022. <https://www.agrianalyse.no/publikasjoner/osterriksk-jordbrukspolitikk-aktiv-struktur-og-miljopolitikk-kompenserer-utfordrende-produksjonsforhold-article1422-856.html>
- Kirchweger, S., & Kantelhardt, J. (2015). *The dynamic effects of government-supported farm-investment activities on structural change in Austrian agriculture*. Land Use Policy, 48, 73-93. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2015.05.005>
- Kukontrolle. (2022). *Statistikksamling for ku- og geitekontrollen for 2022*. TINE
- Landbruksdirektoratet. (2023a). *Tilskudd til jordbruksforetak*. Landbruksdirektoratet. Hentet 21. desember 2023 fra <https://www.landbruksdirektoratet.no/nb/statistikk-og-utviklingstrekk/tilskudd-til-jordbruksforetak>
- Landbruksdirektoratet. (2023b). *Omverdenen til norsk landbruk og matindustri*. Rapport for 2022. <https://www.landbruksdirektoratet.no/nb/nyhetsrom/rapporter/omverdenen-til-norsk-landbruk-og-matindustri-rapport-for-2022>
- Landbruksdirektoratet. (2023c). *Forslag til satsing for fortsatt seterdrift – Utredning til jordbruksoppjøret 2023*. Rapport nr. 16/2023
- Landbruksdirektoratet. (U.å.-a). *Soner for arealtilskudd*. <https://www.landbruksdirektoratet.no/nb/jordbruk/kart-og-register/soner-for-arealtilskudd>
- Landbruksdirektoratet. (U.å.-b). *Prissystemer i jordbruket*. <https://www.landbruksdirektoratet.no/nb/jordbruk/regulering-og-kvoter/markedsregulering-i-jordbruket/malprissystemet>
- Landbruksdirektoratet. (U.å.-c). *Prisutjevningsordning for melk (PU)*. <https://www.landbruksdirektoratet.no/nb/industri-og-handel/markedsordningen-for-melk/prisutjevningsordningen-for-melk-pu>
- Landwirtschaftsgesetz (LWG). (1992). *Bundesgesetz, mit dem Maßnahmen zur Sicherung der Ernährung sowie zur Erhaltung einer flächendeckenden, leistungsfähigen, bäuerlichen Landwirtschaft getroffen werden (Landwirtschaftsgesetz 1992 – LWG)*. Rechtsinformationssystem Des Bundes. <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10010681>
- Landwirtschaftskammer Österreich. (U.å.). *Ausgleichszulage für Benachteiligte Gebiete (AZ) 2024*. <https://www.lko.at/ausgleichszulage-f%C3%BCr-benachteiligte-gebiete-az-2024+2400+3818556>
- Lien, P., S. (2019). *Jakten på marginene. Til beste for bonden og Tine*. Buskap 6-2019. https://www.buskap.no/journal/2019/6/m-1269/Til_beste_for_bonden_og_Tine
- Lov til å fremja umsetnaden av jordbruksvarer. (1936). *Lov til å fremja umsetnaden av jordbruksvarer (LOV-1936-07-10-6)*. Lovdata. <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1936-07-10-6?q=omsetningsloven>
- Markedsreguleringsforskriften (jordbruksvarer). (2008). *Forskrift om markedsregulering til å fremme omsetningen av jordbruksvarer (FOR-2008-10-22-1136)*. Lovdata. <https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2008-10-22-1136?q=markedsreguleringsforskriften>
- Mittenzwei, Klaus, Haukås, Torbjørn, Kårstad, Signe, Hoveid, Øyvind, Gustavsen, Geir & Romsaas, Ingrid M. (2019). *Sammenhenger mellom pris, tilskudd og produsert mengde i norsk husdyrproduksjon*. NIBIO-rapport 5 (37). <http://hdl.handle.net/11250/2591078>
- Mohamed, Hamdi A. (2022, 27. juni). *Nordmenns forbruk nest høyest i Europa*. Statistisk sentralbyrå. <https://www.ssb.no/priser-og-prisindekser/konsumpriser/statistikk/sammenlikning-av-prisniva-i-europa/artikler/nordmenns-forbruk-nest-hoyest-i-europa>
- Norsk Monitor. (2022). *Norske spise fakta 2022*.
- Prestegard, S., S. (2018). *25 år med landbrukspolitiske reformer i Sveits. Ein kontinuerleg og målretta reformprosess*. NIBIO-rapport; 4 (118) 2018. <http://hdl.handle.net/11250/2567505>
- Pristilskuddforskriften. (2008). *Forskrift om pristilskudd i landbrukssektoren (FOR-2008-12-19-1490)*. Lovdata. <https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2008-12-19-1490>
- Prop. 121 S (2022-2023). *Endringer i statsbudsjettet 2023 under Landbruks- og matdepartementet (Jordbruksoppjøret 2023 m.m.)*. Landbruks- og matdepartementet. <https://www.regjeringen.no/contentassets/d3053b42c8724076950d3b48a15bcd22/no/pdfs/prp202220230121000dddpdfs.pdf>

- Regjeringen.no. (2023, 5. mai). *Statens tilbud i jordbruksoppjøret 2023: Inntektsløft for norsk landbruk*. Regjeringen.no. <https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/statens-tilbud-i-jordbruksoppjøret-2023-inntektsloft-for-norsk-landbruk/id2975646/>
- Rustad, L. J. (red.) (2008). *Matsektoren i Norge og EU. Status og utviklingstrekk*. NILF-rapport 2008-5. <https://nibio.brage.unit.no/nibio-xmlui/bitstream/handle/11250/2493498/NILF-Rapport-2008-05.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Rustad, L.J. (2023). *Totalkalkylen for jordbruket*. Jordbrukets totalregnskap 2021 og 2022, Budsjett 2023.
- Rye, S.K (red.). (2023). *Driftsgranskinger i Jord- og skogbruk*. NIBIO bok 2023_9_3.
- Schmid, Dierk, Hoop Daniel, Renner Swetlana, Jan Pierrick. (2022). *Betriebszweigergebnisse 2021. Zentrale Auswertung von Buchhaltungsdaten*. Agroscope, Sveits
- St.meld. nr. 12 (2002-2003). *Om dyrehold og dyrevelferd*. Landbruksdepartementet. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/stmeld-nr-12-2002-2003-/id196533/>
- Statistics Austria. (2022). *Agrarstrukturerhebung 2020. Land- und forstwirtschaftliche Betriebe und deren Strukturdaten*. Endgültige Ergebnisse. https://www.statistik.at/fileadmin/publications/SB_1-17_AS2020.pdf
- Statistisk sentralbyrå (SSB). (2021). *Landbruksteljing*. SSB. <https://www.ssb.no/jord-skog-jakt-og-fiskeri/landbrukstellinger/statistikk/landbruksteljing>
- Stotten, R. (2020). *The role of farm diversification and peasant habitus for farm resilience in mountain areas: the case of the Otztal valley, Austria*. International Journal of Social Economics 48/7. 2021
- Sundfør, Magnar. (2021, 2. juli). *Melkeproduksjonen i EU øker*. Regjeringen.no. Landbruks- og matdepartementet. <https://www.regjeringen.no/no/dokumentarkiv/regjeringen-solberg/aktuelt-regjeringen-solberg/lmd/nyheter/2021/juli-21/melkeproduksjonen-i-eu-oket/id2865374/>
- Swiss Government. (2017). *Federal Constitution of the Swiss Confederation. Art. 104 Agriculture*. <https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/1999/404/en#a104>
- Tenge M. I. (red.), Stokstad, G., Ystad, E., Knutsen, H. og S. Kårstad. (2016). *Evaluering av Areal- og kulturlandskapstilskuddet*. NIBIO-rapport 2 (150) 2016.
- Tine. (2021). *Årsrapport 2021. Sammen skaper vi et levende Norge*. Tine SA. <https://www.tine.no/om-tine/arsrapporter/TINE-aarsrapport-2021-utskrift.pdf>
- Tine. (2022). *Årsrapport 2022. Sammen skaper vi et levende Norge*. Tine SA. <https://www.tine.no/om-tine/arsrapporter/TINE-aarsrapport-2022.pdf>
- Tine. (2023, 24. november). *Jarlsberg® - vår største eksportartikkel*. Tine.no. <https://www.tine.no/om-tine/merkevareleverand%C3%B8ren/jarlsberg-v%C3%A5r-st%C3%B8rste-eksportartikkel>
- Tufte, T., Fuglestad, E. M. & Melås, A. M. (2024). *Opptapping i jordbruket - Ei ny retning for å bette svare opp dei landbrukspolitiske måla*. AgriAnalyse & Ruralis. Rapport 1-2024. <https://www.agrianalyse.no/publikasjoner/opptapping-i-jordbruket-ei-ny-retning-for-a-bette-svara-opp-dei-landbrukspolitiske-mala-article1533-856.html>
- World Trade Organization (WTO). (2015). *TENTH WTO MINISTERIAL CONFERENCE, NAIROBI, 2015. Briefing note: Agriculture issues*. WTO. https://www.wto.org/english/thewto_e/minist_e/mc10_e/briefing_notes_e/brief_agriculture_e.htm
- Ystad, E. (2015). *Driftsledelse i norsk landbruk – kunnskapsstatus, utfordringer og forskningsbehov*. NILF-notat 2015-10. <https://core.ac.uk/download/pdf/285987292.pdf>
- Zorn, A., Zimmert, F. (2022). *Structural change in the dairy sector: exit from farming and farm type change*. Agricultural and Food Economics (2022) 10-7. Doi: <https://doi.org/10.1186/s40100-022-00212-z>

Vedlegg 1

Tilskudd i Norge

Metode for fremstilling av tilskuddsutbetalinger er gjennomgått i del 1.2. Ulike typer tilskudd er omtalt i del 2.2.2.

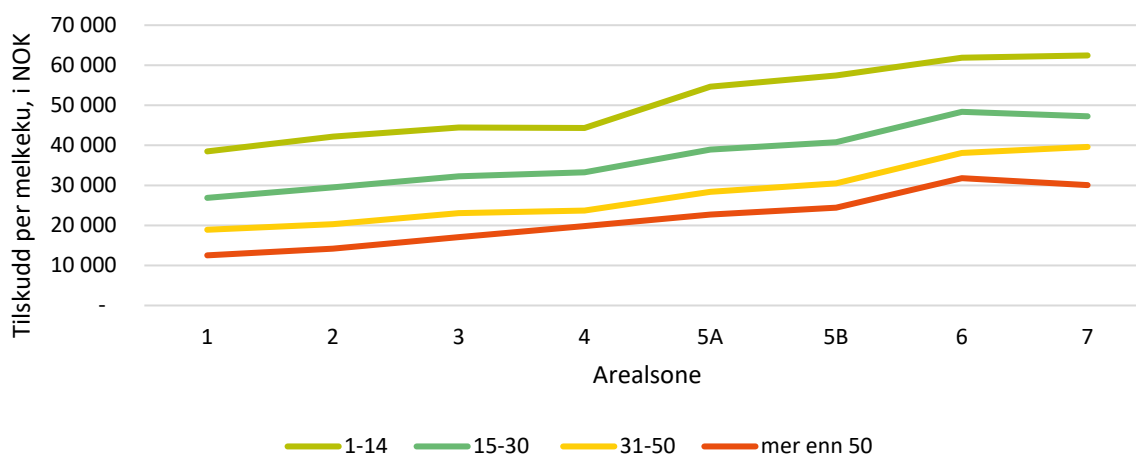
Tabell 1 viser tilskudd utbetalt i gjennomsnitt per melkebruk, for melkebruk med mer enn 6 melkekyr og med konvensjonell drift. Tilskuddene som presenteres omfatter bare produksjons-, pris- og regionale miljøtilskudd. I tillegg presenteres liter melk levert i gjennomsnitt og gjennomsnittlig antall bruk og melkekyr i perioden 2020-2022.

Tabell 1 Utbetalt tilskudd for bruk med 6 melkekyr eller mer, etter arealsone, i hele 1000-NOK, og 000-liter melk levert til meieri, antall melkebruk og melkekyr per bruk. Gjennomsnitt (gj.) per melkebruk, i perioden 2020-2022.

	1	2	3	4	5A	5B	6	7
Produksjonstilskudd, totalt	616	671	676	677	689	718	816	851
-> Driftstilskudd melkeproduksjon, %	30 %	28 %	28 %	29 %	31 %	30 %	27 %	27 %
-> Små/mellomstore bruk, %	3 %	3 %	3 %	3 %	4 %	3 %	3 %	3 %
Pristilskudd, totalt	66	72	109	136	167	219	394	405
-> Distriktstilskudd melk, %	38 %	20 %	36 %	54 %	55 %	55 %	62 %	69 %
Regionale miljøtilskudd	17	21	22	21	30	21	25	24
Tilskudd, totalt	699	764	807	835	886	957	235	280
Melk til meieri (l), gj. per bruk	282	271	231	223	180	190	208	238
Melkebruk, antall i gj.	133	277	254	775	767	410	382	84
Melkekyr, gj. per bruk	39,8	37,7	32,9	31,7	26,4	27,2	30,0	34,3

-> Driftstilskudd melkeproduksjon og tilskudd til små og mellomstore bruk i forhold til produksjonstilskudd (%), og distriktstilskudd melk i forhold til pristilskudd (%).

Figur 1 viser sum tilskudd utbetalt (pris-, produksjons- og regionale miljøtilskudd) per melkeku i gjennomsnitt, og for melkebruk med 1-4, 15-30, 31-50 og mer enn 50 melkekyr, og etter arealsone.

Figur 1 Sum produksjons-, pris- og regionale miljøtilskudd utbetalt per melkeku etter arealsone, for konvensjonelle melkebruk, etter størrelsesgruppe (1-14, 15-30, 31-50 og mer enn 50 melkekyr), i gjennomsnitt 2020-2022, og etter arealsone.

Vedlegg 2

Tilskuddssystemet i Sveits

I Sveits følger det av artikkel 104 i grunnloven at jordbruket tilbyr samfunnet goder, slik som miljø, å opprettholde kulturlandskapet, med mer. For å produsere disse godene løyves jordbruksforetak direkte tilskudd i form av tilskudd til kulturlandskap, forsyningssikkerhet, biodiversitet, landskapskvalitet, produksjonssystem, ressurseffektivitet og til omlegging.

Direkte tilskudd er gjerne inndelt i underkategorier. Disse omtales fortløpende.

Kulturlandskap⁵³

Tilskudd til kulturlandskap er inndelt i seks underkategorier. Tilskudd til å holde landskapet åpent, til bratt areal, til svært bratt areal, til vingårder i bratt landskap⁵⁴, alpinstøtte og tilskudd til sommerbeite.

Tilskudd til å holde landskapet åpent er differensiert etter sone. I 2021 lå tilskuddssatsen på 0 CHF/hektar i dalområder, 100 CHF/hektar i bakke, 230 CHF/hektar i fjell 1, 320 CHF/hektar i fjell 2, 380 CHF/hektar i fjell 3, og 390 CHF/hektar i fjell 4. Jordbruksforetak som er lokalisert i dalsoner kan likevel løyves noe støtte dersom deler av arealet er lokalisert i bakkesonen eller i fjellsone 1-4.

Tilskudd til bratt areal er ikke differensiert etter sone, men etter helningsgrad på arealet, fra 18-35 % helning, > 35-50 % helning og over 50 % helning. I tillegg må arealet være minst 500 dekar (50 ar) og det løyves ikke tilskudd til permanente beiteareal, vingårder, åker og kantrær. I 2021 var tilskuddssatsen 410 CHF/hektar, 700 CHF/hektar og 1000 CHF/hektar, fra minst til størst helningsgrad. I samme år var gjennomsnittlig utbetaling til jordbruksforetak høyest i fjellsone 1-4, og på 6038 CHF, mens for bakke- og dalsonen lå gjennomsnittlig utbetaling på henholdsvis 3 386 CHF og 1329 CHF.

Tilskudd til svært bratt areal løyves til foretak som har 30 % eller mer av arealet i bakker med over 35 % helning. I 2021 startet tilskuddssatsen på 100 CHF/hektar når 30 % av arealet har bakker med over 35 % helning, og satsen stiger kontinuerlig opp til 1 000 CHF/hektar når alt arealet har bakker med over 35 % helning. Gjennomsnittlig tilskuddsutbetaling per foretak i 2021 lå på 2 507 CHF i fjellsone 1-4, 1 061 CHF i bakkesonen og 1 240 CHF i dalsonen.

Alpinstøtten og tilskudd til sommerbeite er to former for kulturlandskaptilskudd som søker å stimulere til å ta i bruk sommerbeite. Alpinstøtten kan løyves til jordbruksforetak med helårsdrift som slipper husdyra på sommerbeite, mens tilskudd til sommerbeite løyves til skjøtsel og stell av sommerbeiteområdene i alpine, pre-alpine og Jura-fjellene. Tilskuddene utbetales i antall grøvforspisende husdyrenheter, der en husdyrenhet tilsvarer grovfôrbruket til ett husdyr på sommerbeite i 100 dager. I 2021 var alpintilskuddet på 370 CHF per grøvforspisende husdyrenhet i alle soner, mens tilskudd til sommerbeite varierer både med antall grovforspisende husdyrenheter, husdyrslag og beitesystem. I Sveits tilsvarer sommerbeiteområde rundt 300 000 grøvforspisende husdyrenheter

Forsyningssikkerhet⁵⁵

For å sikre et stabilt tilbud fra jordbruket løyves tilskudd til forsyningssikkerhet. Tilskuddet består av basisstøtte, støtte til driftsvansker og støtte til areal med åpen dyrka jord og permanente avlinger.

⁵³ <https://agrarbericht.ch/de/politik/direktzahlungen/kulturlandschaftsbeitraege>

⁵⁴ Kulturlandskapsstilskudd til vingårder i bratt landskap omtales ikke nærmere, ettersom dette tilskuddet ikke er sammenlignbart med norsk produksjon.

⁵⁵ <https://agrarbericht.ch/de/politik/direktzahlungen/versorgungssicherheitsbeitraege>

Det løyves mest tilskudd som basisstøtte (75 %) og tilskuddssatsen er lik i hele Sveits (900 CHF/hektar i 2021). Basisstøtten forkortes når arealet er 60 hektar eller mer og det løyves bare tilskudd for inntil 140 hektar. Halvparten av basisstøtten utbetales til områder som er definert til å fremme biodiversitet. Det er flere områder som er definert til å fremme biodiversitet i bakkesonen og i fjellsone 1-4, enn i dalsonen. Det er likevel flere større gårder i dalsonen, og dette fører til høyere gjennomsnittlig utbetaling til jordbruksforetak i dalområder, enn i bakke og fjellsone 1-4. I 2021 lå gjennomsnittlig utbetaling til jordbruksforetak på 21 326 CHF i dalsonen, 17 617 CHF i bakkesonen og 16 980 CHF i fjellsone 1-4.

Jordbruksforetak i bakke- og fjellsoner har gjerne høyere kostnader og lavere avlinger. For å jevne ut slike forskjeller, løyves tilskudd til driftsvansker. Det er også mulig for jordbruksforetak i dalsonen å motta dette tilskuddet dersom deler av produksjonen foregår i bakke- og/eller i fjellsone 1-4. Gjennomsnittlig utbetaling per gård i 2021 lå på 1 509 CHF i dalsonen, 5295 CHF i bakkesonen og 7 084 CHF i fjellsone 1-4.

Dyrket jord med varig eng er hovedsakelig lokalisert i dal og i bakke-/åsområder. Tilskudd til slike areal løyves for å kompensere jordbruksforetak for å opprettholde potensialet for et høyere avlingsnivå, og tilskuddssatsen er lik i alle områder og på 400 CHF i 2021.

Biodiversitet⁵⁶

Økt mekanisering og intensivert arealbruk har ført til en nedgang i jordbruksareal som sikrer biodiversitet i Sveits. Tilskudd til biodiversitet søker å motvirke dette, og tilskuddet utbetales for to ulike kvalitetsstandarder etter tiltaksklasse (ekstensiv eng, ekstensivt beite, kantsoner, med mer) og for deltakelse i nettverksprosjekt (f.eks. områder langs skog, elver, og hekker). Tilskudd til deltakelse i nettverksprosjekt løyves bare dersom arealet skjøttes etter standarder som er spesifisert og godkjent av kantonen og hvert nettverksprosjekt har en varighet på åtte år. 90 % av tilskudd til deltakelse i nettverksprosjekt løyves på føderalt nivå, mens kantonen, kommuner og andre sponsorer må dekke resten. Tilskudd til biodiversitet etter to ulike kvalitetsstandarder og etter tiltaksklasse er fullfinansiert på føderalt nivå.

Tilskudd til biodiversitet er omfattende og det gis ikke en fullstendig gjennomgang her.⁵⁷

Landskapskvalitet

Tilskudd til landskapskvalitet løyves på prosjektbasis og det er opp til kantonene å ta hensyn til regionale behov. Rundt 81 % av helårgårdene og rundt 68 % av sommergårdene har et pågående prosjekt relatert til landskapskvalitet. I 2021 mottok foretak som er involvert i slike prosjekter i gjennomsnitt 4 088 CHF i dalsonen, 3368 i bakkesonen, 3 997 CHF i fjellsoner 1-4, og 2 278 CHF i sommerbeitesonene.

Produksjonssystem⁵⁸

Tilskudd til produksjonssystem løyves for fem ulike programmer; til økologisk jordbruk, til ekstensiv produksjon, til gressbasert melke- og kjøttproduksjon, og til to programmer for dyrevelferd (dyrevennlig oppstallingssystemer og regelmessig tilgang til friluft).

Tilskudd til økologisk produksjon omfatter rundt 18 % av jordbruksarealet og 7410 jordbruksforetak i Sveits i 2021. Flest økologiske jordbruksforetak er lokalisert i fjellsone 1-4 (3 418 foretak), deretter følger dalsonen med 2 208 økologiske jordbruksforetak og bakkesonen har 1 793 økologiske

⁵⁶ <https://agrarbericht.ch/de/politik/direktzahlungen/biodiversitaetsbeitraege>

⁵⁷ <https://www.blw.admin.ch/blw/de/home/instrumente/direktzahlungen/biodiversitaetsbeitraege.html>

⁵⁸ <https://agrarbericht.ch/de/politik/direktzahlungen/produktionssystembeitraege>

jordbruksforetak. I gjennomsnitt ble det utbetalt 5 198 CHF i fjellsone 1-4, 16 340 CHF i dalsonen, og 7 238 CHF i bakkesonen.

Tilskudd til ekstensiv produksjon gjelder ekstensiv produksjon av korn, solsikke, erter, åkerbønner og raps. Tilskuddet søker å redusere plantevernbruken og var på 400 CHF/hektar i 2021.

Gjennomsnittlig utbetaling til jordbruksforetak i 2021 var 3 002 CHF i dalsonen, 1 824 CHF i bakkesonen og 986 CHF i fjellsone 1-4.

Tilskudd gressbaserte melke- og kjøttproduksjon som hovedsakelig er basert på eng- og beitefor utbetales per hektar grasmark (Grünland) per år. I 2021 var tilskuddssatsen på 200 CHF/hektar grasmark og i gjennomsnitt fikk jordbruksforetak utbetalt 3 141 CHF i dalsonen, 3 628 CHF i bakkesonen og 4 369 i fjellsone 1-4.

Tilskudd til dyrevennlig oppstallingssystemer og tilskudd til regelmessig tilgang til friluft er to tilskudd relatert til dyrevennlig drift. Tilskuddene utbetales per dyr (CHF per GVE) og det er ulike satser for type fjøssystem og for type husdyr. Spesielt oppstallingssystemer med flerbruksområder regnes for å være dyrevennlige. Dette omfatter bl.a. tilpassede hvile-, mosjons- og aktivitetsmuligheter og med mye dagslys.

For økologisk drift er det påbudt å følge krav relatert til regelmessig tilgang til friluft, men ikke til dyrevennlige oppstallingssystemer.

Ressurseeffektivitet⁵⁹

Tilskudd til ressurseeffektivitet søker å stimulere til effektiv bruk av produksjonsressursene og å styrke bærekraftig bruk av naturressurser slik som jord, vann og luft. Tilskuddet har fem underkategorier; (i) utslippsreducerende spredningsmetoder, (ii) Skånsom jordarbeiding, (iii) Bruk av presise påføringsteknikker (Einsatz präziser Applikationstechniken) (iv) Reduksjon av plantevernmidler i ulike vekster, (v) fasefôring i svineoppdrett (Phasenfütterung in der Schweinehaltung). Det er spesielt utslippsreducerende spredningsmetoder og skånsom jordarbeiding som det søkes tilskudd om.

Tilskudd til enkeltkulturer/ Einzelkulturbeiträge⁶⁰

Tilskudd til enkeltkulturer omfatter tilskudd til dyrking av oljefrø, belgfrukter (bønner, erter, lupiner, vikker, kikerter og linser)⁶¹, sukkerroer, produksjon av frø (poteter, mais og fôrgress samt fôrbelgvekster). Tiltaket utbetales sammen med direktebetalingene, men er ikke et direkte tilskudd. Hensikten med tilskuddet er blant annet å sikre tilstrekkelig forsyning til befolkningen og å sikre tilstrekkelig tilførsel til husdyrfôr.

Overgangsordning⁶²

Tilskudd til overgang er en overgangsordning som omfatter omlegging til tilskuddsregime for direkte utbetalinger som ble etablert i 2014. Dette innebærer at støtten reduseres noe hvert år. Hensikten med støtten er å sikre sosial akseptabel overgang til nytt tilskuddsregime for jordbruksforetak i Sveits.

⁵⁹ <https://agrarbericht.ch/de/politik/direktzahlungen/ressourceneffizienzbeitraege>

⁶⁰ <https://agrarbericht.ch/de/politik/produktion-und-absatz/pflanzenbau?highlight=Einzelkulturbeitr%C3%A4ge>

⁶¹ Ble inkludert i ordninger i november 2022.

⁶² <https://agrarbericht.ch/de/politik/direktzahlungen/uebergangsbeitrag>

Vedlegg 3

I Sveits brukes dyreenhet (GVE) i stedet for antall dyr. Tabellen under viser antall dyreenheter per dyr. I kapittel 3 er antall dyreenheter omregnet til antall dyr.

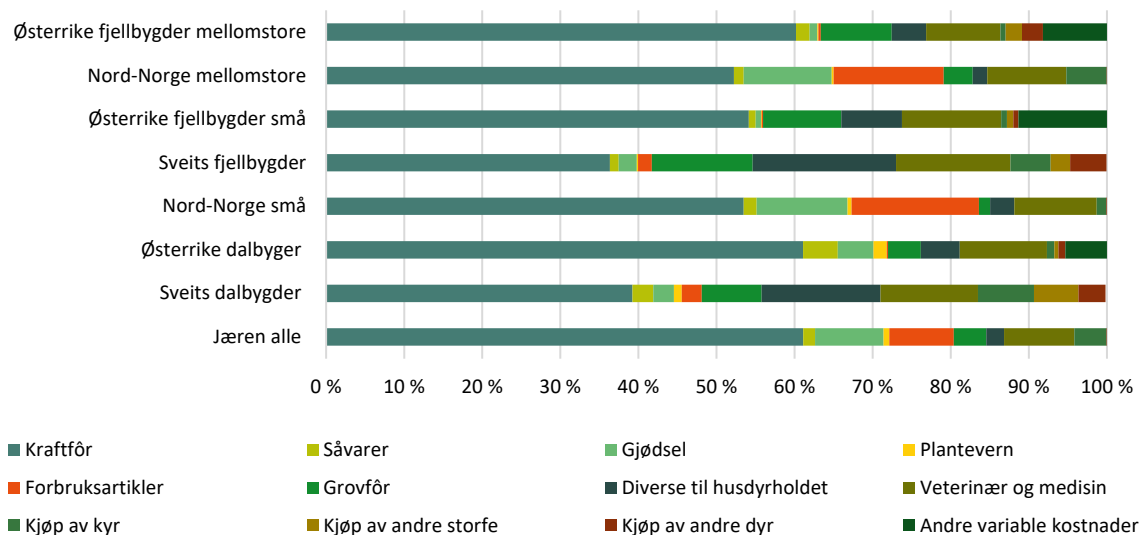
Tabell 1 Dyreenhet for storfe i Sveits og i Eurostat

	Eurostat	Sveits
Melkekyr	1	1
Ungfe 1-2 år	0,7	0,4
Ungfe < 1 år	0,4	
Ungfe 0,5-1 år		0,33
Kalver 0-0,5 år		0,13
Kviger > 2 år	0,8	0,6
Okser > 2 år	1	0,6
Ammekyr	0,8	1

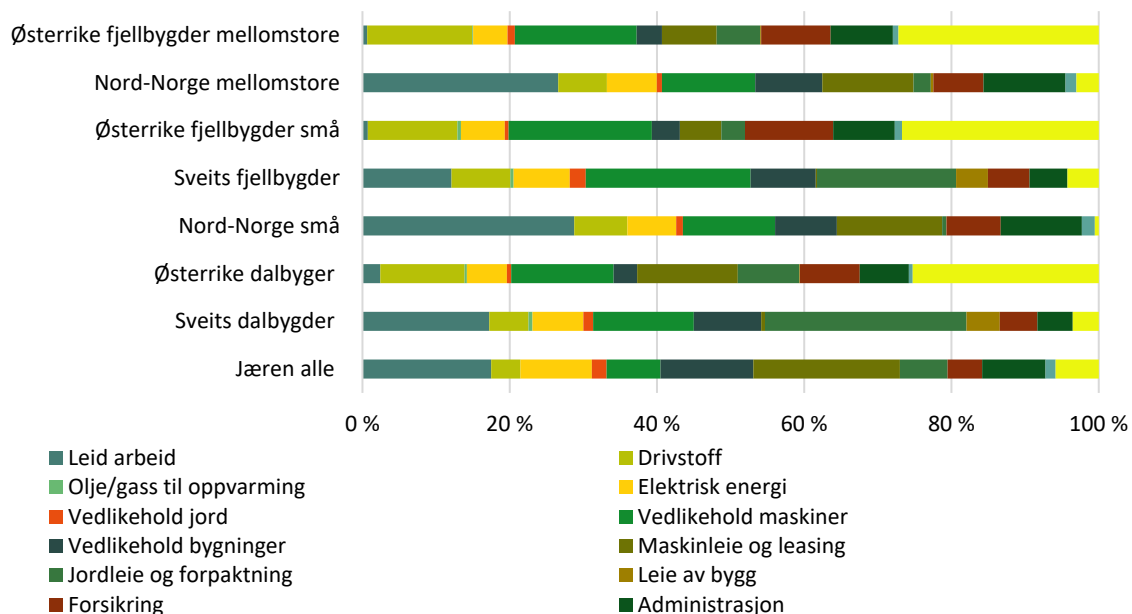
Vedlegg 4

Relativ fordeling, kostnader

Relativ fordeling på variable og faste kostnader er inkludert for å synliggjøre kostnadsbilde i de ulike regionene, uavhengig nivå. Datagrunnlaget for figurene er gjennomgått i del 1.2 og i kapittel 3.

Figur 11 Relativ fordeling på variable kostnader i regioner i Norge, Sveits og Østerrike, i 2021

Figur 22 Relativ fordeling på faste kostnader i regioner i Norge, Sveits og Østerrike, i 2021

Norsk institutt for bioøkonomi (NIBIO) ble opprettet 1. juli 2015 som en fusjon av Bioforsk, Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning (NILF) og Norsk institutt for skog og landskap.

Bioøkonomi baserer seg på utnyttelse og forvaltning av biologiske ressurser fra jord og hav, fremfor en fossil økonomi som er basert på kull, olje og gass. NIBIO skal være nasjonalt ledende for utvikling av kunnskap om bioøkonomi.

Gjennom forskning og kunnskapsproduksjon skal instituttet bidra til matsikkerhet, bærekraftig ressursforvaltning, innovasjon og verdiskaping innenfor verdikjedene for mat, skog og andre biobaserte næringer. Instituttet skal levere forskning, forvaltningsstøtte og kunnskap til anvendelse i nasjonal beredskap, forvaltning, næringsliv og samfunnet for øvrig.

NIBIO er eid av Landbruks- og matdepartementet som et forvaltningsorgan med særskilte fullmakter og eget styre. Hovedkontoret er på Ås. Instituttet har flere regionale enheter.